

**УЛОГА И МОГУЋНОСТИ ЈАВНОГ ТУЖИОЦА
У ЗАШТИТИ ЖРТАВА КРИВИЧНОГ ДЕЛА**

Издавач:

Удружење јавних тужилаца и
заменика јавних тужилаца Србије

Аутори:

др Милан Шкулић
Драгана Лукић
Бруно Векарић
Славица Пековић
Миодраг Плазинић
Бранка Вучковић
Марко Јовановић
мр Марина Матић

Рецензент:

мр Јасмина Киурски

Лектура и коректура:

Весна Комар и Зринка Бањеглав

Техничко уређење:

Синиша Лекић

Тираж:

500

Штампа:

АТЦ Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.988

343.232-058.6

343.12

УЛОГА и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела / Милан Шкулић... и др. – Београд : Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, 2009 (Београд : АТЦ). – 190 стр. ; 24 cm

Тираж 500. – Стр. 9-21: Рецензија монографије Улога и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела / Јасмина Киурски. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-87259-07-2

COBISS.SR-ID 169338124

др Милан Шкулић ♦ Драгана Лукић ♦ Бруно Векарић ♦
Славица Пековић ♦ Миодраг Плазинић ♦ Бранка Вучковић ♦
Марко Јовановић ♦ мр Марина Матић

УЛОГА И МОГУЋНОСТИ ЈАВНОГ ТУЖИОЦА У ЗАШТИТИ ЖРТАВА КРИВИЧНОГ ДЕЛА

УДРУЖЕЊЕ ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА
И ЗАМЕНИКА ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА СРБИЈЕ

САДРЖАЈ

мр Јасмина Киурски

РЕЦЕНЗИЈА МОНОГРАФИЈЕ УЛОГА И МОГУЋНОСТИ ЈАВНОГ
ТУЖИОЦА У ЗАШТИТИ ЖРТАВА КРИВИЧНОГ ДЕЛА 9

Предговор 21

др Милан Шкулић и Драјана Лукић

ОПШТЕ ОСОБЕНОСТИ ПОЛОЖАЈА ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ
ПОСТУПКУ И ОСНОВНИ НАЧИНИ КРИВИЧНОПРОЦЕСНЕ ЗАШТИТЕ
ОШТЕЋЕНИХ 25

Појам оштећеног и његове могуће процесне улоге 25

Оштећени као могући тужилац 26

Права оштећеног као могућег тужиоца 28

Дужност оштећеног да обавести суд о промени адресе или боравишта 32

Кривично гоњење по предлогу оштећеног 33

Оштећени као супсидијарни тужилац 36

Основни процесни услов, рокови и начини за супсидијарну оптужбу 37

Права оштећеног као тужиоца у кривичном поступку 40

Дужност оштећеног као тужиоца 42

Престанак својства овлашћеног тужиоца оштећеном 42

Приватни тужилац 44

Субјекти подношења приватне тужбе 45

Рок за подношење приватне тужбе и њен садржај 47

Права приватног тужиоца 49

Дужност приватног тужиоца да обавести суд о свакој промени адресе или
боравишта 51

Престанак својства приватног тужиоца 51

Начелна забрана постављања стигматизујућих или трауматизујућих питања
оштећеном или сведоку 53

Правила саслушања посебно осетљивих оштећених и сведока 54

ПОСТУПАК У КОМЕ СЕ ПОЈАВЉУЈЕ ОШТЕЋЕНО МАЛОЛЕТНО
ЛИЦЕ (чл. 150. до 157. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и
кривичноправној заштити малолетника) 59

Бруно Векарић

I – ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ПРИНЦИПА ЗАШТИТЕ ЖРТАВА И СВЕДОКА ОШТЕЋЕНИХ У СРБИЈИ	65
Увод	65
Савремена законодавна решења и пракса у свету – међународни документи и заштита жртава од секундарне виктимизације	66
Заштита жртава и Хашки трибунал	69
II – ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ПРИНЦИПА ЗАШТИТЕ ЖРТАВА И СВЕДОКА ОШТЕЋЕНИХ У ПРЕДМЕТИМА РАТНИХ ЗЛОЧИНА У СРБИЈИ.....	71
Увод	71
Трауматизација жртава и оштећених у предметима ратних злочина.....	72
Улога жртава и сведока оштећених у предметима ратних злочина у Србији .	73
Законодавство Србије	74
Невладине организације и помоћ жртвама криминалитета у Србији	79
Заштита жртава и сведока у Србији – оцена стања.....	82

Славица Пековић

ОКРУЖНИ СУД У БЕОГРАДУ ВЕЋЕ ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ СЛУЖБА ЗА ПОМОЋ И ПОДРШКУ СВЕДОЦИМА И ОШТЕЋЕНИМА	87
---	----

Миодраг Плазинић

ИСКУСТВО СРБИЈЕ У РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ ИНСТИТУЦИЈА КОЈЕ СУ У КОНТАКТУ СА ЖРТВАМА / СВЕДОЦИМА ОШТЕЋЕЊА.....	95
Уводна разматрања	95
Поступање са жртвом у различитим стадијумима кривичног поступка и улога јавног тужиоца	95
Кривична дела са елементима насиља као предмет кривичног поступка и улога јавног тужиоца	96
Насиље у породици као предмет кривичног поступка и улога јавног тужиоца, осталих службених учесника кривичног поступка и неких невладиних организација.....	98
Мрежа сигурности за жртве	100

Бранка Вучковић

ОСВРТ НА НЕКЕ ПРАКТИЧНЕ ПРОБЛЕМЕ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА.....	107
Норме Устава, Европске конвенције о људским правима и Законика о кривичном поступку и заштита жртава кривичних дела и оштећених у кривичном поступку	107
ПОВЕЋАЊЕ СТЕПЕНА ОСЕТЉИВОСТИ ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА У ПОСТУПЦИМА И РАДУ СА ЖРТВАМА/ОШТЕЋЕНИМА И СВЕДОЦИМА	110
Упоредно кривично законодавство и идеје у погледу превазилажења проблема.....	112

Јединица за помоћ жртвама – сведоцима у Држави Колорадо	113
Поступак у случају насиља у породици	113
Кривична дела у којима су жртве деца.....	114
Накнада штете жртвама	114
Исказ оштећеног	114
Програм за надокнаду – компензацију жртвама	114
Доступност сведока – оштећених тужилаштву и Одељењу за помоћ жртвама	114
Сједињене Америчке Државе – Држава Мисури	115
Организација тужилаштва и заштита жртава у НР Кини	115
Заштита жртава и сведока и њихових исказа у кривичном поступку у држави Нови Јужни Велс у Аустралији	117
<i>Марко Јовановић</i>	
ПРАВНЕ ОСНОВЕ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА У КАНАДИ И ПРИНЦИПИ НА КОЈИМА СЕ ОНА ЗАСНИВА	119
I. Законски извори	120
II. Центар за питање односа са жртвама кривичног дела	126
III. Национална канцеларија за жртве	127
IV. Приказ подршке жртвама коју пружа Федерална Влада Канаде.....	127
V. Испитивање квалитета заштите жртава кривичних дела у Канади	129
VI. Врсте мера заштите жртава кривичног дела у Канади	129
VII.Различите мере заштите сведока у Канади.....	132
Додатак А: Водич за интервју са центрима за жртве и организацијама из заједнице	135
Додатак Б: Самостални упитник за приказ о службама за помоћ жртвама	141
Додатак Ц: Самостални упитник за приказ група за одбрану жртава.....	151
<i>Мр Марина Мајић</i>	
ФЕДЕРАЛНИ ПРОГРАМ ЗА ЗАШТИТУ СВЕДОКА У КАНАДИ.....	159
1. Програм за заштиту сведока од 1984. до 1996. године	159
2. Програм након усвајања Закона о програму за заштиту сведока	160
3. Доступни подаци о Програму за заштиту сведока.....	166
4. Промовисање транспарентности и доступности Програма	168
<i>Мр Марина Мајић</i>	169
ПРАВНИ ОКВИРИ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА	169
I. УВОД	169
II. УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ	170
III. ЕВРОПСКА УНИЈА.....	174
IV. САВЕТ ЕВРОПЕ	176

V. СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ	177
VI. НАЦИОНАЛНИ ОКВИРИ	179
VII. ПОТРЕБА ДА СЕ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗУЈЕ ДОБРА ПРАКСА....	180
VIII. ПРЕПОРУКЕ.....	183

РЕЦЕНЗИЈА МОНОГРАФИЈЕ УЛОГА И МОГУЋНОСТИ ЈАВНОГ ТУЖИОЦА У ЗАШТИТИ ЖРТАВА КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Неспорна је чињеница да је последњих година на бројним научним скуповима и саветовањима, спровођењем Националне стратегије реформе правосуђа, као и објављивањем стручних радова, указано на неоправдано „запостављени“ положај оштећеног, односно жртве у односу на окривљеног у преткривичном и кривичном поступку. Заштита људских права окривљеног у складу са међународним стандардима свакако је од изузетног значаја за демократизацију кривичног поступка, али не треба заборавити да се кривични поступак против извршиоца кривичног дела у суштини води ради заштите интереса жртве криминалног понашања, а изрицање кривичне санкције има за крајњи циљ задовољење правде и материјално обештећење жртве.

Виктимологија је посебна грана криминологије која настоји да научно објасни криминолошке проблеме који су повезани са жртвом кривичног дела. У том циљу она изучава однос жртве и извршиоца, улогу жртве у генези криминалног понашања, личност жртве и њене биолошке, психолошке и социокултурне карактеристике и сл. Виктимологија, коју многи писци сматрају као перспективну „нову доктрину“, снажније се развија тек у новије време, када се јављају многа виктимолошка истраживања и студије, у чему посебан допринос имају Служба ВДС инфо и подршка жртвама, која је основана 2003. године у оквиру Виктимолошког друштва Србије, центри за социјални рад, као и бројне невладине организације.

У оквиру виктимологије посебан значај се придаје етиолошким истраживањима, која показују да жртва често „доприноси“ узрочно или на други начин извршењу одређеног кривичног дела. Многи писци покушали су да изврше класификацију жртава према начину и степену „доприноса“ извршењу кривичног дела. Карактеристична је Менделсонова тродеобна подела: невина жртва, жртва у улози саучесника и жртва изазивач злочина. Од ових класификација се очекују одређене етиолошке вредности, па им се у ту сврху дају и одговарајућа обележја. Виктимолошка истраживања могу имати и апликативну вредност у законодавној делатности и судској пракси, па је стога разумљиво што значај виктимологије све више избија у први план криминолошке и криминално-политичке науке.

Кривично дело представља трауматичан догађај за сваку жртву, без обзира на то што последице криминалног понашања погађају жртве на различите начине. Примарну виктимизацију чине последице изазване непосредно кривичним делом (физичке повреде, психичке патње, бол, страх, оштећење имовине и сл.), и оне зависе како од природе и тежине извршеног кривичног дела, тако и од психичког стања жртве. Међутим, жртве током кривичног поступка често трпе и секундарну виктимизацију која је најчешће изазвана неадекватним понашањем надлежних органа, што за последицу има тзв. „двоструку жртву“, посебно када су у питању кривична дела са елементима насиља. Наиме, поновно преживљавање немилых догађаја током саслушања жртве, а понекад и грубо и непрофесионално постављање питања жртвама насиља често може бити болније и од примарне виктимизације, стварајући осећај несигурности, беспомоћности и понижења жртве. Стога, посебну заштиту захтевају жртве које се, због узраста, психофизичких карактеристика или природе кривичног дела, сматрају посебно рањивим и осетљивим (пре свега деца, жртве сексуалних деликата и насиља у породици). Ревиктимизација представља поновљену виктимизацију криминалним понашањем, која је често последица непружања одговарајуће помоћи и подршке жртви (настављено насиље над бившом супругом и децом и након правноснажно окончаног кривичног поступка).

Имајући на уму задатак и могућности виктимологије и њен све већи значај као поглавља криминолошке науке, мишљења сам да је Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије и овај пут, као и досадашњим активностима, уз свесрдну подршку Канадског пројекта за реформу правосуђа у Србији, начинило прави корак издавањем монографије „Улога и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела“. Тиме је омогућено не само јавним тужиоцима већ и осталим учесницима кривичног поступка, као и свим осталим који се баве пружањем помоћи жртвама, да на сажет начин сагледају положај и права жртве кривичног дела, посебно насиља.

Значајну вредност ове монографије представља део који се односи на повећану заштиту малолетних лица, пре свега деце. Систем малолетничког правосуђа се развија и на унутрашњем и на међународном плану. Уједињене нације су развиле међународне стандарде који се баве различитим аспектима система малолетничког правосуђа, од превенције, преко руковођења поступком, до заштите деце лишене слободе. Ови стандарди су се развијали и даље се развијају у оквиру међународног хуманитарног права и имају за циљ да утврде одређене основне принципе који се, кад је област малолетничког правосуђа у питању, могу приме-

нити свуда у свету. С тим у вези, уколико домаће право не познаје институте који су саставни део релевантног међународног права, потребно је да исте уведе у облику који се препоручује или одговара нашим специфичним потребама, али и могућностима. Наша држава је страна уговорница Конвенције о правима детета, као и потписница два факултативна протокола уз Конвенцију, усвојена 2000. године: Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета, о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији и Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима.

Конкретне радње којима се врши насиље могу бити веома различите и оне се односе на изазивање физичког бола (туча, мучење, гладовање и сл.) или психичког бола (заstraшивање, шокови и сл.). Треба напоменути да је ментално злостављање детета које се понижава или заstraшује изузетно опасно, јер често ни дете а ни околина нису свесни малтретирања, нити могу лако да идентификују проблем. Ефекти оваквог облика манипулације дететом најчешће нису одмах видљиви, већ се испољавају кроз систематско злостављање у дужем периоду. Деца сексуално насиље ретко пријављују из страха да не буду погрешно схваћена, мислећи, у већини случајева, да је оно што им се дешава нормално и да су насиље заслужили. С друге стране, деца често немају осећај да су злостављана, јер не знају шта је дозвољено, а шта не, посебно када је реч о блиској особи. Сексуални облик злостављања деце је најгори управо због положаја жртве која не разуме шта јој се дешава, а због зависности од родитеља обично се боје да открију истину, углавном из страха од злостављача који прети да „то“ остане њихова тајна. Злостављање деце се ретко дешава само једном, већ се најчешће понавља неколико месеци или година. Сексуално злостављање има веома тешке последице које директно нарушавају емоционално и ментално здравље жртве. Међутим, веома мали број сексуално злостављене деце стигне до лекара и надлежних органа у том узрасту, када је потребно утицати на породицу и казнити починиоца. Од насиља над децом тешко је одвојити насиље над женом у породици. Деца трпе самом чињеницом да посматрају насиље над мајком. Таква деца расту у нездравој средини, уплашена су и несигурна, а најчешће и сами постају насилници, јер уче по моделу. Према незваничним подацима, у 80 одсто случајева насилници су и сами били жртве насиља. Образац понашања виђен у детињству потиче из примарне породице, запамћен је и пресликан у новој средини. Нажалост, у већини случајева тога нисмо ни свесни, јер је насиље у породици друштвено невидљиво, а насилници су најчешће обични људи из комшилука.

Верујем да ће ова монографија, полазећи од квалитета, разноврсности и озбиљности радова, као и њихових аутора, допринети већој ажур-

ности јавних тужилаца у заштити жртава кривичног дела. Нажалост, важећа законска решења не дају велике могућности јавном тужиоцу, са изузетком одредаба чл. 107, 110, 117. до 122. Законика о кривичном поступку из 2006. године, на које је у свом раду указао професор др Милан Шкулић. Да би јавни тужилац ову своју дужност обављао квалитетно и потпуно, нужно је било обезбедити му потребне инструменте путем којих ће пружити одговарајућу помоћ и заштиту жртвама кривичног дела. Стога се намеће питање, да ли би и на који начин јавни тужилац требало да делује превентивно и тако својим активним учешћем спречи, или барем смањи, вршење кривичних дела са елементима насиља, која су у изузетном порасту. Неспорно је да се изрицањем кривичне санкције учиниоцу кривичног дела постиже задовољење правде, али само делимично, с обзиром на то да трајне последице жртве насиља не може избрисати нити ублажити ниједна казна. Стога је потребно предузети одређене мере у циљу спречавања оваквог насилничког понашања појединаца ангажовањем разних субјеката на глобалном нивоу, па и јавног тужиоца. Наиме, јавни тужилац би, осим функције кривичног гоњења која је законом и Уставом дефинисана, могао помоћи жртви насиља у фази подношења кривичне пријаве давањем правних савета, упућивањем у одговарајуће центре ради указивања помоћи и пружањем подршке жртви да истраје током кривичног поступка. Наиме, у циљу спречавања или умањивања секундарне виктимизације и ревиктимизације, жртвама је потребна подршка пре, у току и после суђења, давањем информација о кривичном поступку и њиховим правима, као и упућивањем на друге службе и стручњаке разних профила (психологе, психијатре и сл.), ради пружања адекватне помоћи. Ово стога што се у пракси показало да жртве насиља, и то најчешће жене, након извесног времена од пријављивања насилничког понашања, због страха, претњи или из других разлога, желе да повуку кривичну пријаву и одустану од кривичног гоњења учиниоца. Ово питање дотакла је и Драгана Лукић у свом раду, јер се показало да жене – жртве насиља не само код нас већ и у другим земљама, из само њима знаних разлога, не желе кривично гоњење супруга насилника иако су годинама уназад злостављане и малтретиране, па чак и у случају сексуалног злостављања њихове деце. Најстрашније од свега је што у случају инцеста мајке обично штите оца у таквим породицама, јер им је много значајнија брачна од родитељске везе. Тиме настаје тешка и сложена ситуација која од јавног тужиоца захтева висок степен професионализма, с обзиром на то да се поставља питање да ли је у конкретном случају ефикасније ићи у кривични поступак или, евентуално, покушати ствар решити мирним путем. Проблем је у томе што је јавни тужилац,

како смо то већ навели, дужан да предузме кривично гоњење у случају да постоји основана сумња да је одређено лице учинило кривично дело које се гони *ex officio*. С тим у вези треба имати на уму и чињеницу да извршиоци кривичних дела након изрицања кривичне санкције, односно издржавања казне, најчешће настављају са насилничким понашањем, понекад и жешће. Нажалост, јавни тужилац нема даљих информација о предмету након окончања кривичног поступка, па самим тим ни о жртви насиља, нити о спровођењу евентуално изречених мера заштите од насиља у породици из члана 198. Породичног закона Републике Србије.

Професор др Милан Шкулић у свом раду „Опште особености положаја оштећеног у кривичном поступку и основни начини кривичнопроцесне заштите оштећених“ на студиозан начин даје приказ процесних овлашћења оштећеног (права и дужности), с обзиром на процесне улоге које оштећени може да остварује у кривичном поступку (могући – потенцијални тужилац за дело које се гони *ex officio* и у погледу кога примарно кривично гони јавни тужилац; супсидијарни тужилац за дело које се гони по службеној дужности, оштећени са предлогом за кривично гоњење за посебну категорију кривичних дела која се гоне по службеној дужности и предлогу, приватни тужилац за дела која се гоне по приватној тужби, лице које је поднело имовинскоправни захтев и сведок), са посебним освртом на: начелну забрану постављања стигматизујућих или трауматизујућих питања оштећеном или сведоку (члан 107. Законика о кривичном поступку из 2006. године); правила саслушања посебно осетљивих оштећених и сведока (члан 110. истог Законика); саслушање заштићеног сведока (чл. 117–122. истог Законика) и поступак у коме се појављује оштећено малолетно лице (чл. 150–157. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица). *Ratio legis* одредбе члана 107. ЗКП јесте како заштита сведока уопште, тако и, посебно, заштита одређене категорије сведока, а првенствено оштећених, који због својих личних особина или због врсте кривичног дела и околности под којима је дело учињено, спадају у тзв. посебно осетљиве сведоке и оштећене. Члан 107. ЗКП забрањује питања која се односе на полни живот, политичко и идеолошко опредељење итд., па самим тим има виктимизирајући карактер за сведока и оштећеног. Одредба члана 110. ЗКП предвиђа начин саслушања који донедавно није постојао у нашем кривичнопроцесном праву, а има за циљ заштиту интереса сведока и оштећених ако они спадају у категорију посебно осетљивих или нарочито рањивих лица. На тај начин се постиже минимизирање свих негативних последица форензичке атмосфере, које би могле изазвати додатну трауматизацију жртава и испољити се као облик

њихове секундарне виктимизације у кривичном поступку. Одредба члана 117. ЗКП о саслушању заштићеног сведока предвиђа једну или више посебних мера заштите као што су искључење јавности са главног претреса, ускраћивање података о идентитету сведока, саслушање сведока под псеудонимом и др. Професор Шкулић је указао на значај саслушања оштећеног и сведока коришћењем одговарајућих техничких средстава, односно видео-линкова, који имају за циљ спречавање секундарне виктимизације и заштиту интереса сведока и оштећеног, који спадају у категорију посебно осетљивих или нарочито рањивих лица – деца или малолетници као сведоци, а посебно ако су и оштећени кривичним делом. Истовремено, професор Шкулић је указао и на разлике и мањкавости коришћења видео-линка као посебног „техничког начина саслушања“ оштећеног и сведока у поступку за организовани криминал и ратне злочине, који за циљ немају заштиту нарочито осетљивих категорија сведока, односно оштећених, већ једино омогућавају саслушање оштећеног и сведока чије је присуство немогуће обезбедити на главном претресу. Значајну пажњу професор Шкулић је посветио посебним правилима поступка чија је основна сврха заштита психичког интегритета малолетних лица као посебне категорије оштећених, за одређена таксативно набројана кривична дела која, по правилу, предвиђају висок степен секундарне виктимизације. Мишљења сам да констатације и закључци професора Шкулића изнети у раду у вези с положајем и правом оштећеног у кривичном поступку, могу послужити као добра основа за будуће измене и допуне Законика о кривичном поступку.

О посебно тешком положају жртава рата и ратних злочина, који захтева специфичан приступ у сузбијању примарне и секундарне виктимизације, с обзиром на бол и патње које су ти људи доживели и треба поново да преживљавају приликом сведочења, што све води ретрауматизацији и погоршању психичког стања жртве, изванредно пише Бруно Векарић у свом раду „Искуства у Србији у примени принципа заштите жртава и сведока оштећених“. У сваком од предмета који су процесуирани у Тужилаштву за ратне злочине, тужилац, судија и остали учесници кривичног поступка сведоци су потресних људских судбина, што захтева додатне напоре и посебан психички приступ жртви, јер већина од њих треба да сведочи о догађајима које заправо желе да забораве и „избришу“, или барем потисну из својих сећања. У том смислу Бруно Векарић је указао да се најважније промене законодавства релевантне за правну заштиту жртава у Србији односе управо на жртве рата и ратних злочина. Најзначајније одредбе којима се регулише правна заштита жртава рата и ратних злочина садржане су у Кривичном законнику, Закони-

ку о кривичном поступку, Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине, у Закону о програму заштите учесника у кривичном поступку и усклађене са најважнијим међународним документима о заштити жртава од секундарне виктимизације. С тим у вези, с правом се констатује да је по овом питању у Србији много учињено, али да то не значи да не треба и даље да се ради на усавршавању и едукацији свих актера поступка, као и на подизању свести о потреби заштите жртава рата, с обзиром на указане специфичности њиховог положаја. У раду се даље говори о заштити жртава и сведока оштећених у предметима ратних злочина (саслушање путем видео-конференцијске везе или међународне кривичноправне помоћи и аудио-записа са суђења), са посебним освртом на Закон о заштити учесника у кривичном поступку који предвиђа посебне мере заштите; затим о сведоку сараднику, у ком делу се правилно закључује да би требало изменити одредбе главе XXIX-а Законика о кривичном поступку, које предвиђају могућност ослобођења од казне или ублажење казне сведока сарадника те да, у складу са упоредним правом, ове сведоке сараднике треба кажњавати половином или трећином казне предвиђене за кривично дело за које се суди. Бруно Векарић указује и на значајан допринос невладиних организација у пружању помоћи жртвама криминалитета у Србији, са напоменом да би требало побољшати комуникацију, пре свега у невладином сектору, а потом и у осталим институцијама и организацијама које раде на заштити жртава од секундарне виктимизације, као и на проширењу знања из области виктимологије на правним факултетима и Полицијској академији.

Веома интересантно је излагање Славице Пековић, службенице подршке Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима при Већу за ратне злочине Округног суда у Београду, у којем се детаљно описује сарадња са оштећенима и сведоцима, од момента уласка у зграду суда до окончања главног претреса, односно давања изјаве, па и након сведочења у случају евентуалних претњи. Међутим, поред техничке и стручне помоћи (организовање путовања, хотелског смештаја, пружања потребних информација у вези са судским поступком, самим сведочењем итд.), значајно је то што службеник подршке од првог контакта настоји да сведок или оштећени стекну поверење и да им пружи људску и моралну подршку како би лакше превазишли своје страхове, отклонили или барем потиснули негативна и непријатна сећања и концентрисали се на сведочење. Важно је напоменути да је за време док је сведок у згради суда неко из Службе подршке увек са њима како би се осећали сигурно и самим тим квалитетније и опуштеније сведочили, те тако до-

принели ефикасности судског поступка. Из текста Славице Пековић може се закључити од какве важности је рад службеника подршке, који морају имати довољно животног и професионалног искуства како би на прави, најбезболнији начин омогућили сведоцима, посебно оштећенима различитог социјалног, културног и националног порекла да одлуче да сведоче, потисну своје страхове од суда, одмазде и сл. те да проговоре о преживљеним страхотама рата. Славица Пековић је оправдано указала на значај учешћа сведока у поступцима за ратне злочине, с обзиром на недостатке материјалних доказа и протек времена од почињених злочина, као и потребе већине жртава да забораве ратне догађаје. У преосталом делу говори се о значају Службе, резултатима рада и статистичким подацима, као и потреби да се успостави сарадња са овим службама у земљама са територије бивше Југославије ради размене међусобних искустава, која су значајна за бољи и квалитетнији рад са сведоцима.

Миодраг Плазинић у свом раду „Искуство Србије у регионалном повезивању институција које су у контакту са жртвама (сведоцима) оштећења“ говори о нужној сарадњи не само државних органа (полиција, тужилаштво, суд и центар за социјални рад) већ и невладиних организација које су стручно оспособљене за рад са оштећенима, у свим фазама поступка, како би се на правилан начин сагледао ток догађаја и прикупили и обезбедили докази значајни за даљи ток кривичног поступка. Аутор на примеру кривичног дела насиље у породици указује на предности повезивања институција на свим нивоима, од локалног до републичког, са напоменом да се закључци односе и на жртве других кривичних дела са елементима насиља. Поред тога, предност се даје мултидисциплинарном приступу, јер се тако конкретан проблем сагледава са више аспеката. У преосталом делу, Миодраг Плазинић говори о оснивању тзв. Пожешке мреже за борбу против насиља у породици, која представља пионирски посао у борби са овим проблемом у подручју Златиборског округа. Зачеци ове мреже налазе се у оквирима Општинског савета за безбедност Општине Пожега, који су чинили представници државних органа, невладиних организација, цркве, представници мањина, ученици итд. Циљ Савета је био да се сагледају локални проблеми и предложе државним органима начини њиховог решавања, а финансијску, стручну и логистичку подршку пружиле су стране невладине организације. Аутор даље, веома детаљно, излаже рад ове мреже, остварене резултате и сарадњу са другим мрежама, попут Мреже „Живот без насиља“ на подручју Општине Панчево, затим сарадњу са центрима за социјални рад, полицијским станицама, правосудним органима и домовима здравља у 16 београдских општина и 30 општина у Србији, извођењем едукације,

стандардизовањем поступања и развијањем модела координације између служби. Од активности везаних за међурегионалну сарадњу наводи се сарадња са Удружењем тужилаца Србије које је организовало саветовање на тему „Насиље у породици“ за Одељење Удружења тужилаца из Ужица, за центре за социјални рад из околних општина и полицију СУП-а Ужице. На основу резултата овог предавања, Мрежа је у сарадњи са Удружењем тужилаца Србије едуковала тужиоце и судије на тему породичног насиља са подручја окупних тужилаштва Врање, Прокупље, Јагодина, Крушевац и Краљево. Сматрам да се у раду основано наводи да је значајно да се у најскорије време у сарадњи владиног и невладиног сектора донесе национална стратегија за борбу против свих облика насиља и побољша положај жртава како би се овај проблем решавао по јединственом методолошком принципу.

Веома је интересантно запажање Бранке Вучковић, која је у свом раду „Осврт на неке практичне проблеме заштите жртава кривичних дела“ констатовала да је у периоду након промена 2000. године настала контрадикторна ситуација, јер се, с једне стране, захтева поштравање казнене политике изрицањем казни затвора, односно појачана репресија друштва и државе с обзиром на пораст криминала у Србији, а, с друге стране, реформа кривичног законодавства, пратећи светски тренд у кривичнопроцесном праву, обележен могућношћу договора између учесника у кривичном поступку, налаже увођење алтернативних мера казни затвора и модел ресторативне правде (опортунитет, споразум оштећеног и окривљеног и сл.). Важећа законска решења и кривични поступак првенствено штите интересе друштва и државе, док се жртва потискује и маргинализује, што за последицу има несигурност и неповерење грађана, а посебно жртве у правосудни систем, због чега се многи опредељују за непријављивање кривичног дела и учиниоца, посебно код сексуалног насиља и насиља у породици. Свакако да би успостављање боље сарадње између тужилаштва и других институција, као и невладиних организација које се баве заштитом интереса жртве, допринело њиховом поновном поверењу и смањењу „тамне бројке“ у погледу пријављених кривичних дела са елементима насиља. Увођењем новина у наше кривично законодавство, жртва треба да буде стављена у први план и да јој се омогући накнада штете путем договора са окривљеним. У преосталом делу Бранка Вучковић даје веома интересантан приказ упоредног кривичног законодавства Државе Колорадо, Државе Мисури, НР Кине и Новог Јужног Велса, са образложењем да је заједничко за све њих да раздвајају категорију жртава и да се праве разлике између деце када су жртве или сведоци, као и између жртава сексуалног насиља, те да су

тужилаштва укључена у рад специјалистичких установа или су чак те установе у оквиру тужилаштва. Постоје посебне брошуре органа који штите жртве, иза којих стоје државна тужилаштва, као и идеја ка што бољем спровођењу заштите жртава путем обуке коју би пролазили тужиоци као вид њихове сензибилизације. Тако, у Држави Колорадо постоји Одељење за помоћ жртвама у оквиру тужилаштва, које је установљено како би се жртвама помогло у току кривичног поступка; у Држави Мисури постоје мултидисциплинарни тимови који помажу жртвама и сведоцима од откривања злочина па до доношења пресуде, као и Дечји адвокатски центар када су деца жртве и сведоци кривичних дела; тужилаштва у НР Кини имају важну улогу у заштити жртава од доношења новог Закона о кривичном поступку од 1996. године, који побољшава положај жртава у самом поступку и пружа им заштиту, а тужилаштва формирају и посебна одељења за пријем притужби и захтева оштећених и, коначно, у Држави Нови Јужни Велс постоје две врсте законодавних мера које олакшавају обезбеђење доказа у кривичном поступку путем исказа и односе се на две врсте сведока жртава у кривичном поступку. Ове мере су уведене како би се проширила заштита деце било да су жртве или сведоци у кривичном поступку и жртава, односно оштећених, у поступцима за сексуалне злочине како би им се помогло и омогућило да их сам поступак не доведе поново у положај жртве.

Марина Матић и Марко Јовановић дали су квалитетну, сажету анализу кривичног законодавства Канаде у области заштите жртава и сведока кривичних дела, са посебним освртом на одредбе Кривичног законика које следе Основне принципе на којима се базира однос канадске државе и правосуђа са жртвама кривичних дела, а који су формулисани на основу Декларације УН о основним принципима правде за жртве криминала. Из садржине рада „Правни основи заштите жртава кривичних дела у Канади и принципи на којима се она заснива“ може се закључити да Канада има веома развијен систем служби које пружају услуге жртвама кривичних дела пуних 30 година. Овај податак говори колико каснимо у области виктимологије, али исто тако да канадски систем заштите жртава кривичних дела може да послужи као модел измена и допуна Кривичног законика и Законика о кривичном поступку, чија је израда у току. Очигледно је да Канада има законску регулативу о заштити жртава на завидном нивоу, као и добру организацију служби које се баве овом проблематиком. У прилог томе говори чињеница да Кривични законик веома детаљно регулише положај и права жртава кривичних дела у току судског поступка у кривичноправним стварима, предвиђајући да суд приликом изрицања казне мора да размотри изјаву о

утицају на жртву, уколико је таква изјава припремљена, затим, може да изрекне накнаду за жртву и наредбу за реституцију као додатну казну, обезбеди заштиту приватности жртве, посебно жртава сексуалних деликата, и заштиту личних досијеа жртава. Веома је значајно да жртва кривичног дела има право приговора уколико сматра да се Основни принципи не поштују. Најважније институције су Центар за питање односа са жртвама кривичног дела, који је основало Министарство правде Канаде и Национална канцеларија за жртве, са заједничким циљем да побољшају положај жртава кривичних дела у кривичноправном систему Канаде, и то законским реформама, променама у кривичној политици, саветовањима, истраживањима и финансирањем пројеката, са напоменом да постоји и фонд за жртве. Кривични законик даље предвиђа разноврсне мере заштите жртава кривичних дела као што су искључење јавности из судског поступка, забрана објављивања информација, заштита деце сведока, превентивна заштита жртве обавезом примирја, мере у случају злостављања, застрашивања и претњи, као и увођење нове мере „промена идентитета жртве“. Значајна је констатација да је поверење сведока у правни систем, када им с обзиром на информације које знају прети опасност, кључно за одржање владавине права и правног система.

Мишљења сам да ће ова монографија својим богатим и разноврсним садржајем допринети да јавни тужиоци на свеобухватан начин сагледају положај, права и систем заштите жртава кривичних дела, и на основу тога повећају своју улогу и прошире могућности њихове заштите у кривичном поступку. Још једном напомињем да су Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије и аутори наведених радова, уз подршку Канадског пројекта за реформу правосуђа у Србији, дали велики допринос у раду јавних тужилаца а тиме истовремено и укупној реформи кривичног законодавства у Србији.

У Београду, 17. август 2009.

мр Јасмина Киурски,
заменик републичког јавног тужиоца

ПРЕДГОВОР

Заштита виталних права окривљеног у кривичном поступку је од огромне важности, а тиме се бави како Законик о кривичном поступку, тако и Устав, али је та заштита садржана и у одредбама бројних обавезујућих међународноправних аката. Међутим, не треба никада заборавити да одговарајућу пажњу треба обратити и заштити оштећеног у кривичном поступку, а понекад положај жртве кривичног дела, односно оштећеног пада у „сенку“ појачане бриге за права одбране у кривичном поступку.

Наравно, права одбране су изузетно важна, а демократска држава мора настојати да окривљени има максимално повољан положај у кривичном поступку, да се доследно поштује претпоставка невиности, као и да се поступак води на правичан начин, али је потребно да се у кривичном поступку истовремено не заборави ни на жртву кривичног дела, односно на оштећено лице.

Посебну заштиту захтевају жртве које се из одређених објективних и субјективних разлога сматрају посебно осетљивим или посебно рањивим и у односу на које нарочито снажно делује секундарна виктимизација.

Спречавање секундарне виктимизације и потпуна заштита у оквиру преткривичног и кривичног поступка изузетно су важни и када је у питању специфична категорија оштећених и жртава према којима су њихови брачни другови, односно сексуални или емотивни партнери учинили кривично дело са елементима насиља. Такве жртве су посебно осетљиве јер су насиље доживеле од онога с ким треба да их спајају љубав, узајамна приврженост, поштовање и емоционална топлина. Оне су стога у најмању руку *двосируке жртве*, и то како учињеног кривичног дела, што је сасвим очигледно, тако и у односу на сопствена, крајње грубо повређена осећања и изневерене наде. Осећај тоталне психичке утучености и безнађа је стога карактеристичан за те жртве, чак и када оне имају статус осумњичених у преткривичном поступку, односно окривљених у кривичном поступку јер нису успеле да пронађу „други излаз из пакла“ осим да учине кривично дело у односу на особу која је чинила насиље.

Без обзира у којој се *процесној улози* налазе, таквим жртвама мора се, баш из тог разлога, обезбедити што повољнији положај у преткривич-

ном и кривичном поступку, а сви учесници службене процедуре морају да у односу на њих покажу највиши могући степен хуманости.

Ако се, помало афористичком, али свакако поучном метафором, истиче да је „дете отац човека“, неопходно је такву личност у развоју адекватно и доследно заштитити, и то како примарно, тако и секундарно, како се већ проживљено зло не би поново доживљавало захваљујући неприлагођеној кривичној процедури и погрешном приступу субјеката те процедуре.

Ожиљци на души детета и младог човека и иначе тешко зарастају. Последице насиља према деци, а нарочито погубне последице сексуалних злоупотреба деце, често су фаталне по њихов психички развој. Искуство, нажалост, показује да деца која су била жртве таквих бескрупулозних аката често, када одрасту, и сама постају насилници, понекад и веома брутални, вероватно подсвесно покушавајући да из себе истисну стравично зло које им се подмукло акумулирало током дуготрајне виктимизације. Стога та виктимизација не сме да буде поново потенцирана у секундарном облику у кривичном поступку, а основна сврха тог поступка мора да буде усмерена ка стварању неопходних услова за санирање психофизичких последица виктимизације детета актима насиља.

Неопходно је да сви процесни механизми којима се побољшава положај жртава кривичног дела, а нарочито жртава насиља, не само буду потпуно и пажљиво усклађени са савременим нормативним учењима већ и да произлазе из основних виктимолошких концепција, заснованих на сазнањима савремене психологије и других хуманих дисциплина.

Поред познавања свих нормативних правних дисциплина и постојања ваљаних решења из домена кривичнопроцесног законодавства, квалитетна виктимолошка, судско-психолошка, криминолошка и криминалистичка едукација свих службених учесника преткривичне и кривичне процедуре, усмерена ка бољем схватању фактичког и правног положаја жртве и налажењу најадекватнијих начина поступања према њој, је *conditio sine qua non* за заштиту виталних права жртава уопште, а нарочито жена и деце, који спадају у посебно осетљиву категорију. Таква обука лица која службено поступају у преткривичном и кривичном поступку и стварање специјализованих високопрофесионалних и пре свега хуманих кадрова, способних да ефикасно заштите жртву у кривичном поступку, у потпуном су складу са познатом правно-етичком тезом да *сви закони вреде само онолико колико вреде људи који су њихови да њихове законе примењују.*

Обављајући функцију кривичног гоњења, јавни тужиоци и њихови заменици делују у заштити друштва од криминалитета и на тај начин

поступају у интересу грађана. Као службени актери преткривичног и кривичног поступка, они се, међутим, посебно морају фокусирати на заштиту жртава кривичних дела као оних грађана који непосредно осећају све неповољне последице криминалитета. Наиме, сваки грађанин би, начелно гледајући, морао бити заинтересован да се криминалитет успешно сузбија, а сваког грађанина у одређеној мери погађа и вест о извршеном кривичном делу, нарочито ако је реч о насиљу или било ком другом тешком кривичном делу, али негативне последице таквог кривичног дела ипак најдиректније погађају жртву тог дела. Када се појави као сведок и оштећени у кривичном поступку, та жртва, због секундарне виктимизације, често доживљава и ново зло и патњу и тада је задатак јавног тужиоца, али и свих других службених учесника кривичног поступка да својим активним деловањем минимизирају ту штетну појаву.

Надамо се да ће ова монографија, као скуп текстова посвећених заштити жртава кривичних дела и оштећених у кривичном поступку, послужити као корисна литература јавним тужиоцима и њиховим заменицима, чији је један од важних задатака и уважавање интереса жртава и оштећених, те да ће, захваљујући и томе, жртве и оштећени стећи повољнији кривичноправни положај.

др Милан Шкулић,
професор Правног факултета
Универзитета у Београду
Драгана Лукић
помоћник министра правде
Републике Србије

ОПШТЕ ОСОБЕНОСТИ ПОЛОЖАЈА ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ И ОСНОВНИ НАЧИНИ КРИВИЧНОПРОЦЕСНЕ ЗАШТИТЕ ОШТЕЋЕНИХ

Појам оштећеног и његове могуће процесне улоге

Оштећени је физичко или правно лице чије је неко лично или имовинско право повређено или угрожено извршењем кривичног дела. Оштећени је кривичнопроцесни појам који је често идентичан појму жртве, односно пасивног субјекта у кривичном материјалном праву, као, на пример, оштећени кривичним делом крађе, кривичним делом тешке телесне повреде која није квалификована смрћу итд. Међутим, у неким ситуацијама пасивни субјект кривичног дела није и не може да буде оштећени у процесном смислу јер је, услед извршеног кривичног дела, изгубио правни субјективитет, као што је то случај са убиством, тешком телесном повредом квалификованом смрћу и другим кривичним делима која се одликују смртном последицом. Тада се као оштећени у кривичном поступку појављују најближи сродници и одређена лица веома блиска пасивном субјекту кривичног дела.

У кривичном поступку оштећени може да остварује следеће процесне улоге: 1) могући (потенцијални) тужилац у кривичном поступку за дело које се гони *ex officio*, где примарно кривично гоњење спроводи јавни тужилац; 2) супсидијарни тужилац у кривичном поступку за кривично дело које се гони по службеној дужности; 3) оштећени са предлогом за кривично гоњење у погледу посебне категорије кривичних дела која се гоне по службеној дужности и предлогу; 4) приватни тужилац у поступку за кривична дела која се гоне по приватној тужби; 5) лице које је поднело имовинскоправни захтев; 6) сведок.

Само су оштећени као супсидијарни тужилац и оштећени који је поднео приватну тужбу у *функцији ошћужбе*, односно они су *сиранке* у

кривичном поступку, док оштећени у другим процесним улогама (могући тужилац, предлагач кривичног гоњења, сведок и подносилац имовинскоправног захтева) обављају одређене нестраначке функције: 1) функцију могућег коректива јавној оптужби и потенцијалног стицања својства овлашћеног тужиоца (потенцијални тужилац); 2) функцију иницирања јавне оптужбе за одређена кривична дела (оштећени са предлогом за кривично гоњење); 3) функцију покретања адхезионог поступка решавања о споредном предмету кривичног поступка (подносилац имовинскоправног захтева) и 4) функцију доказног средства, када се оштећени саслушава у својству сведока.

Иако ове функције нису страначке нити, самим тим, спадају у функцију кривичног гоњења (функција оптужбе), оштећени је, по правилу, увек животно заинтересован за успешно остваривање функције оптужбе, тако да када, на пример, он остварује одређену доказну иницијативу у поступку, то је, по правилу и по логици ствари, усмерено на поткрепљивање навода оптужбе.

Оштећени као могући тужилац

У поступцима за кривична дела која се гоне по службеној дужности јавни тужилац није једини могући овлашћени тужилац већ је он само *примарни* или *првенствено овлашћени тужилац*. То значи да јавни тужилац има првенство или право приоритета у кривичном гоњењу за кривична дела која се гоне *ex officio*, али да нема монопол кривичног гоњења. Јавни тужилац, по правилу, није ексклузивни овлашћени тужилац, осим по изузетку, у поступку према малолетницима.

У одређеним законским роковима и на одређене Закоником прописане начине лице оштећено кривичним делом које се гони по службеној дужности (оштећени) може да: *предузме кривично гоњење*, ако га јавни тужилац није започео, односно ако је у процесном смислу исказао вољу да кривично не гони, што се, по правилу, манифестује одбацивањем кривичне пријаве; или може да *настави кривично гоњење* ако је јавни тужилац поднео оптужни акт и започео поступак, али је током њега одустао од кривичног гоњења. Ова могућност оштећеног је својеврсни *процесни коректив* праву и дужности јавног тужиоца да примарно кривично гони. На тај начин се оштећеноме даје могућност да сам покуша да, у улози овлашћеног тужиоца, докаже постојање кривичне одговорности окривљеног у случају када је јавни тужилац, као примарно овлашћен и надлежан за кривично гоњење, сматрао да за то нема потребних законских услова. То оштећеноме представља и одређену гаранцију да неким евентуално драстично несавесним, нестручним или незакони-

тим поступцима јавног тужиоца окривљени не може бити дефинитивно поштеђен кривичног гоњења, па оштећени сам може да покуша да, у својству овлашћеног тужиоца, докаже постојање кривичне одговорности окривљеног, односно да омогући даље одвијање поступка.

Мада је могућност да оштећени супсидијарно постане овлашћени тужилац установљена пре свега у интересу лица оштећеног кривичним делом које се гони по службеној дужности, тиме се, у крајњој линији, остварује и шири друштвени интерес да се одлука јавног тужиоца да уопште не покрене кривични поступак или да одустане од започетог кривичног гоњења евентуално још једном преиспита, што представља додатну заштиту од незаконитог или несавесног поступања јавног тужиоца.

Оштећени стиче процесну способност са навршених шеснаест година. Оштећени који је навршио шеснаест година овлашћен је да сам даје изјаве и предузима радње у поступку (члан 65, став 2). Ако је оштећени малолетно лице или лице потпуно лишено пословне способности, његов законски заступник је овлашћен да даје све изјаве и да предузима све радње за које је, према Законику о кривичном поступку, овлашћен оштећени.

Малолетник који је оштећен има нека посебна права у кривичном поступку, посебно када су предмет поступка одређена кривична дела која подразумевају висок ризик од секундарне виктимизације, а малолетник се појављује као сведок. Тада се примењује посебно обазрив начин саслушања таквог сведока. Могуће је, на пример, да се он саслушава путем техничких средстава за пренос слике и звука и слично. Поред тога, малолетно лице, као оштећени, мора да има пуномоћника од првог саслушања окривљеног (члан 154, став 1, ЗМ). Уколико малолетно лице нема пуномоћника, њега ће, посебним решењем, поставити председник суда, и то из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Трошкови таквог заступања падају на терет буџетских средстава суда (члан 154, став 2, ЗМ).

Ипак, нема сваки оштећени кривичним делом које се гони по службеној дужности могућност да стекне својство овлашћеног тужиоца. У неким ситуацијама законодавац је утемељио правило да је јавни тужилац једини овлашћени тужилац, односно да је његова одлука да одустане од кривичног гоњења или да кривично гоњење и не започне неопозива. *Ratio legis* се у таквим случајевима темељи на потреби остваривања одређених интереса које законодавац сматра ширим и важнијим од интереса оштећеног да има право на супсидијарну оптужбу. Тако оштеће-

ни никада не може бити овлашћени тужилац у односу на малолетника којег, како за кривична дела која се и иначе гоне *ex officio*, тако и за она која се гоне по приватној тужби, може кривично да гони једино јавни тужилац. Поред тога, ако је јавни тужилац одустао од кривичног гоњења сведока сарадника који је испунио своју обавезу па је то резултирало доношењем одбијајуће пресуде у његовом случају, оштећени не може да настави кривично гоњење против тог лица у својству супсидијарног тужиоца. Такође, ако је осумњичени за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године испунио одређене обавезе у оквиру института одлагања кривичног гоњења (условљени опортунитет кривичног гоњења), јавни тужилац одбацује кривичну пријаву против њега, а оштећени нема право да предузме кривично гоњење (члан 236, став 3).

За оштећеног кривичним делом које се гони по службеној дужности понекад се у теорији користи и термин „узгредни тужилац“, или „споредни тужилац“, што није исправно јер оштећени уопште нема својство тужиоца у кривичном поступку па самим тим не може бити ни узгредни, ни споредни, нити било какав други тужилац докле год је јавни тужилац овлашћени тужилац. Оштећени, дакле, само евентуално и тек ако се за то испуне потребни законски услови (непокретање поступка од стране јавног тужиоца или његов одустанак од кривичног гоњења, као и поштовање одређених рокова и процесних начина) може да стекне својство овлашћеног тужиоца, због чега га и означавамо само као *могућег тужиоца*.

У пракси се оштећени приликом саслушања често пита „да ли се придружује кривичном гоњењу“. То, са једне стране, нема никаквог упоришта у законском тексту, док су, са друге стране, такво питање и одговор на њега потпуно непотребни јер, без обзира на такво, Законом нерегулисано придруживање или непридруживање оштећеног кривичном гоњењу, оно нема баш никаквог утицаја на кривични поступак који се одвија уз учешће јавног тужиоца као странке која примарно обавља функцију кривичног гоњења.

Права оштећеног као могућег тужиоца

Оштећени као могући тужилац има следећа права у кривичном поступку за кривично дело које се гони по службеној дужности:

1. *Право да предузме, односно настави кривично гоњење.* Ово је основно право оштећеног, из којег произлазе и друга битна права која су у функцији могућег остваривања права на стицање својства овлашћеног тужиоца. У зависности од процесне ситуације у којој је јавни тужилац манифес-

товао своју вољу да поступак не покрене, односно да одбаци кривичну пријаву или да одустане од већ започетог поступка, те неких других процесних услова, оштећени ће своје право остваривати у одређеним роковима и на одређене процесне начине. Ради реализације свог права да настави кривично гоњење у одређеним процесним ситуацијама, оштећеноме припада и право на повраћај у пређашње стање (*restitutio in integrum*). То право оштећеноме припада у случају да је, због одустанка јавног тужиоца од кривичног гоњења на главном претресу, донета одбијајућа пресуда, када оштећени у две ситуације може да процесно санира последице свог неприсуствовања таквом главном претресу: а) уколико није уредно позван на главни претрес, или б) ако је уредно позван, али из оправданих разлога није могао да дође на главни претрес (члан 62, став 2).

Ово основно право оштећеног није увек личног карактера. Оно је личног карактера ако је оштећени у животу, када је његова воља пресудна за предузимање или настављање кривичног гоњења јер за њега важи начело опортунитета кривичног гоњења, тако да он има само право али не и дужност да кривично гони. Ако је оштећени умро у току рока за предузимање кривичног гоњења, након што је јавни тужилац одбацио кривичну пријаву или током самог поступка, одређена лица, у својству његових *процесних сукцесора*, могу да преузму или наставе кривично гоњење. То су: брачни друг оштећеног, лице са којим је живео у ванбрачној или каквој другој трајној заједници, деца, родитељи, усвојеници, усвојитељи, брат и сестра. Та лица могу да, у року од три месеца од дана смрти оштећеног, предузму или наставе кривично гоњење (члан 61, став 6). Ова лица такође нису дужна да гоњење предузму или наставе; она то могу, али не морају да учине.

2. *Право да буде обавештен о нејокрећању јосиујика од сиране јавној тужиоца*, односно о његовом *одустанку од зајочешој кривичној јоњења*. Остваривањем овог права оштећеноме се омогућава да искористи одређени законски рок за предузимање или настављање кривичног гоњења. Корелативно праву оштећеног да буде обавештен о непокретању поступка од стране јавног тужиоца, односно о одустанку јавног тужиоца од већ започетог гоњења, установљена је и обавеза одређених субјеката да такво обавештење упуте оштећеноме. Оштећеног ће о непокретању поступка обавестити примарни овлашћени тужилац, односно јавни тужилац. У одређеним процесним ситуацијама, када јавни тужилац одустане од већ започетог гоњења, то ће учинити суд. *Јавни тужилац* ће у року од осам дана обавестити оштећеног да је одбацио кривичну пријаву, те га информисати о могућности подношења супсидијарне оптужбе, односно упутити га да сам може да предузме гоњење.

Суг ће, у својим различитим функционалним облицима (у зависности од фазе поступка), обавестити оштећеног у следећим случајевима: а) уколико је током истраге или по њеном завршетку јавни тужилац изјавио да одустаје од гоњења, *исиражни судија* решењем обуставља истрагу и о томе у року од осам дана обавештава оштећеног (чл. 61. и 253); б) ако јавни тужилац одустане од оптужнице пре него што главни претрес почне, *ипредседник већа* ће о томе обавестити оштећеног и посебно га упозорити на његово право да може да настави кривично гоњење, а ако оштећени не настави гоњење, председник већа ће решењем обуставити кривични поступак и решење доставити странкама и оштећеном (члан 61, став 1, и члан 290); в) уколико до одустанка јавног тужиоца дође на главном претресу коме оштећени не присуствује, *ипредседник већа* му доставља одбијајућу пресуду која се доноси услед одустанка јавног тужиоца од гоњења, те га упућује да може да настави кривично гоњење подношењем молбе за повраћај у пређашње стање (члан 360, став 5). Обавезе јавног тужиоца, односно суда да оштећеног обавесте о непокретању поступка, односно о одустанку од кривичног гоњења нису праћене било каквом процесном санкцијом за случај њиховог неиспуњавања. Једино право које оштећени стиче ако о томе није обавештен, те корелативно информисан о својој могућности да стекне својство оштећеног као тужиоца (супсидијарни тужилац) јесте да за могуће предузимање или настављање кривичног гоњења, уместо одређеног релативно кратког, субјективног рока од осам дана, добија дужи, објективни рок од три месеца.

3. *Право оштећеног на упознавање са доказним материјалом.* Иако нема својство странке у кривичном поступку, оштећени има право да разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ, а његово право разматрања списа може да се ускрати само док не буде саслушан као сведок (члан 60, став 3). Право оштећеног да се упозна са доказним материјалом представља предуслов за његово активно учешће у кривичном поступку. *Ratio legis* могућности да му се увид у списе ускрати за одређено време је спречавање да оштећени, пре него што буде саслушан као сведок, буде упознат са исказима других сведока, односно другим доказима у списима, што би могло да умањи аутентичност његовог исказа као сведока.

4. *Право оштећеног да присуствује кривичном поступку.* Оштећени има право да присуствује поступку у различитим процесним стадијумима. Током *исираје* оштећени може да без икаквих посебних услова присуствује спровођењу увиђаја и саслушању вештака (члан 251, став 2). Пошто се увиђај често спроводи у *ипреикривичном поступку*, пре формално започете

истраге, нема сметњи да му оштећени и у таквом случају присуствује. Саслушању сведока у истрази оштећени може да присуствује само под условом постојања вероватноће да сведок неће доћи на главни претрес (члан 251, став 4). Оштећени има право да безусловно присуствује главном претресу, а уколико се са главног претреса искључи јавност, та одлука се не односи на оштећеног (члан 293, став 1). Оштећени има и право присуствовања претресу који се одвија пред другостепеним судом.

5. *Право оштећеног да буде обавештен о радњама и процесним фазама којима може да присуствује.* Да би претходно право присуствовања оштећеног кривичном поступку, односно појединим његовим радњама могло да се и оствари, неопходно је да оштећени буде обавештен о радњама којима може да присуствује. С обзиром да присуство оштећеног никада није апсолутно битна процесна претпоставка за спровођење одређене радње, односно за одвијање одређене фазе поступка, ни дужност обавештавања оштећеног коју има орган који води поступак, односно суд није апсолутног карактера.

Највећа ограничења за обавештавање оштећеног о одређеним радњама доказивања чијем предузимању може да присуствује постоје у истрази. Истражни судија је, *по правилу*, дужан да оштећеног обавести о времену и месту извршења истражних радњи (радњи доказивања) којима може да присуствује, али та дужност, *по изузецију*, неће постојати уколико постоји опасност од одлагања. Оштећени се позива на главни претрес, али његово присуство није претпоставка за одржавање главног претреса. Ако оштећени треба да се саслуша као сведок на главном претресу, он се у својству сведока и позива, уз важење свих општих правила која се односе на обезбеђење присуства сведока. Ако се на главни претрес позива оштећени који нема својство сведока, он се посебно упозорава да ће се претрес одржати и без његовог присуства, а да ће се његова изјава о имовинскоправном захтеву прочитати. Оштећени се, поред тога, упозорава да ће се, ако на главном претресу коме он не присуствује дође до одустанка јавног тужиоца од кривичног гоњења, сматрати да оштећени не жели да настави кривично гоњење (члан 285, став 4). Оштећени се позива и на претрес пред другостепеним судом (члан 377, став 2).

6. *Право оштећеног на доказну иницијативу и активну улогу у поступку.* Оштећени ово право има током целог тока поступка. Опште право оштећеног у истрази је да указује на све чињенице и да предлаже доказе који су од важности за кривичну ствар и његов имовинскоправни захтев (члан 60, став 1). Поред тога, он истражном судији надлежног суда, као и истражном судији коме је поверено предузимање појединих истражних радњи (радњи доказивања) може у току истраге да предложи предузимање поје-

диних истражних радњи (члан 250). На главном претресу оштећени има право да предлаже доказе, поставља питања оптуженом, сведоцима и вештацима, те да износи примедбе и објашњења у погледу њихових исказа, као и да даје друге изјаве и предлоге (члан 60, став 2). Оштећени може до завршетка главног претреса предлагати и да се извиде нове чињенице и прибаве нови докази, а може поновити и оне доказне предлоге које су председник већа или веће претходно одбили (члан 326, став 4).

7. *Право оштећеног да буде упознат са својим могућностима разматрања доказног материјала*, те правом на доказну иницијативу и активну улогу у истраживању. Истражни судија и председник већа упознаће оштећеног с тим његовим правима (члан 60, став 4).

8. *Право оштећеног на притужбу у току истраге*. Оштећени се може обратити притужбом председнику суда пред којим се води поступак због одуговлачења поступка и других неправилности у току истраге. Председник суда ће испитати наводе у притужби, а потом подносиоца, ако је то захтевао, обавестити о томе шта је предузето (члан 264).

9. *Право на ангажовање пуномоћника*. Оштећени може да своја права у кривичном поступку обавља и преко пуномоћника (члан 66, став 1). У неким случајевима законодавац је прописао да одређена врста оштећених, и то за одређена кривична дела, обавезно мора да има специјализованог пуномоћника. Малолетно лице као оштећени (одређеним кривичним делима набројаним у члану 150. ЗМ) мора да има пуномоћника од првог саслушања окривљеног, а у случају да га нема, пуномоћника ће посебним решењем поставити председник суда, и то из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Тада трошкови заступања падају на терет буџетских средстава суда (члан 154. ЗМ).

10. *Право на подношење имовинскоправног захтева*. Оштећени, али и свако лице које је овлашћено да такав захтев остварује у парничном поступку може поднети предлог за остваривање имовинскоправног захтева у кривичном поступку. Ако је оштећени присутан на главном претресу, може да образложи имовинскоправни захтев, а ако није присутан, његов предлог ће прочитати председник већа (члан 319, став 4).

Дужност оштећеног да обавести суд о промени адресе или боравишта

Дужност оштећеног, као и његовог законског заступника и пуномоћника да обавесте суд о промени адресе или боравишта (члан 67) постоји искључиво у његовом интересу јер, у противном, суд не би могао да га обавештава о радњама којима може да присуствује, тако да у случају

одустанка јавног тужиоца од кривичног гоњења оштећени не би био у прилици да сам преузме гоњење.

Кривично гоњење по предлогу оштећеног

Закоником о кривичном поступку СР Југославије, који је касније у основи преузет од стране Републике Србије те преименован и незнатно промењен, поред осталих промена, поново је уведен институт кривичног гоњења по предлогу оштећеног (члан 53, став 1, ЗКП). У питању је процесна установа која је у нашем законодавству постојала све до реформе из 1976. године, од када је и у тада важећим кривичним законима била заступљена само устаљена нормативна подела на две врсте кривичних дела – на она која се гоне *ex officio* и она која се гоне по приватној тужби, тако да материјално кривично право није предвиђало категорију кривичних дела која би се гонила по предлогу оштећеног.¹ То је довело до тога да су сва решења у вези са овим институтом садржана у Законику о кривичном поступку у пракси била потпуно непримељива. Тим процесним решењима недостајала су корелативна кривичноправна материјална решења. Доношењем новог Кривичног законика Србије таква решења су уведена, те је тако сада кривично гоњење за нека кривична дела могуће само према предлогу оштећеног. Ту, на пример, спадају нека кривична дела против слобода и права човека и грађанина, као што су неовлашћено откривање тајне (члан 141. КЗ), спречавање штампања и растурања штампаних ствари и емитовања програма (члан 149, ст. 1 и 2), спречавање објављивања одговора и исправке (члан 150), спречавање јавног скупа (члан 151, став 1), спречавање политичког, синдикалног и другог организовања и деловања (члан 152, став 1), као и нека кривична дела против полне слободе, као, на пример, силовање (члан 178) или обљуба над немоћним лицем (члан 179), ако су учињени према брачном другу, као и недозвољене полне радње (члан 182, став 1)

У кривичнопроцесном смислу предлог оштећеног за кривично гоњење је неопходан услов да би јавни тужилац могао не само да покрене кривични поступак подношењем оптужног акта (*ошћужна иницијатива*) већ је и у целокупном току поступка постојање таквог предлога оштећеног неопходан услов за одвијање кривичног поступка (*одржавање ошћужбе*).

Ако у било којој фази поступка оштећени одустане од свог предлога, то представља разлог за окончање кривичног поступка, што, у зависнос-

¹ З. Јекић и М. Шкулић, *Законик о кривичном поступку – са предговором, објашњењима и рејистром појмова*; „Досије“, Београд, 2002, стр. XIII.

ти од фазе поступка, може да буде реализовано обуставом истраге или кривичног поступка, односно доношењем одбијајуће пресуде. *Ratio legis* постојања ове врсте кривичних дела је двострук. Са једне стране, тако се штите интереси оштећеног, који сам одлучује да ли ће доћи до започињања и вођења кривичног поступка за кривично дело којим се истина вређа и одређени јавни интерес, али је ипак примаран интерес самог пасивног субјекта кривичног дела. *Са групе стране*, тиме се омогућава да јавна оптужба не делује по сваку цену у случају кривичних дела код којих јавни интерес није изражен у знатној мери, чиме се растерећује и кривично правосуђе.

Ова кривична дела нису сама по себи хибридног карактера, односно нису чиста мешавина кривичних дела која се гоне по приватној тужби и оних која се службено гоне. У основи, ради се о делима која се гоне по службеној дужности, али се, због неких њихових специфичности, те услед непостојања доминантног јавног интереса да се она увек и без изузетака гоне, оштећеноме даје специфично право да својом процесно израженом вољом у форми предлога за кривично гоњење условљава започињање и одвијање кривичног поступка. Оштећени у оваквим случајевима не може да буде овлашћени тужилац већ је ту, као и код других кривичних дела која се гоне *ex officio*, примарни тужилац јавни тужилац, као репрезент државне власти.

Сходно општим правилима, лице оштећено таквим кривичним делом може да само под одређеним условима и у Закоником одређеним роковима стекне својство супсидијарног тужиоца ако јавни тужилац не започне кривично гоњење, или га започне али одустане од њега у току поступка. Међутим, иако оштећени није овлашћени тужилац, он има право располагања тужбеним захтевом јавног тужиоца јер без његовог предлога поступак не може да започне, а ако у било којој фази поступка повуче свој предлог, то представља разлог за окончање поступка, из чега произлази да оштећени има својство својеврсног *dominusa litusa*. Слична решења постоје и у упоредном праву, као што је то случај у немачком кривичном поступку (*Antpagsdelikte*). Предлог оштећеног објашњава се као својеврсни захтев за кажњавањем и представља битну *prozessuale Voraussetzung*.²

Основна законска правила којима се регулише положај оштећеног кривичним делом за које се гони по његовом предлогу односе се на:

---

² G. Pfeiffer (Hrsg.), *Kaplspruch Kommentar zur Strafprozessordnung*; Veplag C. H. Beck, München, 2003, стр. 1937.

1) *рок* за подношење предлога за кривично гоњење, који је уређен на истоветан начин као и за подношење приватне тужбе – за кривична дела за која се гони по предлогу оштећеног предлог се подноси у року од *три месеца* од дана када је оштећени сазнао за кривично дело и учиниоца (члан 53, став 1);

2) одређивање *субјекта код кога се иницира кривично гоњење* – предлог за кривично гоњење подноси се надлежном јавном тужиоцу (члан 54, став 1);

3) установљавање *процесног механизма претходног подношења предлога* – ако је оштећени поднео кривичну пријаву или је поднео предлог за остваривање имовинскоправног захтева у кривичном поступку, сматраће се да је тиме поднео и предлог за гоњење (члан 54, став 2);

4) одређивање *субјекта који заснива процесно неспособна лица* за подношење предлога – за малолетнике и лица која су потпуно лишена пословне способности предлог подноси њихов законски заступник (члан 55, став 1);

5) утврђивање *старосне границе процесног малолетства* за подношење предлога – малолетник који је навршио шеснаест година може и сам да поднесе предлог за кривично гоњење (члан 55, став 2);

6) регулисање проблематике *штећња оштећених* као могућих предлагача кривичног гоњења – ако је кривичним делом оштећено више лица, гоњење ће се предузети, односно наставити по предлогу било ког оштећеног (члан 57);

7) утврђивање механизма *располагања оштећеној својим предлогом* за кривично гоњење – оштећени може својом изјавом суду пред којим се води поступак одустати од предлога до завршетка главног претреса, чиме губи право да поново поднесе предлог (члан 58). У зависности од фазе поступка у којој је оштећени одустао од свог предлога, оптужница се одбацује када је предлог повучен до почетка главног претреса (члан 274, став 2), или се доноси одбијајућа пресуда уколико је предлог повучен током трајања главног претреса (члан 354, тачка 1).

У погледу процесног положаја оштећеног са предлогом, треба истаћи да он, када својим предлогом иницира подношење оптужног акта јавног тужиоца, и даље остаје само оштећени као и сваки други оштећени. С обзиром да се ради о кривичним делима која се гоне по службеној дужности, он има својство могућег (потенцијалног тужиоца), а по општим законским условима може да стекне и својство оштећеног као тужиоца. То значи да овај оштећени у самом поступку не представља неку посебну врсту оштећеног већ има сва права и дужности које има и оштећени као могући тужилац.

Оштећени као супсидијарни тужилац

Као што је већ објашњено у оквиру излагања о оштећеном као могућем тужиоцу, у случајевима кривичних дела која се гоне по службеној дужности јавни тужилац је само примарни овлашћени тужилац, али он није и једини могући овлашћени тужилац јер и оштећени, под одређеним условима, може да стекне својство овлашћеног тужиоца. Он тада постаје *оштећени као тужилац* (законски назив за ту врсту овлашћеног тужиоца), а у теоријском смислу се означава као *супсидијарни тужилац*.

У једном кривичном поступку, по правилу, никада не могу постојати два овлашћена тужиоца, што значи да је јавни тужилац једини овлашћени тужилац, или је, у случају да он није покренуо кривични поступак или је током поступка одустао од гоњења, оштећени стекао својство оштећеног као тужиоца (супсидијарни тужилац), те тада он постоји опет као једини овлашћени тужилац у том кривичном поступку. Закоником је начелно уведено правило о *непаралелизму овлашћених тужилаца*. То представља разлог да се ни за оштећеног као тужиоца (као што смо то већ објашњавали за оштећеног, који је само могући тужилац у поступку за кривична дела која се гоне *ex officio*) не може користити термин „споредни“ или „придружени“ тужилац. То, са једне стране, не одговара законском решењу, а, са друге стране, таква терминологија није адекватна ни логична јер у поступку нема другог тужиоца у односу на кога би оштећени као тужилац био споредни тужилац, или коме би се он придружио својом оптужбом.

Атрибутисање оштећеног као тужиоца као „споредног“ или „придруженог“ тужиоца се овде не може користити, и то не зато што супсидијарни тужилац није тужилац (као када је у питању оштећени као могући тужилац) већ зато што, када оштећени стекне својство тужиоца у кривичном поступку, по правилу не постоји ни један други овлашћени тужилац осим њега. Иако се ни у Законнику о кривичном поступку нити у било ком другом извору кривичног процесног права не искључује могућност да у погледу било ког кривичног дела, односно поступка за одређено кривично дело, под општим условима, оштећени стекне својство овлашћеног тужиоца уместо јавног тужиоца (супсидијарна тужба),³ то није могуће у свим ситуацијама због природе кривичног дела. Мада је појам оштећеног у нашем кривичном поступку широк, то не укључује могућност за супсидијарно гоњење свих официјелних кривичних дела,

---

³ Као што је већ објашњено, то се не односи на поступак према малолетницима, у којем је једини овлашћени тужилац – јавни тужилац, односно у коме уопште нема ни супсидијарне ни приватне тужбе.

па се код неких, као, на пример, код шпијунаже, може појавити само јавни тужилац јер се не ради о неком личном или имовинском праву одређеног грађанина.⁴

У пракси може доћи до веома ретке ситуације – да у једном кривичном поступку у одређеној мери постоје две врсте тужилаца.⁵ Наиме, то је могуће ако је кривични поступак вођен против два или више лица (*саучесништво*), а у односу на једног од њих или у односу на нека од њих јавни тужилац одустане од кривичног гоњења, па затим гоњење преузме оштећени, а поступак се одвија спојено. Међутим, иако у спојеном поступку постоје два тужиоца, и у том случају њихови оптужни акти односе се на различите окривљене, тако да се ни тада не може говорити о придруженом тужиоцу већ евентуално о паралелном тужиоцу, али не у односу на истог окривљеног већ, супротно, у односу на различите окривљене у истом поступку. Могућа је такође још ређа ситуација – да је јавни тужилац одустао од оптужбе само у односу на нека кривична дела одређеног окривљеног (*стипцај кривичних дела*), те да је у погледу тих дела оштећени наставио кривично гоњење, па у таквој ситуацији у поступку постоје два овлашћена тужиоца у односу на истог окривљеног, али за различита кривична дела.

Основни процесни услов, рокови и начини за супсидијарну оптужбу

Основни услов да оштећени постане супсидијарни тужилац (оштећени као тужилац) је да јавни тужилац, који има право првенства у кривичном гоњењу официјелних кривичних дела, процесно искаже вољу да кривични поступак неће започети, или пак саопшти да одустаје од већ започетог кривичног гоњења. Свој став да нема услова за покретање кривичног поступка јавни тужилац манифестује доношењем решења о одбацивању кривичне пријаве. Ако је већ подигао оптужни акт и започео кривично гоњење, од њега може одустати у било којој фази поступка давањем одговарајуће изјаве, те се тада стиче основни процесни услов да оштећени преузме кривично гоњење.

Да би могао да стекне својство оштећеног као тужиоца, оштећени који претходно има процесни статус могућег (потенцијалног) тужиоца

⁴ Д. Крарас и Д. Лончаревић, *Оштећеник као тужилац у кривичном поступку – уставна супсидијарна оптужба као коректив монопола јавног тужиоца на кривично гоњење у југословенском кривичном поступку: правни и теоријски оквири, практични домашај*; Загреб, 1985, стр. 34.

⁵ З. Јекић, *op. cit.*

мора да поседује правни субјективитет у тренутку када се стекне основни услов да он преузме функцију оптужбе (одустанак јавног тужиоца од кривичног гоњења или непокретање поступка од стране јавног тужиоца).

Када се ради о оштећеноме као правном лицу, ту не постоје нека посебна законска правила о његовом правном субјективитету. Према општим правилима, потребно је да у тренутку када се стекне услов за предузимање или настављање кривичног гоњења правно лице још постоји, као, на пример, ако је реч о предузећу, да је још уписано у одговарајући регистар и сл. За физичка лица постоје посебна правила уколико дође до природног губљења правног субјективитета оштећеног. Као што је већ објашњено, ако оштећени умре у току рока у коме је могао да предузме или настави кривично гоњење или премине током поступка у коме је већ постао овлашћени тужилац, одређена њему блиска лица (брачни друг, деца, родитељи итд.), могу да предузму или наставе кривично гоњење у року од три месеца од смрти оштећеног.

Своје право на стицање својства супсидијарног тужиоца оштећени може да реализује само у оквиру одређених рокова, који се деле на опште и посебне. Постоје *два ошћена рока*: 1) *субјективни рок од осам дана*, који тече од дана када је оштећени обавештен да је јавни тужилац нашао да нема основа да предузме кривично гоњење, односно од када је обавештен да је суд донео решење о обустави поступка услед одустанка јавног тужиоца од гоњења (члан 61, ст. 1 и 2); 2) *објективни рок од три месеца*, који важи само уколико оштећени није обавештен о непокретању поступка од стране јавног тужиоца, односно о његовом одустанку од већ започетог кривичног гоњења и тече од дана када је јавни тужилац одбацио кривичну пријаву, односно од дана када је донесено решење о обустави поступка (члан 61, став 4). Ова два рока су *искључива*, односно искључујућег су дејства у међусобном односу, што значи да важи или један или други рок.

Уколико постоји могућност за важење субјективног рока, онда објективни рок не тече и нема никаквог значаја. То истовремено значи да је субјективни рок *примарног карактера* јер ће тек *супсидијарно*, када није могуће да се он успостави, важити дужи, објективни рок. Ако је оштећени обавештен о непокретању поступка, односно о одустанку јавног тужиоца од већ започетог кривичног гоњења, важи субјективни рок од осам дана, а ако није обавештен, важи објективни рок од три месеца. Први рок је субјективан јер тече од момента када је оштећени стекао одређено сазнање путем обавештења, а други је објективан јер његов ток почиње од једног објективног момента, односно од дана када су до-

нете одређене одлуке. Оба рока су и *иреклузивна*, што значи да њиховим протеком долази до губитка права за оштећеног да стекне својство оштећеног као тужиоца.

За стицање својства оштећеног као тужиоца постоје и следећи *йосебни рокови*: 1) рок од *йтри месеца од дана смрти оишћееной*, када одређена, њему блиска лица (брачни друг, деца, родитељи и други његови могући процесни сукцесори) могу да предузму или наставе кривично гоњење под условом да је оштећени умро током рока у коме је могао стећи својство супсидијарног тужиоца или током поступка; 2) рок од *йтри дана*, у коме оштећени може да изјави жалбу против решења о обустављању истраге јер ако само он изјави такав правни лек а жалба се уважи, сматраће се да је оштећени изјавом жалбе преузео гоњење (члан 254, став 4); 3) рок од *месец дана* важи у једној особеној ситуацији у скраћеном поступку која се одликује тиме да је кривичну пријаву поднео оштећени; ако јавни тужилац у року од месец дана покаже потпуну процесну неактивност тиме што нити подигне оптужни предлог нити обавести оштећеног да је одбацио кривичну пријаву („ћутање“ јавног тужиоца), оштећени има право да у својству тужиоца предузме кривично гоњење подношењем оптужног предлога суду (члан 437); 4) рок од *осам дана* постоји као посебан крајњи рок у ситуацији одустанка јавног тужиоца од оптужнице на главном претресу, када је оштећени дужан да се одмах, а најкасније у року од осам дана, изјасни да ли хоће да продужи кривично гоњење (члан 62, став 1).

У вези са претходно објашњеним роковима, постоје *чейтри йроцесна начина* на које оштећени може да стекне својство оштећеног као тужиоца, односно да предузме или настави кривично гоњење: 1) подношењем одговарајућег *ойишужной актиа* – у зависности од фазе поступка у којој је тужилац одустао и врсте поступка, то може бити захтев за спровођење истраге, оптужница и оптужни предлог; 2) изјавом *жалбе* на решење већа о обустави истраге – под условом да је само он изјавио жалбу, сматраће се да је изјавом тог правног лека оштећени и преузео кривично гоњење, ако се жалба усвоји (члан 254, став 4); 3) *ушеном изјавом* на главном претресу – то је могуће ако јавни тужилац одустане од оптужнице на главном претресу, а оштећени је дужан да се одмах а најкасније у року од осам дана изјасни да ли намерава да продужи гоњење (члан 62, став 1); 4) подношењем *молбе за йовраћај у йрећашње стање* – до чега долази када оштећени изузетно пропусти да на редован начин настави кривично гоњење. У том случају председник већа првостепеног суда оштећеноме доставља оверени препис пресуде, са упутством о праву на тражење повраћаја у прећашње стање (члан 360, став 5). Председ-

ник већа ће тај повраћај и дозволити уколико су кумулативно испуњени следећи услови: а) оштећени није присуствовао главном претресу на коме је јавни тужилац одустао од оптужнице, услед чега је донета одбијајућа пресуда; б) оштећени није уредно позван, или је уредно позван али се из оправданих разлога није могао одазвати позиву за главни претрес; в) оштећени је у року од *осам дана* од пријема одбијајуће пресуде, а у оквиру рока од *три месеца* од дана одржавања главног претреса, поднео молбу за повраћај у пређашње стање; г) оштећени је у тој молби изјавио да наставља кривично гоњење (члан 62, став 2).

Уколико су испуњени наведени услови, заказује се поново главни претрес а пресудом донетом на новом главном претресу укида се ранија пресуда. Ако уредно позвани оштећени не дође на нови главни претрес, ранија пресуда остаје на снази. Против решења којим се дозвољава повраћај у пређашње стање није дозвољена жалба (члан 62, став 2).

Права оштећеног као тужиоца у кривичном поступку

Оштећени као тужилац (супсидијарни тужилац) располаже одређеним правима идентичним правима која има и оштећени као могући тужилац, а има и нека права која су карактеристична за њега као тужиоца.

У права која у истоветном облику има и оштећени као могући тужилац, а о којима смо већ писали, спадају: 1) право на упознавање са *доказним материјалом* (члан 60, став 3), 2) право на *доказну иницијативу* и *активну улогу* у поступку (члан 60, ст. 1 и 2), 3) право да га са претходно набројаним правима *уознају* истражни судија и председник већа (члан 60, став 4), 4) право на подношење имовинскоправног захтева и 5) право на *ангажовање пуномоћника* – оштећени као тужилац може своја права остваривати и преко пуномоћника, али, за разлику од оштећеног као могућег тужиоца, оштећени као тужилац може имати и *постављеног пуномоћника* уколико су кумулативно испуњени следећи услови: а) *тежина предмета поступка* – кривични поступак се води за кривично дело за које се може изрећи казна затвора у трајању дужем од пет година, б) *иницијатива оштећеног* – оштећени је тражио да му се постави пуномоћник, в) потребно је да постоји *интерес поступка* за постављањем пуномоћника, и г) ако оштећени као тужилац због свог *имовног стања* не може да сноси трошкове заступања.

О захтеву оштећеног као тужиоца да му се постави пуномоћник одлучује истражни судија, односно председник већа, а пуномоћника поставља председник суда из реда адвоката (члан 66, став 2). Такође, ако оштећени као тужилац није навршио шеснаест година или је потпуно лишен пословне способности, важи правило да све изјаве и све радње за

које је он као оштећени овлашћен предузима његов законски заступник. То значи и да законски заступник може ангажовати пуномоћника или тражити да се постави пуномоћник.

Оштећени као тужилац располаже и одређеним правима карактеристичним само за њега као овлашћеног тужиоца која нема оштећени који је само могући тужилац. У *ошћем смислу*, основна права оштећеног као тужиоца уређена су аналогно правима јавног тужиоца као примарне тужилачке странке у поступцима за кривична дела која се гоне по службеној дужности, уз одређена ограничења која се заснивају на официјелној природи јавнотужилачке функције. Оштећени као тужилац има *истиа љрава* која има и јавни тужилац, *осим* оних која припадају јавном тужиоцу као државном органу (члан 64, став 1).

Оштећени као тужилац има *иосебно* још и следећа права:

1) *Право да љредседник већа усмено љрезентира његову ошћужницу*. Оптужницу, по правилу, чита овлашћени тужилац, али председник већа може уместо тога да усмено изложи садржај оптужнице оштећеног као тужиоца, а тужиоцу ће се дозволити да допуни излагање председника већа (члан 319, став 3). *Ratio legis* ове процесне могућности, која спада у посебно право оштећеног као тужиоца (које има и приватни тужилац), темељи се на разлозима правичности и потреби да се помогне оштећеноме као тужиоцу у ситуацији када он не поседује потребна правна знања.

2) *Право на неудаљавање из суднице љоком љавној љрећреса иако љреба да буде саслушан као сведок*. Ако оштећени (што важи и за приватног тужиоца) треба да буде саслушан као сведок, неће се уклонити са заседања (члан 317, став 3). *Ratio legis* овог правила темељи се на два основна разлога: са једне стране, оштећени као тужилац и иначе поседује право да разгледа списе, па коришћењем тог права може да се упозна са исказима претходно саслушаних сведока; са друге стране, оштећени као тужилац у себи спаја две функције – функцију овлашћеног тужиоца и функцију сведока, а да би му се омогућило да остварује страначку (тужилачку) функцију, он мора да директно буде присутан током саслушања других сведока и извођења доказа током главног претреса јер има право и на одређену доказну иницијативу.

3) *Право ошћећеној да буде обавешћен о радњама и љроцесним фазама којима може да љприсусћвује*. С обзиром да оштећени као тужилац има својство странке у кривичном поступку, ово његово право знатно је шире него право оштећеног као могућег тужиоца. Присуство оштећеног као тужиоца саслушању окривљеног у истрази није обавезно, али оштећени као тужилац може да присуствује саслушању окривљеног (члан

251, став 1). Оштећени као тужилац може да присуствује увиђају и саслушању вештака и сведока у истрази, као и претресању стана (члан 251, ст. 2–4). Оштећени као тужилац се обавезно позива на главни претрес (члан 285, став 1), а у позиву се упозорава да ће се сматрати да је одустао од оптужбе ако на главни претрес не дође нити пошаље пуномоћника (члан 285, став 5). Оштећени као тужилац се обавештава о седници већа другостепеног суда ако је у року предвиђеном за жалбу или одговор на жалбу захтевао да буде обавештен о седници или је предложио одржавање претреса пред другостепеним судом, а председник већа или веће може одлучити да се он обавести о седници и када то није захтевао ако би његово присуство било корисно за разјашњење ствари (члан 375, став 1). Оштећени као тужилац се обавезно позива на претрес пред другостепеним судом (члан 377, став 2).

Дужност оштећеног као тужиоца

Као и оштећени као могући тужилац, што важи и за приватног тужиоца, оштећени као тужилац има основну и практично једину праву процесну дужност да суд обавести о свакој промени адресе или боравишта, а ту дужност има и његов законски заступник, односно пуномоћник (члан 67). Ако оштећени као тужилац због непријављивања промене адресе или боравишта суду није могао бити уредно позван на главни претрес, сматраће се да је одустао од кривичног гоњења (члан 63, став 1). У правно-техничком смислу овде се ради о *препјетостијавци одустанка* оштећеног као тужиоца од кривичног гоњења, али је та претпоставка оборива, као што се и процесна последица тог претпостављеног одустанка (донета одбијајућа пресуда) може санирати подношењем молбе за повраћај у пређашње стање од стране оштећеног као тужиоца.

Престанак својства овлашћеног тужиоца оштећеном

Својство овлашћеног тужиоца оштећеном може да престане на два основна начина: 1) његовим изричитим или презумптивним одустанком од кривичног гоњења и 2) преузимањем кривичног гоњења од стране јавног тужиоца.

У првом случају поступак се окончава јер у њему више не постоји функција оптужбе. У другом случају поступак се наставља, али са другом врстом овлашћеног тужиоца. Сходно начелу акузаторности, оштећени током целокупног тока кривичног поступка има право располагања својим правом кривичног гоњења. У складу с тим, он може у било којој фази кривичног поступка, као и сваки овлашћени тужилац, изјави-

ти да одустаје од даљег кривичног гоњења. Тиме он губи својство овлашћеног тужиоца, а таква његова изјава је истовремено и основ за окончање кривичног поступка, што се, у зависности од фазе поступка у којој је дошло до одустанка оштећеног као тужиоца, може процесно манифестовати решењем о обустави истраге, решењем о обустави кривичног поступка или одбијајућом пресудом.

Када оштећени својом изјавом одустаје од кривичног гоњења, ради се о његовом *изричитом одустанку*, али постоје и случајеви *прећућини одустанка* оштећеног као тужиоца од кривичног гоњења, који се свode на одређене законске случајеве његовог *презумивног одустанка*:

1) Када оштећени као тужилац, после пријема обавештења од истражног судије да је истрага завршена, у року од 15 дана не поднесе оптужницу, сматраће се да је одустао од кривичног гоњења и поступак ће се решењем обуставити (члан 259, став 3).

2) Ако оштећени као тужилац пропусти рок од три дана који му је одређен да отклони запажене недостатке у оптужници, сматраће се да је одустао од кривичног гоњења, па ће се поступак обуставити (члан 273, став 2).

3) Када оштећени као тужилац или његов пуномоћник не дођу на главни претрес, иако су уредно позвани, веће ће решењем обуставити поступак (члан 63, став 1, и члан 303, став 2).

4) Ако оштећени као тужилац не дође на главни претрес јер му се позив није могао уручити због непријављивања суду промене адресе или боравишта, сматраће се да је одустао од кривичног гоњења (члан 63, став 1).

Преузимање кривичног гоњења од оштећеног као тужиоца представља случај замењивања супсидијарне оптужбе примарном оптужбом јавног тужиоца. У поступку који се води по захтеву оштећеног као тужиоца јавни тужилац има право да до завршетка главног претреса преузме кривично гоњење и заступање оптужбе (члан 64, став 2).

Право првенства у кривичном гоњењу за кривична дела која се гоне по службеној дужности, које припада јавном тужиоцу, не огледа се само у могућности да он први предузме кривично гоњење већ и у праву јавног тужиоца да преузме кривично гоњење од оштећеног и онда када је оштећени већ стекао својство оштећеног као тужиоца, током целог тока поступка, све до завршетка главног претреса. *Ratio legis* ове могућности јавног тужиоца утемељен је на природи јавнотужилачке функције и карактеру службеног кривичног гоњења, које се начелно предузима у ширем друштвеном интересу. Стога јавни тужилац, без обзира што је првобитно сматрао да нема услова за кривично гоњење, те тиме, односно

својим непокретањем кривичног поступка или одустајањем од започетог кривичног гоњења омогућио оштећеноме да стекне својство супсидијарног тужиоца, увек може поново да се активира у таквом кривичном поступку и преузме кривично гоњење и заступање оптужбе.

Као и када оштећени, уместо јавног тужиоца, као тужилац стекне својство овлашћеног тужиоца, и у оваквом случају постоји *сукцесија овлашћених тужилаца*, али сада у обрнутом смеру – уместо оштећеног као тужиоца, јавни тужилац постаје овлашћени тужилац. Оштећени од кога се преузима кривично гоњење не може томе да се противи нити може на процесно валидан начин да доводи у питање став јавног тужиоца, али он ипак добија једно посебно право – да против пресуде која се донесе у таквом кривичном поступку, у коме је већ био овлашћени тужилац, па је јавни тужилац од њега преузео гоњење, може да подноси жалбу из свих жалбених разлога из којих се пресуда и иначе може побити а не само због трошкова, као што је иначе правило када се ради о жалби оштећеног (члан 364, став 4). *Ratio legis* давања оваквом оштећеном (нај)ширег права на улагање жалбе темељи се на разлозима елементарне правичности. Тиме се оштећеноме на изванредан начин гарантује да јавни тужилац није од њега преузео кривично гоњење да би евентуално нашкодио интересима законитог решавања кривичног предмета. Уколико оштећени не верује у квалитет и првостепени процесни исход заступања оптужбе од стране јавног тужиоца, он то може аргументовано изнети у својој жалби.

Приватни тужилац

Постојање приватног тужиоца произлази из поделе кривичних дела на она која се гоне по службеној дужности и друга која се гоне по приватној тужби. Док у случајевима кривичних дела која се гоне по службеној дужности само према процесном и фактичком изузетку (таквих случајева је веома мало у пракси) оштећени може да постане овлашћени тужилац (супсидијарни тужилац, односно оштећени као тужилац), у случајевима кривичних дела која се гоне по приватној тужби једино оштећени таквим делом (или, у случају његове смрти, његови сукцесори) може да буде овлашћени тужилац. У односу на укупан број оптужби, веома мали број кривичних дела гони се по приватној тужби, што је последица њихове природе – да се њима првенствено или искључиво повређује или угрожава неки *ужи интерес*, а не шири друштвени интерес, као када се ради о кривичним делима која се гоне по службеној дужности.

То не значи да су кривична дела која се гоне по приватној тужби увек дела малог значаја. Она то, по правилу, никада или бар веома често

и нису за лице које је њиховим извршењем оштећено, па тако, на пример, клевета или увреда могу веома тешко да погоде оштећеног и њему блиска лица, па они такво дело не могу са свог становишта да третирају као безначајно или не претерано важно. Међутим, суштина је да се извршењем таквих кривичних дела не повређује нити угрожава неки шири друштвени интерес, што и представља основни разлог да се кривично гоњење у погледу таквих дела препушта ономе ко је њима оштећен. То представља и разлог да се оштећени кривичним делом које се гони по приватној тужби, односно приватни тужилац искључиво руководи начелом опортунитета кривичног гоњења, те слободно и независно од било каквих формалних критеријума, само на основу своје слободне воље, одлучује да ли ће кривично гонити ако су за то испуњени општи законски услови, као и да ли ће, ако је поступак покренут, одустати од кривичног гоњења.

Важан разлог за постојање категорије кривичних дела која се гоне по приватној тужби је да се инкриминишу понашања која објективно повређују или угрожавају неке уже личне интересе, али да се, баш због релативно личне природе тих интереса, кривично гоњење не спроводи по аутоматизму и службено. У супротном би у неким случајевима жртва неког таквог кривичног дела (на пример, из групе дела против части и угледа) у кривичном поступку можда доживела и нове, још веће непријатности, па би од њега имала далеко више штете него користи. Стога се у случају таквих кривичних дела оштећеноме у потпуности препушта да одлучи да ли ће предузети кривично гоњење.

Субјекти подношења приватне тужбе

Право, али никада и дужност подношења приватне тужбе *изворно* има оштећени кривичним делом, дакле лице чије је неко право повређено или угрожено извршењем таквог кривичног дела. У случају да је оштећени умро у току рока у коме је могао да поднесе приватну тужбу (поступак још није покренут) или да је приватни тужилац умро током већ започетог кривичног гоњења (поступак је претходно већ покренут), одређена лица могу у року од *три месеца* од дана смрти оштећеног, односно приватног тужиоца да поднесу приватну тужбу (члан 56). У та лица, која представљају својеврсне *процесне сукцесоре* оштећеног кривичним делом које се гони по приватној тужби, спадају: његов брачни друг, лице са којим је живео у ванбрачној или каквој другој трајној заједници, деца, родитељи, усвојеници, усвојитељи, браћа и сестре.

Право на подношење приватне тужбе ових лица, односно настављање већ започетог кривичног поступка по приватној тужби није *изворно*,

као у случају лица оштећеног кривичним делом, односно пасивног субјекта, али та лица могу да имају велики правни и фактички интерес да и сама поднесу приватну тужбу. Са једне стране, тај круг лица има одређене блиске (рођачке или друге) везе са оштећеним, односно приватним тужиоцем, док се, са друге стране, та лица, баш због своје блискости са оштећеним, често и сама осећају повређена кривичним делом, иако она сама нису директан пасивни субјект у кривичноправном смислу. То право је *пренесено* на ова лица на исти начин као што, сходно другим правним прописима, одређени круг лица након смрти оставиоца наслеђује скуп његових права и обавеза. У овом случају ради се само о праву на подношење приватне тужбе или настављање већ започетог поступка, а тај круг лица, исто као и сам оштећени, односно приватни тужилац, увек слободно може да се определи да ли ће кривично гонити или не јер за њих такође важи начело опортунитета кривичног гоњења.

Приватну тужбу, осим оштећеног и његових процесних сукцесора, могу да поднесу и нека друга лица. Процесно пунолетство за подношење приватне тужбе стиче се са шеснаест година и малолетник који је навршио ту старосну доб може и сам да поднесе приватну тужбу (члан 55, став 2) ако је оштећен кривичним делом које се гони по приватној тужби. Ако малолетник још није навршио године у којима стиче процесну способност или ако је оштећени потпуно лишен пословне способности, приватну тужбу подноси њихов законски заступник (члан 55, став 1).

Приватну тужбу у име и за рачун оштећеног или његовог законског заступника може да поднесе њихов пуномоћник, односно лице које је на темељу одговарајућег правног посла овлашћено за заступање других лица приликом покретања и у току кривичног поступка. Док је на процесне сукцесоре оштећеног само пренесено право да подносе приватну тужбу, односно наставе кривични поступак, при чему они могу али не морају да стекну својство приватног тужиоца (што важи и за законског заступника, који у генералном смислу, па и у односу на актуелни или могући кривични поступак, заступа процесно неспособна лица), пуномоћник је дужан да, у складу са правно релевантном вољом оштећеног или његовог законског заступника, остварује одређена права и дужности у кривичном поступку.

Приватни тужилац може своја права у поступку остваривати и преко пуномоћника (члан 66). Из овога произлази да пуномоћник у ствари не остварује своја права у поступку већ омогућава да права остварује његов властодавац, односно приватни тужилац или оштећени кривичним делом, неки његов процесни сукцесор или његов законски заступник. За свој ангажман пуномоћник има право на накнаду трошкова и зараду.

Рок за подношење приватне тужбе и њен садржај

Основни рок за подношење приватне тужбе односи се на лице оштећено кривичним делом које се гони по приватној тужби, односно пасивног субјекта таквог кривичног дела. За дело које се гони по приватној тужби приватна тужба подноси се у року од *три месеца* од дана када је овлашћено лице сазнало за кривично дело и учиниоца (члан 53, став 1). С обзиром да се у Законику говори о „овлашћеном лицу“, ту се пре свега мисли на оштећеног, али се та формулација такође односи и на његовог законског заступника ако је оштећени процесно непунолетан или је потпуно лишен пословне способности. У таквом случају приватна тужба може се поднети у року од три месеца од дана када је законски заступник сазнао за кривично дело учињено на штету оштећеног, као и за учиниоца таквог дела. У питању је субјективни рок, који тече од дана *кумулятивној сазнања* две чињенице: прве, која је објективне природе – за кривично дело, и друге, која је субјективна – ко је учинилац.

Иако се у пракси у највећем броју случајева истовремено сазнаје и за дело и за учиниоца, могуће је да се прво сазна за дело а тек потом за учиниоца, као, на пример, ако је кривично дело учињено путем штампе а текст није потписан, односно потписан је псеудонимом, или ако се ради о анонимном пласирању увреде и клевете и сл. С обзиром на дејство претпоставке невиности, овде треба сматрати да рок од три месеца тече од дана сазнања за кривично дело и лице за које се основано сумња да је учинилац тог кривичног дела, односно лице за које оштећени (овлашћено лице) основано верује да је учинило кривично дело на његову штету.

Да би приватна тужба ефективно могла да се поднесе, потребно је да се за дело и учиниоца (лице за које се основано верује да је учинилац) сазна пре протеча рока застарелости јер приватна тужба може да се поднесе само до истека рока апсолутне застарелости, који почиње да тече од дана када је кривично дело извршено, независно од сазнања оштећеног, односно лица које је овлашћено да поднесе приватну тужбу.

Могуће је да оштећени омашком уместо приватне тужбе поднесе кривичну пријаву или предлог јавном тужиоцу да покрене кривично гоњење, а могуће је и да се током кривичног поступка утврди да се ради о кривичном делу које се гони по службеној дужности. Када је оштећени поднео кривичну пријаву или предлог за гоњење, а у току поступка се утврди да се ради о кривичном делу за које се гони по приватној тужби, пријава, односно предлог ће се сматрати благовременом приватном тужбом уколико су поднети у року предвиђеном за приватну тужбу. И обрнуто, благовремено поднета приватна тужба сматраће се благовремено поднетим предлогом оштећеног ако се у току поступка утврди да

се ради о кривичном делу за које се гони по предлогу (члан 54, став 3). *Ratio legis* овог законског решења заснива се на чињеници да је оштећени, независно од врсте акта који је уложио, показао вољу да се окривљени кривично гони и то је манифестовао одговарајућом *процесном иницијативом*, а ако је то учињено у законском року за подношење приватне тужбе, односно предлога за кривично гоњење, сматраће се да су у питању такви акти, иако оштећени њих у стварности није уложио. У питању је једна врста необориве претпоставке или правне фикције, која се у правно-техничком смислу у основи заснива на правилу *falsa demonstratio non nocet*, док је суштински утемељена на разлозима правичности – да не би било коректно да лице које је испоштовало рок за одређену процесну иницијативу дефинитивно изгуби право на кривично гоњење само зато што ту процесну иницијативу није предузело у прописаној форми.

Већ смо претходно поменули посебан рок од три месеца у коме одређена лица (процесни сукцесори) могу, након смрти оштећеног који поступак још није покренуо или пак приватног тужиоца, да сами подигну приватну тужбу или наставе започети кривични поступак. Посебан рок постоји и у односу на само једно конкретно кривично дело које се гони по приватној тужби. У питању је *рок фактичкој карактера*, дакле рок који није одређен у временским јединицама већ је везан за наступање одређене процесне ситуације, тј. тече до одређеног стадијума у кривичном поступку. Тај рок се односи на подношење противтужбе за кривично дело увреде када је већ претходно покренут поступак против лица које подноси или може поднети противтужбу. Ако је подигнута приватна тужба за кривично дело увреде, окривљени може да *до завршетка главної претреса* и после протеча рока од три месеца од дана када је сазнао за кривично дело и учиниоца подигне тужбу против тужиоца који му је увреду нанео истом приликом (противтужба). У таквом случају суд доноси једну пресуду (члан 53, став 2). Та процесна ситуација се одликује постојањем материјалног и процесног *стицаја различитих улога* истих лица. Два лица су истовремено и учиниоци и пасивни субјекти кривичног дела увреде, а потом једно од њих подноси приватну тужбу, док је друго лице окривљени, који затим узвраћа противтужбом, те тада приватни тужилац постаје у исто време и окривљени. Није битно ко је први извршио кривично дело увреде а ко на увреду узвратио увредом, или да ли је дошло до истовременог вређања, нити је значајно ко је први поднео приватну тужбу. Када дође до подношења противтужбе, странке у поступку имају истовремено функцију оптужбе и одбране.

У зависности од врсте кривичног поступка за који се подноси приватна тужба, односно тежине кривичног дела и за њега прописане казне, уређује се и садржај приватне тужбе. У правно-техничком смислу ту се ради о законској аналогiji. Садржај приватне тужбе у општем кривичном поступку одговара саставу оптужнице (члан 265, став 1), док приватна тужба за кривично дело које је предмет скраћеног поступка има састав као и оптужни предлог (члан 438, став 1).

Права приватног тужиоца

Приватни тужилац као овлашћени тужилац има сва права која и иначе има овлашћени тужилац у кривичном поступку, с тим што су нека права (што је већ објашњено у излагању о оштећеноме као тужиоцу) својствена само јавном тужиоцу као државном органу у поступцима који се воде за официјелна кривична дела. У неким одредбама Законика о кривичном поступку говори се само о „тужиоцу“, па увек када супротно није стриктно предвиђено треба сматрати да таква права припадају и приватном тужиоцу. Поред тога, законодавац одређена права везује искључиво за приватног тужиоца, и то тако што, у највећем броју случајева, на истоветан или сличан начин говори и о правима оштећеног, па је тако и наслов Главе V ЗКП-а „Оштећени и приватни тужилац“. Поред тога, нека права се на идентичан начин установљавају како за приватног тужиоца, тако и за оштећеног као тужиоца.

Приватни тужилац има следећа права у кривичном поступку:

1. *Право на доказну иницијативу и право на активно учествовање у процесу доказивања.* У току истраге приватни тужилац има право да указује на све чињенице и да предлаже доказе који су од важности за кривичну ствар (члан 60, став 1). На главном претресу приватни тужилац има право да предлаже доказе, поставља питања оптуженом, сведоцима и вештацима, износи примедбе и објашњења у погледу њихових исказа и даје друге изјаве и предлоге (члан 60, став 2).

2. *Право на упознавање са доказним материјалом.* Приватни тужилац има право да разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ, а ако је он истовремено и директно оштећени кривичним делом, њему се право разматрања списа може ускратити док не буде саслушан као сведок (члан 60, став 3).

3. *Право да буде упознат са својим правима у односу на доказни материјал и извођење доказа.* Истражни судија и председник већа дужни су да приватног тужиоца упознају са његовим правом увида у доказни материјал, те правом на доказну иницијативу и активно учествовање у извођењу доказа (члан 60, став 4).

4. *Право њприсусѡвовања одређеним радњама доказивања.* Приватни тужилац може да присуствује саслушању окривљеног (члан 251, став 1), а као и сваки овлашћени тужилац, може да присуствује и увиђају и саслушању вештака и сведока (члан 251, ст. 2 и 3). Његово присуство овим радњама у истрази није битна процесна претпоставка. Ако је примио обавештење а није присутан, радња се може предузети и у његовом одсуству (члан 251, став 6).

5. *Право да буде обавешћен о радњама и ѡроцесним фазама којима може да ѡприсусѡвује.* Истражни судија је дужан да приватног тужиоца на погодан начин обавести о времену и месту извођења истражних радњи којима може да присуствује, осим када постоји опасност од одлагања (члан 252, став 5). Приватни тужилац се увек обавештава о дану одржавања главног претреса пред првостепеним судом (члан 285, став 1), као и о претресу пред другостепеним судом (члан 377, став 2), док се о седници већа другостепеног суда обавештава ако је у року предвиђеном за жалбу или за одговор на жалбу захтевао да буде обавештен о седници или је предложио одржавање претреса пред другостепеним судом (члан 375, став 1).

6. *Право на ѡособно ѡправно средсѡво у ѡоку исѡраје.* Приватни тужилац као странка увек може да се обрати притужбом председнику суда пред којим се води поступак због одуговлачења поступка и других неправилности у току истраге (члан 264, став 1).

7. *Право на сѡручну ѡмоћ у ѡрезентѡирању своје оѡѡужбе.* Приватни тужилац по правилу чита свој оптужни акт, али председник већа може уместо тога да усмено изложи њен садржај, а приватном тужиоцу ће се дозволити да допуни излагање председника већа (члан 319, став 2).

8. *Право да не буде удаљен из суднице иако има својсѡво сведока.* Ако приватни тужилац треба да буде саслушан као сведок, неће се искључити са заседања (члан 317, став 3). *Ratio legis* овог законског решења је већ објашњаван у вези са истоветним правом оштећеног као тужиоца.

9. *Право на аѡјазовање ѡуномоћника.* Приватни тужилац може своја права у поступку да обавља и преко пуномоћника (члан 66, став 1).

10. *Право на ѡввраћај у ѡређашње сѡање.* Председник већа ће приватном тужиоцу који није дошао на главни претрес иако је уредно позван, или му се позив није могао уручити због непријављивања промене адресе или боравшта суду, због чега се сматрало да је одустао од кривичног гоњења, дозволити повраћај у пређашње стање уколико су кумулативно испуњени следећи услови: 1) приватни тужилац је своју дужност пропустио из оправданог разлога, 2) приватни тужилац је молбу за повраћај у пређашње стање поднео у року од осам дана по престанку смет-

ње, 3) молба је поднесена у року од три месеца од дана пропуштања (члан 59, ст. 1 и 2). По истеку три месеца од дана пропуштања не може се тражити повраћај у пређашње стање (члан 59, став 3). Против решења којим се дозвољава повраћај у пређашње стање није дозвољена жалба (члан 59, став 4).

Дужност приватног тужиоца да обавести суд о свакој промени адресе или боравишта

Као и оштећени као могући тужилац, оштећени као тужилац и приватни тужилац има основну и практично једину праву процесну дужност – да обавести суд о свакој промени адресе или боравишта, а ту исту дужност имају и његов законски заступник, односно пуномоћник (члан 67). Испуњавање те дужности је у виталном интересу приватног тужиоца јер, у супротном, за њега наступа веома тешка процесна последица.

Ако приватни тужилац не дође на главни претрес иако је уредно позван или му се позив није могао уручити због непријављивања суду промене адресе или боравишта, сматраће се да је одустао од тужбе (члан 59, став 1). У правно-техничком смислу овде се ради о претпоставци одустанка приватног тужиоца од кривичног гоњења, али је та претпоставка оборива, исто као што се и процесна последица тог претпостављеног одустанка може санирати подношењем молбе за повраћај у пређашње стање, као што је претходно већ објашњено.

Правило о обавезном присуству приватног тужиоца главном претресу, те о његовом претпостављеном одустанку од кривичног гоњења уколико, иако уредно позван, није дошао на претрес, као и ако је пропустио своју дужност пријављивања суду промене адресе или боравишта, не важи у скраћеном кривичном поступку, где присуство приватног тужиоца није апсолутна процесна претпоставка. У скраћеном поступку главни претрес може да се одржи и ако приватни тужилац није дошао, под условом да је он поднео предлог суду да се главни претрес одржи у његовом одсуству (члан 445, став 2).

Престанак својства приватног тужиоца

Својство приватног тужиоца може да се изгуби на два начина: 1) *изричитим одустанком* приватног тужиоца од кривичног гоњења, те 2) *прећућим (прећућосстављеним) одустанком* приватног тужиоца од кривичног гоњења. Сходно начелу акузаторности, приватни тужилац може током целог редовног тока кривичног поступка, тј. до окончања главног претреса, да одустане од кривичног гоњења и он при том пот-

пуно слободно може да донесе одлуку о одустанку од гоњења јер, за разлику од јавног тужиоца, за њега важи начело опортунитета кривичног гоњења. Приватни тужилац може својом изјавом суду пред којим се води поступак да одустане од приватне тужбе до завршетка главног претреса и у том случају он губи право да поново поднесе приватну тужбу (члан 58), што значи да у односу на кривично дело које је било предмет таквог кривичног поступка важи начело *ne bis in idem*.

Као што сам слободно процењује да ли ће у законском року кривично гонити или се од тога уздржати, оштећени кривичним делом које се гони по приватној тужби који је покренуо кривично гоњење слободно и невезано од било каквих формалних критеријума може да одустане од кривичног гоњења. Изјава приватног тужиоца о његовом одустанку од кривичног гоњења представља разлог за окончање започетог кривичног поступка. Уколико је таква изјава дата у фази истраге (мада се у пракси истрага веома ретко води поводом кривичних дела која се гоне по приватној тужби), тада истражни судија доноси решење о обустави истраге (члан 259, став 2, у вези са чланом 253). Ако се изјава о одустанку приватног тужиоца од кривичног гоњења да до почетка главног претреса, доноси се решење о обустави кривичног поступка. Уколико приватни тужилац одустане од кривичног гоњења на главном претресу, то представља разлог за доношење одбијајуће пресуде (члан 354, тачка 1).

До прећутног одустанка приватног тужиоца од кривичног гоњења те окончања кривичног поступка из тог разлога долази ако приватни тужилац није дошао на главни претрес иако је уредно позван или зато што му се позив није могао уручити због непријављивања промене адресе или боравишта суду (члан 59). У том случају кривични поступак окончава се решењем о његовој обустави. Тада се такво пропуштање приватног тужиоца да испуни своје процесне обавезе претпостављено сматра његовим прећутним одустанком од кривичног гоњења, мада приватни тужилац (као што је претходно објашњено) може молбом за повраћај у пређашње стање, под одређеним условима, да санира последице свог пропуштања, те у исто време изричито негира свој претходно претпостављени одустанак од кривичног гоњења.

Решење о обустави кривичног поступка, донето због недоласка уредно позваног приватног тужиоца на главни претрес или због недоласка на главни претрес приватног тужиоца коме се позив није могао уручити због непријављивања промене адресе или боравишта суду, ступа на правну снагу тек када истекну рокови у којима је приватни тужилац могао захтевати повраћај у пређашње стање (члан 59, став 5).

Начелна забрана постављања стигматизујућих или трауматизујућих питања оштећеном или сведоку

Забрањено је оштећеноме или сведоку постављати питања која се односе на: 1) његов полни живот и сексуалне склоности, 2) политичко и идеолошко опредељење, 3) расно, национално и етничко порекло, 4) моралне критеријуме, те 5) друге искључиво личне и породичне околности. Постављање таквих питања није сасвим искључено већ се то може чинити само изузетно, ако су одговори на таква питања непосредно и очигледно повезани са потребом разјашњења битних обележја кривичног дела које је предмет поступка.

Ради се о новој одредби садржаној у члану 107. Законика о кривичном поступку из 2006. године, а та одредба, као и један део других одредаба из овог законика које се односе на заштиту сведока и оштећених, примењује се од дана ступања на снагу Законика о кривичном поступку.

Одредба члана 107. представља део нових одредаба Законика, чији је *ratio legis* како заштита сведока уопште, тако и, посебно, заштита одређених категорија сведока, а првенствено оштећених, који су због својих личних особина или врсте кривичног дела и околности под којима је дело учињено, односно комбиновано – и због својих особина и због кривичног дела учињеног на њихову штету у посебно рањивом стању, те спадају у тзв. посебно осетљиве сведоке и оштећене.

Саслушање сведока у нашем кривичном поступку начелно никада није тако агресивно као што је то могуће у типичним адверзијалним кривичним поступцима (англосаксонски кривични поступци). Тамо сведоке, у ствари, саслушава странка која их је и позвала, а потом супротна странка има право тзв. унакрсног испитивања сведока, које често може бити и веома непријатно за сведока. Стога су у тим типовима кривичних поступака и поникли одређени начини заштите сведока од питања која се не односе директно на предмет кривичног поступка а могу да произведу изузетно неповољан ефекат на одређене категорије сведока, па чак могу довести и до одређеног шиканирања сведока.

Међутим, ни у нашем кривичном поступку није искључено такво угрожавање одређених категорија сведока и оштећених, па је то и био разлог за увођење правила из члана 106. Њихова суштина је да су забрањена питања која имају виктимизирајући карактер за сведока и оштећеног (код кога се то може испољити као тзв. секундарна виктимизација) а не односе се непосредно на предмет кривичног поступка, па се на томе и заснива конкретни *ratio legis* забране постављања таквих питања.

Забрањена су питања која се односе на следеће аспекте живота сведока или оштећеног: 1) полни живот (на пример, колико је жена жртва силовања имала партнера у дотадашњем сексуалном животу); 2) сексуалне склоности (да ли је сведок бисексуалне оријентације, склон групном сексу и сл.); 3) национално и етничко порекло; 4) политичко и идеолошко опредељење (да ли је сведок присталица одређене партије или политичке опције и сл.); 5) моралне критеријуме (да ли сведок, на пример, себе сматра моралним или, обрнуто, изопаченим и сл.) и 6) друге личне и породичне околности. Ова питања се могу поставити само изузетно, ако су одговори на њих непосредно и очигледно повезани са потребом разјашњења битних обележја кривичног дела које је предмет поступка.

Питања која се односе на претходно наведене аспекте живота и личних особина и склоности сведока, односно оштећеног изузетно се могу постављати само онда када су одговори на њих непосредно и очигледно повезани са потребом разјашњења битних обележја кривичног дела на које се односи исказ сведока, односно оштећеног. То се односи не само на „друге искључиво личне и породичне околности“ већ и на целокупан садржај забрањених питања набројаних у члану 107. у *egsempli causa* смислу, попут питања која се односе на полни живот, политичко и идеолошко опредељење итд. Тако начелно није допуштено питати сведока или оштећеног да ли је нормалне (класичне) сексуалне оријентације или је можда хомосексуалац, али се и такво питање може поставити уколико се, на пример, ради о кривичном делу силовања (али радња извршења није обљуба већ други са обљубом изједначени чин) код којег су и активни и пасивни субјект дела истог пола, па онда такво питање оштећеног има своју сврху јер је директно повезано са кривичним делом које је предмет поступка. Уколико би орган поступка сведоку или оштећеноме ипак поставио одређено забрањено питање из члана 107, сведок, односно оштећени не би био дужан да на њега одговара, а при том орган поступка не би могао да му изрекне казнене мере из члана 115, став 2. Међутим, ако би сведок ипак одговорио на питање које спада у категорију забрањених питања из члана 107, онда би такав исказ имао доказни значај као и било који други исказ јер у Законику није прописано да се судска одлука не може заснивати на таквом доказу.

Правила саслушања посебно осетљивих оштећених и сведока

На начин прописан чланом 108, став 4, Законика о кривичном поступку, тј. у свом стану или у другим просторијама, саслушаће се оштећени и сведоци за које орган који води поступак утврди да су, с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, при-

роду или последице кривичног дела, односно друге околности случаја, посебно осетљиви и да би саслушање у просторијама органа који води поступак могло имати штетне последице по њихово психичко и физичко стање.

Осим у свом стану или на другом месту на коме се налази, оштећени или сведок који спада у категорију посебно осетљивих лица може се саслушати и у овлашћеној установи или организацији која је стручно оспособљена за саслушање посебно осетљивих лица.

Када орган који води поступак оцени да је то потребно ради помоћи оштећеноме или сведоку из става 1. овог члана, поставиће му пуномоћника за време саслушања. У питању је начин саслушања који донедавно није постојао у нашем кривичнопроцесном праву и који по садржају одговара начинима саслушања коришћењем одговарајућих техничких средстава, односно видео линкова какви постоје у многим компаративним кривичним поступцима. Примарни *ratio legis* таквих решења у компаративном кривичнопроцесном праву (и у нашем праву, у поступку у коме је малолетник оштећени за одређена кривична дела) је потреба заштите интереса сведока и оштећених ако спадају у категорију посебно осетљивих или нарочито рањивих лица – нарочито када су у питању деца или малолетници као сведоци, а посебно ако су и оштећени кривичним делом. На тај начин се тежи минимизирању свих негативних последица форензичке атмосфере које би могле изазвати додатну трауматизацију жртава те се испољити као облик њихове *секундарне виктимизације* у кривичној процедури. Омогућавањем таквог начина саслушања савладавају се и просторне препреке, односно превазилази се немогућност да одређени сведок буде присутан током суђења.

Међутим, тај циљ је у већини савремених кривичних процедура секундарног карактера, односно неупоредиво мањег значаја од потребе спречавања секундарне виктимизације, тј. неопходности да се на такав начин олакша положај оштећеног у поступку, као и оних категорија сведока које, услед свог физичког и психичког стања, животног доба или из других разлога, заслужују нарочиту пажњу законодавца и посебан облик заштите у поступку, пре свега у односу на могуће психичко трауматизирање приликом давања исказа у самој судници, где се испољавају сви негативни ефекти тзв. форензичке атмосфере.

Посебан „технички начин саслушања“, односно процесна могућност коришћења видео линка ради саслушања сведока или оштећеног који се током давања исказа не налазе у просторији у којој се одржава суђење уведена је најновијом новелом Закона о изменама Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала.

Таква могућност постоји и у члану 14. Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине. Међутим, сврха ових правила није заштита специфичних интереса појединих нарочито осетљивих категорија сведока, односно оштећених који, због природе кривичног дела, свог психичког или физичког стања, старосног доба или из других разлога, имају потребу за таквим начином саслушања већ се своди једино на потребу превазилажења немогућности да се обезбеди присуство сведока или оштећеног на главном претресу.

Ако није могуће обезбедити присуство сведока или оштећеног на главном претресу, они се могу саслушати путем видео конференцијске везе. Дакле, овакав начин саслушања може се предузети једино ако није могуће обезбедити физичко присуство оштећеног или сведока на главном претресу.

Другачији је *ratio legis* могућег коришћења видео конференцијске везе у случајевима када са саслушава малолетник као оштећени за одређена кривична дела. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица садржи (у трећем делу) посебне одредбе о заштити малолетника када се они појављују као оштећени у кривичном поступку за одређена таксативно набројана кривична дела, попут тешког убиства и неких других кривичних дела против живота и тела, отмице, силовања и других кривичних дела против полне слободе, насиља у породици итд. (члан 150, став 1). Ако, с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица, судија оцени да је то потребно, наредиће да се малолетник саслушава употребом техничких средстава за пренос слике и звука, а саслушање ће се обавити без присуства странака и других учесника поступка, у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица која на то имају право питања постављају посредством судије, психолога, педагога, социјалног радника или другог стручног лица (члан 152, став 3, ЗМ).

Није могуће спровести такво саслушање у поступцима за организовани криминал и ратне злочине уколико су сведок или оштећени доступни суду, тј. када постоји могућност да се обезбеди њихово физичко присуство али постоје одређени други разлози да се они тако саслушају, који се свде на потребу спречавања њихове секундарне виктимизације. Ово сматрамо маном наведеног законског решења јер је, судећи по искуству из упоредног кривичнопроцесног права, заштита појединих категорија сведока и оштећених путем примене саслушања коришћењем видео линка не само веома значајна за спречавање или минимизирање секундарне виктимизације оштећеног, те заштиту психичког интегритета појединих категорија сведока, што је циљ коме савремене кривичне

процедуре свакако треба да теже, већ се тиме у суштини у многим случајевима обезбеђује и виши степен доказног кредибилитета исказа сведока, односно оштећеног. Наиме, чињеница је да, услед фактора форензичке збуњености, страха од окривљеног и других негативних утицаја праве судске атмосфере, неке категорије сведока и оштећених дају исказ знатно слабијег доказног квалитета у односу на исказ какав би дале да нису саслушаване у таквим околностима. Ово је, између осталог, и био један од мотива законодаваца у компаративном кривичнопроцесном праву који су се одлучивали за могућност да се неким посебним категоријама сведока и оштећених (пре свега, тзв. посебно рањивим жртвама кривичних дела) омогући да исказ не дају у судници већ у некој другој просторији (која може да буде и у другом месту и другој земљи) која је путем видео технике кабловски повезана са просторијом у којој се одржава суђење.

Мимо законског дефинисања услова за саслушање путем видео конференцијске везе у поступцима за дела организованог криминала и ратне злочине – искључиво у случају немогућности да се обезбеди присуство сведока или оштећеног на главном претресу, а без остављања могућности да се такав начин саслушања предузима и ради заштите сведока, односно оштећеног, вероватно ће у пракси неки сведоци или оштећени баш ради своје заштите или страха од суочавања са атмосфером суднице настојати да не буду доступни суду, те инсистирати на саслушању путем видео конференцијске везе. То ће се чак можда дешавати и уколико се сведок или вештак налазе у иностранству, где су, на пример, добили азил или уживају неки други облик заштите (што може да буде карактеристично за жртве трговине људима), па онда не желе да ризикују повратком у земљу, независно од тога колико је њихов страх заиста оправдан.

Уколико се таква ситуација буде тумачила као немогућност обезбеђења присутности тих лица на главном претресу, па се онда предузме њихово саслушање путем видео конференцијске везе, оно ће се формално извести ради превазилажења немогућности да се обезбеди њихово физичко присуство, али ће фактички у позадини тог разлога стајати прави разлог, а то је потреба да се одређени сведок или оштећени непотребно не излажу додатној трауматизацији у самом кривичном поступку. Додуше, овај „прави разлог“ таквог саслушања неће потицати из процене и одлуке суда јер за то нема ни законских могућности већ ће се он заснивати на фактичкој неспремности сведока да буде физички присутан на главном претресу. Дакле, такви сведоци, односно оштећени у суштини желе да сведоче и не избегавају своју дужност давања исказа,

али не желе да то учине на самом претресу. Бојећи се можда освете или стрепећи од негативних психичких последица саслушања у неподобној форензичкој атмосфери и сл., сматрају да је за њих боље да сведоче ван суднице или чак ван наше земље, а да њихов исказ буде директно преношен путем видео конференцијске везе. У таквим случајевима би формално постојала немогућност да се обезбеди присуство сведока или оштећеног на главном претресу, али би се фактички радило о његовој заштити од секундарне виктимизације.

Када се саслушање обавља путем видео конференцијске везе, тиме се физички одступа од начела непосредности, али се оно суштински, па и у кривичнопроцесном смислу, поштује јер се саслушање остварује путем техничке везе, током самог суђења, а сви учесници поступка који имају то право могу да остваре ону врсту процесне комуникације са сведоком или оштећеним која је и иначе могућа када та лица дају исказ док су физички присутна у судници.

У погледу конкретног начина саслушања сведока или оштећеног путем видео конференцијске везе, и у оваквој ситуацији примењују се сва правила саслушања као и у другим редовним случајевима, осим што сам давалац исказа током саслушања није присутан. На пример, председник већа и пре овог саслушања позива сведока да положи заклетву ако претходно већ није заклет у истрази (што би се, по правилу, могло очекивати у оваквим ситуацијама), а пре самог саслушања упозорава сведока на дужност да изнесе суду све што му је о предмету познато, те га упозорава да лажно сведочење представља кривично дело. Оваквог сведока или оштећеног саслушава председник већа који руководи главним претресом, он му поставља питања, тражи разјашњење евентуално спорних делова исказа и сл. Поред тога, он му питања поставља било по својој иницијативи, било када то предложе странке, односно учесници поступка који имају на то право, а може и да, у складу са општим правилима, допусти да се питање и директно постави сведоку, односно оштећеноме. Сведок и оштећени који се саслушавају путем видео конференцијске везе остварују на тај начин сва права и дужности која иначе имају сведоци и оштећени у кривичном поступку.

Може се рећи да овакав начин саслушања не доводи до појаве тзв. *виртуелног сведока*, односно *виртуелног оштећеног* јер ти субјекти поступка заиста постоје и имају комплетан корпус уобичајених права и дужности сведока, односно оштећеног, те збиља дају исказ у временском периоду када се и одвија само суђење, али једино нису физички присутни већ се њихово „присуство“ остварује путем видео конференцијске везе, због чега би се можда могло закључити да су они само „виртуелно“ присутни.

Саслушање сведока или оштећеног путем видео конференцијске везе може се обавити и посредством међународне кривичноправне помоћи (члан 15љ, став 2, ЗОНДОСОК-а, и члан 14. ЗОНДОПРЗ).

Може се очекивати саслушање сведока или оштећеног који се у моменту давања исказа налазе у иностранству јер је очекиван и одлазак потенцијално угрожених сведока и оштећених кривичним делима организованог криминала у иностранство. Као што већ нека искуства из судске праксе показују, ово се посебно може очекивати у кривичним поступцима за кривична дела повезана са трговином људима јер је чињеница да је већина људи, односно, пре свега, жена које су жртве оваквих облика криминалитета пореклом из иностранства, па се оне, чим се за то створе услови, враћају у своју постојбину, а потом често нису спремне да се одазову позиву за сведочење, или из других разлога постоји немогућност да се обезбеди њихово присуство на главном претресу, па се тада стичу услови за саслушање путем видео конференцијске везе.

ПОСТУПАК У КОМЕ СЕ ПОЈАВЉУЈЕ ОШТЕЋЕНО МАЛОЛЕТНО ЛИЦЕ (чл. 150. до 157. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника)

Посебне одредбе које се односе на одговарајуће модификовање општих кривичнопроцесних правила, када се у кривичном поступку појављује оштећени одређеним кривичном делом који је малолетно лице, нису садржане у Законику о кривичном поступку⁶ већ у трећем делу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника.⁷ Те одредбе, у зависности од врсте кривичног дела

---

⁶ Нови ЗКП из 2006. године, у делу у којем се већ примењује, тј. у оном његовом сегменту чија је примена започела од дана ступања на снагу, садржи одређене одредбе којима се уређује посебна заштита у кривичном поступку одређене категорије оштећених кривичним делима, чијом применом се у пракси, између осталог, могу од „секундарне виктимизације“ и других могућих штетних последица класичне кривичне процедуре заштитити и малолетна лица.

⁷ Већ и наслов овог закона, у његовом другом делу – који се односи на положај малолетних лица као оштећених одређеним кривичним делима, апсолутно није адекватан јер се ту уопште не ради о кривичноправној заштити малолетних лица, којом се иначе бави један део Кривичног закона (кривична дела против брака и породице, неки облици кривичних дела против живота и тела итд.) већ о заштити малолетних лица у самом кривичном поступку у којем се они појављују као оштећени и сведоци од неких

које је предмет поступка, могу се применити како у општем, тако и у скраћеном кривичном поступку, односно у зависности од других процесних услова, а у обзир долази и њихова примена у другим типовима кривичног поступка.

Посебна правила поступка, чија је основна сврха заштита психичког интегритета малолетних лица као посебне категорије оштећених, примењују се онда када се води кривични поступак против пунолетних лица за одређено кривично дело којим је оштећено малолетно лице.⁸ Ради се о кривичним делима за која је по правилу карактеристично да узрокују висок степен секундарне виктимизације,⁹ где спадају одређена кривична дела против живота и тела (тешко убиство¹⁰ и тешка телесна повреда), кривична дела против слободе и права (отмица), кривична дела против полне слободе (силовање итд.), против брака и породице (насиље у породици итд.), као и низ других таксативно набројаних кривичних дела.

Законодавац оставља могућност да јавни тужилац који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних

честих уобичајених негативних последица класичне кривичне процедуре, која у многим ситуацијама може довести до тзв. секундарне виктимизације жртве, тј. оштећеног.

⁸ Појам „малолетног лица“ је шири од појма „малолетника“, тако да обухвата сва физичка лица која нису навршила 18 година, тј. нису постала пунолетна. Ту, у кривичноправном смислу, спадају како деца (лица која нису навршила 14 година), тако и малолетници (лица која имају 14 година, а још немају 18 година). Према члану 112, ст. 10, КЗ, малолетним лицем се сматра лице које није навршило осамнаест година.

⁹ Уобичајено се сматра да тиме што одређено лице постаје жртва одређеног кривичног дела, наступа његова *примарна виктимизација*, а да затим, како због примене одређених редовних поступака у кривичној процедури (саслушавање оштећеног као сведока, суочавање са окривљеним итд.), а посебно због неадекватних процесних правила, те грешака у кривичном поступку, долази до наредне и нове, тзв. *секундарне виктимизације*, која се своди на то да жртва поново психички доживљава већ претрпљено зло узроковано кривичним делом. Наиме, свако ново подсећање на кривично дело учињено на штету жртве, а нарочито када се то учестало дешава у кривичном поступку (посебно у случају поновљених саслушања оштећених), доводи и до нове патње жртве, која у таквом случају није поново физички повређена, али доживљава психичке повреде, које понекад могу бити и теже од реалних, тј. физичких повреда. У некој мери је ово неизбежно, али је секундарна виктимизација у великом броју случајева последица неадекватног поступања у кривичном поступку, те непостојања адекватних процесних форми за њено минимизирање.

¹⁰ И овде треба имати у виду да једно лице истовремено може да буде и *пасивни субјект кривичног дела* и *оштећени*, али да то не мора увек да буде случај, што и оправдава сврставање тешког убиства у групу ових кривичних дела. До такве ситуације доћи ће само ако се или ради о покушају тешког убиства у односу на малолетно лице, или је у питању свршено тешко убиство, а малолетно лице је оштећено с обзиром на свој сроднички однос са пасивним субјектом овог кривичног дела.

тних лица покрене поступак против пунолетних лица окривљених за друга кривична дела, у складу са одредбама које омогућавају посебну заштиту малолетних лица као оштећених, када јавни тужилац оцени да је то потребно ради посебне заштите таквих малолетних лица.

У погледу надлежности и састава суда који води поступак против пунолетних лица окривљених за кривична дела учињена на штету малолетних лица, примењују се одредбе Законика о кривичном поступку ако нису у супротности са одредбама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника. Иначе, кривични поступак против лица окривљених за кривична дела којима су оштећена малолетна лица у коме се примењују посебна заштитна правила у односу на оштећене спроводи се према одредбама Законика о кривичном поступку.

Посебна правила поступка о заштити малолетних лица као оштећених у кривичном поступку могу се груписати у неколико основних нормативних сегмената: 1) правило обавезне специјализације свих службених учесника оваквих кривичних поступака, 2) начелно правило минимизирања секундарне виктимизације, 3) примена посебних правила саслушања малолетних оштећених, 4) забрана суочавања ради спречавања секундарне виктимизације, 5) обавезно правно заступање малолетног оштећеног, 6) посебна правила препознавања и 7) начелна хитност таквог кривичног поступка.

У свим фазама овог поступка примењује се *правило обавезне специјализације*, што значи да се у поступку појављују службени учесници који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица,¹¹ што се односи на: 1) истражног судију који спроводи истрагу у оваквим случајевима, 2) специјализоване службенике органа унутрашњих послова који учествују у истрази, 3) председника већа које суди пунолетним окривљеним лицима у оваквим случајевима, 4) јавног тужиоца који кривично гони пунолетне окривљене за кривична дела учињена на штету малолетних лица, те 5) адвокате који су у функцији пуномоћника оштећених малолетних лица.

Законодавац погрешно одређује да полицајци који поступају у истрази кривичних дела на штету малолетних лица морају да буду посеб-

¹¹ Као и када се ради о поступку према малолетницима, и ова *специјализација је формалне природе*, тако да се о стицању посебних знања у вези са заштитом малолетних лица као оштећених стара Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање, у сарадњи са ресорним министарствима и другим релевантним субјектима. О обављеним проверама знања и стручним усавршавањима Правосудни центар издаје и одговарајуће сертификате.

но специјализовани. Такво правило нема никакве посебне сврхе јер у истрази само две доказне радње могу да се повере полицији, а то су претресање стана или лица, односно привремено одузимање предмета. А када се ради о таквим активностима, правило о обавезној специјализацији је потпуно бесмислено. Обрнуто, оно би имало пуни смисао када су у питању одређене полицијске радње у преткривичном поступку – пре свега, прикупљање обавештења од малолетног лица које је оштећено, што законодавац није стриктно регулисао.

Као што је већ објашњавано у односу на правило о обавезној специјализацији у поступку према малолетницима,¹² треба сматрати да би поступање одређеног службеног учесника кривичног поступка који није био формално специјализован представљало само релативно битну повреду одредаба кривичног поступка. То се овде, тј. у овом типу кривичне процедуре односи чак и на суд, с обзиром да се, са једне стране, не може идентификовати ниједна одредба која би такву грешку сврставала у апсолутно битне повреде одредаба кривичног поступка, док би, са друге стране, супротан резон само отварао могућност за укидање судске одлуке засноване на таквој грешци, што би било директна штета за само малолетно лице као оштећеног, а то свакако није била интенција законодавца.

Начелно правило о минимизирању секундарне викићимизације своди се на увођење посебне формалне обавезе за службене учеснике кривичног поступка чији је предмет кривично дело којим је оштећено малолетно лице. Када воде поступак за кривична дела учињена на штету малолетних лица, јавни тужилац, истражни судија и судије у већу односиће се према оштећеноме водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице поступка на његову личност и развој.

Саслушање малолетног лица посебно се регулише, тако што се: 1) уводи правило о обавезној стручној асистенцији у таквом саслушању, 2) начелно ограничава број саслушања у истом кривичном поступку, 3) омогућава саслушање путем аудио-видео линка, те 4) ствара процесна могућност за саслушање ван суднице.

Саслушање малолетног лица обавља се уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица. Ако се као сведок саслушава малолетно лице оштећено кривичним делом које спада у категорију дела која захтевају примену посебних правила, саслушање се може спровести највише *два њиша*, а изузетно и више пута – ако је то неопходно ради остварења свр-

---

¹² Више о томе: М.Шкулић, *Кривично процесно право – ојшии гео*, треће измењено и допуњено издање; Београд, 2007, стр. 57.

хе кривичног поступка. Уколико се малолетно лице саслушава више од два пута, судија је дужан да посебно води рачуна о заштити личности и развоја малолетног лица.

Законодавац је увео могућност коришћења *аудио-видео линка* приликом саслушања оштећеног малолетног лица. Такав начин саслушања представља *посредно узимање исказа* у фактичком смислу јер се сведок саслушава ван просторије у којој се одвија суђење, али то није и формално одступање од начела непосредности у објективном смислу јер и овај сведок свој исказ даје током трајања суђења и у реалном времену, а сви учесници поступка, који и иначе имају то право, могу да му постављају питања, односно предлажу судији да сведок одговори на одређено питање.

Ако, с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица, оцени да је то потребно, судија ће наредити да се малолетно лице саслушава употребом техничких средстава за пренос слике и звука, а саслушање ће се спровести без присуства странака и других учесника поступка, у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица која на то имају право питања постављају посредством судије, психолога, педагога, социјалног радника или другог стручног лица.

Малолетна лица, као сведоци и оштећени, могу се саслушавати у свом стану или у другој просторији, односно овлашћеној установи или организацији која је стручно оспособљена за испитивање малолетних лица. Приликом саслушања оваквог сведока и оштећеног може се наредити и коришћење *аудио-видео линка*. Уколико је малолетно лице саслушавано ван суднице, на главном претресу се увек чита записник који садржи његов исказ, односно пушта се снимак саслушања.

Законодавац начелно искључује *суочење* између оштећеног малолетног лица које спада у категорију посебно осетљивих лица и окривљеног. *Ratio legis* ове одредбе темељи се на чињеници да је суочење, по дефиницији, врло тензиона радња, чија суштина и јесте у изазивању одговарајућег „конflikта“ између два даваоца супротних исказа да би се на темељу тога или један од давалаца исказа нагнао да одступи од лажног исказа, или да би се судији омогућило да боље стекне сопствени непосредан утисак о доказном кредибилитету и уопште о веродостојности појединих међусобно супростављених исказа.

Са друге стране, у пракси, суочење врло ретко доводи до одступања у односу на већ дати исказ, тј. оно се не сматра ефикасном радњом. Стога суочење, као радњу која је истовремено изузетно тензиона и начелно је конфликтног карактера, а није довољно ефикасна у пракси, по правилу не треба ни спроводити у поступку за кривична дела којима је оштећено малолетно лице, а оно је формално и забрањено када је малолетно

лице у посебно тешком стању, тј. спада у категорију тзв. посебно рањивих лица. Ако се као сведок саслушава малолетно лице које је, због природе кривичног дела, последица или других околности, посебно осетљиво, односно налази се у посебно тешком душевном стању, забрањено је суочење између њега и окривљеног.

Малолетно лице као оштећени мора да има *пуномоћника* од првог саслушања окривљеног. У случају да малолетно лице нема пуномоћника, њега ће, решењем, из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, поставити председник суда, а трошкови таквог заступања падају на терет буџетских средстава суда. Иако то у Закону није стриктно наглашено, ради се само о кривичним поступцима у којима се и иначе примењују посебна правила заштите малолетних оштећених.

Није сасвим јасно да ли малолетно лице мора имати пуномоћника од тренутка када започиње прво саслушање окривљеног, или од тренутка када је оно већ завршено. Иако то процесно није сасвим логично, а није ни сасвим у складу са духом нашег језика – јер израз „од“ по правилу упућује на моменат завршетка неке радње а не тек на њен почетак, односно започињање радње, законодавац је вероватно сматрао да малолетно лице мора имати пуномоћника већ од почетка првог саслушања окривљеног, без обзира што оштећени, као ни његов пуномоћник, иначе нема право присуствања том првом саслушању. Ово произлази из опште интенције законодавца да у најранијим фазама кривичног поступка омогући што повољнији положај овој категорији оштећених. Са друге стране, иако је у овом случају квалификовано заступање малолетних лица као оштећених стриктна законска обавеза, законодавац није успоставио посебне процесне механизме за санкционисање пропуштања да се малолетном оштећеном постави пуномоћник који је специјализован. Наиме, ту би се радило само о релативно битној повреди одредаба кривичног поступка, која у основи, по правилу, не би била од значаја јер би евентуално укидање судске одлуке због такве повреде готово увек било на штету самог оштећеног, који би морао поново да се појави у кривичном поступку. То би било директно супротно интенцији законодавца да минимизира секундарну виктимизацију и оштећеног што је могуће више поштеди од поновљених саслушавања.

Када малолетно лице врши *прејознавање окривљеног*, суд ће поступати посебно обазриво, а такво препознавање ће се у свим фазама поступка обављати на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види малолетно лице. Кривични поступак чији је предмет кривично дело учињено на штету малолетног лица је *хишан*.

Бруно Векарић,
Ђорђићарол Тужилашићива
за райне злочине

I – ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ПРИНЦИПА ЗАШТИТЕ ЖРТАВА И СВЕДОКА ОШТЕЋЕНИХ У СРБИЈИ

Увод

Једно од најзначајнијих достигнућа у развоју теорије и праксе кривичноправног система у последњих неколико деценија јесте развој ресторативне правде и препознавање и побољшање положаја жртве. Мало је оспоравања става да концепт ресторативне правде представља напредак кривичноправног система у правцу веће оријентисаности на жртве. Истовремено, постоји и општа сагласност да овај концепт ипак није пружио одговоре на сва питања која се тичу заштите интереса жртава кривичних дела, а посебно она која се тичу тзв. секундарне виктимизације.

Развој концепта заштите жртава треба, пре свега, захвалити значајном напретку *виктимологије* као интердисциплинарне науке која проучава особе и групе које су постале жртве криминала, рата, верских, расних и политичких прогона, саобраћајних несрећа, елементарних непогода, породичног насиља, трговине људима, инфективних болести итд. Када су у питању жртве насиља, у оквиру виктимологије интердисциплинарно се проучавају значајна обележја жртава – психолошки услови који су претходили догађају, као и последице које су уследиле. Поред тога, значајна пажња посвећује се и проучавању карактеристика насилника, чиме се стварају могућности за превентивни рад државних, социјалних служби, као и правосуђа.

Главни циљеви ове модерне дисциплине су изучавање појава и околности које доводе до страдања људи и проналажење начина за избегавање или ублажавање тог страдања. Развој виктимологије као научне дисциплине довео је и до подизања друштвене свести о проблемима жртава различитих облика страдања, обезбеђивања помоћи жртвама низом практичних мера, залагања за побољшање правног положаја жртава, као и оснивања различитих институција подршке жртвама, у којима све чешће учествују државе са својим правосудним и безбедносним апарата-

тима. Права и интереси жртава све више постају неизоставни део савремене криминалне политике и реформе кривичног законодавства.

Извршењем кривичног дела жртва трпи материјалну или моралну штету, или обе штете истовремено. Реч је о последицама примарне виктимизације, које, саме по себи, стварају читав низ проблема жртви (финансијске, здравствене, породичне, професионалне итд.). Међутим, поред примарне, жртве криминалитета најчешће трпе и секундарну виктимизацију. Секундарна виктимизација представља пооштравање примарне виктимизације кроз негативну реакцију социјалне средине и неадекватну или чак погрешну реакцију државних институција, посебно органа гоњења.¹

Може се рећи да је управо незадовољство последицама које секундарна виктимизација има на жртве било покретач за мобилизацију покрета за заштиту жртава широм света почев од седамдесетих година прошлог века. Основни циљ тог покрета било је оснаживање жртава путем појачавања њихове контроле над догађајима после извршења кривичног дела, укључујући ту и њихов опоравак од економских и психолошких последица злочина. Развој покрета за заштиту жртава водио је, даље, у доношење међународних докумената о правима жртава, као и у измене националних законодавстава и праксе. Због тога је важно да се сагледају донети реформи у вези са правима жртава, како на међународном нивоу, тако и на нивоу националног законодавства у Србији.

Савремена законодавна решења и пракса у свету – међународни документи и заштита жртава од секундарне виктимизације

Са становишта заштите жртава од секундарне виктимизације, најзначајнији међународни документи су Препорука Комитета министара Савета Европе бр. Р(85)11 о положају жртава у оквиру кривичног права и поступка из 1985. године, затим Декларација о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и жртвама злоупотребе власти, усвојена у Уједињеним нацијама 1985. године, и Препоруке Европског форума служби за помоћ жртвама. Свим овим документима је заједничко то што захтевају од држава да побољшају положај жртава у пет области, и то:

- Информисање о поступку
- Омогућавање да се чује мишљење жртве

---

¹ Др Весна Николић-Ристановић, *Подршка жртвама и сјречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса*; Темида, Београд, март 2003, стр. 3.

- Обезбеђивање жртви помоћи и подршке током целог поступка
- Смањивање на минимум непријатности и максимално повећање безбедности жртава
- Избегавање непотребног одуговлачења поступка.

Прейорука Комисије министра Савеза Европске бр. P(85)11 разликује директну и индиректну секундарну виктимизацију. Под директном секундарном виктимизацијом подразумевају се несензитиван третман од стране полиције, поновљено и несензитивно испитивање, недовољна заштита од непримереног публицитета и недовољна заштита од застрашивања или освете. Индиректна секундарна виктимизација обухвата недовољан проток информација између жртве и кривичноправног система, тешкоће у вези са правом жртве на компензацију од стране државе и проблеме у добијању накнаде штете од учиниоца. Државама чланицама се указује на потребу преиспитивања законодавства и праксе. Посебно се указује на то да је важно да полицајци буду обучени за благодонаклон и конструктиван однос који неће доводити у сумњу њихову спремност да помогну жртви. У току кривичног поступка, у свим његовим фазама, жртва мора да се саслушава пажљиво, тј. водећи рачуна о њеној личној ситуацији, правима и достојанству. Кад год је то могуће, деца и ментално оболела или хендикепирана лица требало би да имају помоћ особе која је обучена да им пружа одговарајућу помоћ. Посебно се указује на потребу пружања заштите приватности жртве у ситуацијама када су угрожени њен приватан живот или достојанство. Ако природа извршеног кривичног дела, лична ситуација жртве, њена безбедност и слично захтевају такву заштиту, сугерише се коришћење камера (видео линка) у току суђења или што је више могуће искључивање давања личних информација, а то се односи и на њихово објављивање. Поред тога, кад год је то неопходно, а посебно у ситуацијама када се ради о организованом криминалитету, жртви и њеној породици мора да се обезбеди ефикасна заштита од узнемиравања, претњи и ризика од освете учинилаца.²

² Ibid.

*МЕЂУНАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ О ЗАШТИТИ ЖРТАВА РАТА
КОНВЕНЦИЈА ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА РАЂЕНИКА И БОЛЕСНИКА У
ОРУЖАНИМ СНАГАМА У РАТУ* (Прва женевска конвенција), Женева, 12. август 1949
- Штити рањене и болесне борце и особље које их негује, зграде у којима су смештени
и опрему која се користи за њихове потребе. Уређује употребу знакова: Црвеног крста
и Црвеног полумесеца

-----
*КОНВЕНЦИЈА ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА РАЂЕНИКА, БОЛЕСНИКА И БРО-
ДОЛОМАЦА ОРУЖАНИХ СНАГА НА МОРУ* (Друга женевска конвенција), Женева,

У Декларацији о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и жртвама злоупотребе власти од држава се захтева да предузму мере којима се обезбеђује да се према жртвама поступа са саосећањем и уз поштовање њиховог достојанства. Такође, државе су дужне да обезбеде остваривање различитих права жртава: право на накнаду штете од учиниоца и од државе, право на помоћ у процесу опоравка, право на праведан третман пред законом, право на правну помоћ, право на информисаност о чињеницама које се тичу кривичног дела, право на активну улогу у свим важнијим фазама кривичног поступка и право на заштиту и превентивне мере. Могући путеви реформе у вези са правима жртве који треба да доведу до побољшања у њиховом положају и да омогуће ефикасну примену Декларације изнети су у Упутствима за имплементацију ове декларације, која су усвојена 1998. године. Један од најважнијих захтева из ових упутстава свакако је захтев државама да оснују комитете који ће бринути о правима жртава, као и захтев да подрже иницијативе за пружање помоћи жртвама у невољи, да се периодично преиспитују законска решења, да врше обуку полиције и других учесника кривичноправног система и да развијају истраживања виктимизације и програме превенције. Упутства садрже и примере који могу да служе као модел. Ти примери се, између осталог, односе на инфор-

---

12. август 1949 – Проширује заштиту на борце бродоломце и уређује услове под којима им се може пружити помоћ.

КОНВЕНЦИЈА О ПОСТУПАЊУ С РАТНИМ ЗАРОБЉЕНИЦИМА (Трећа женева конвенција), Женева, 12. август 1949 - Штити припаднике оружаних снага који су заробљени, садржи правила о поступању према њима и установљује права и обавезе силе у чијој су власти.

КОНВЕНЦИЈА О ЗАШТИТИ ГРАЂАНСКИХ ОСОБА У ВРЕМЕ РАТА (Четврта женева конвенција), Женева, 12. август 1949 - Установљује правила о заштити цивилног становништва, посебно о поступању према цивилима на окупираном подручју, према онима лишеним слободе и, уопште, о окупацији.

ДОПУНСКИ ПРОТОКОЛ ЖЕНЕВСКИМ КОНВЕНЦИЈАМА МЕЂУНАРОДНИХ ОРУЖАНИХ СУКОБА О ЗАШТИТИ ЖРТАВА (Протокол I), Женева, 8. јун 1977 - Проширује заштиту зајамчену цивилима и ограничава употребу средстава и метода ратовања.

ДОПУНСКИ ПРОТОКОЛ ЖЕНЕВСКИМ КОНВЕНЦИЈАМА О ЗАШТИТИ ЖРТАВА НЕМЕЂУ-НАРОДНИХ ОРУЖАНИХ СУКОБА (Протокол II), Женева, 8. јун 1977 - Садржи темељне гаранције за лица које не учествују у непријатељствима за време оружаних сукоба који немају међународни карактер, утврђује правила о заштити цивила, објеката и постројења битних за њихово преживљавање.

мисање жртава путем дистрибуције брошура о њиховим правима и на службе за помоћ жртвама и сведоцима током трајања судског поступка.

У складу са захтевима покрета за права жртава криминалитета и захтевима садржаним у међународним документима, у савременим националним законодавствима и пракси захтеви у погледу заштите жртава од секундарне виктимизације углавном се остварују на три начина:

- Путем реформе законодавства
- Путем едукације полиције и других актера кривичноправног система
- Преко практичних мера у циљу подршке жртвама и олакшавања њиховог положаја током кривичног поступка³

Заштита жртава и Хашки трибунал

Хашки трибунал придаје изузетан значај проблематици заштите жртава и сведока. У оквиру Секретаријата Суда успостављена је специјализована служба – Служба за жртве и сведоке, која је задужена за пружање помоћи свима онима који дођу да на Трибуналу обаве ту значајну дужност.

Служба за жртве и сведоке састоји се од три одељења. Одељење за заштиту координира рад у вези са безбедношћу сведока, Одељење за подршку сведоцима пружа савете социјалне и психолошке природе, док је Оперативно одељење задужено за логистику и административне послове у вези са сведоцима.

Када било која од страна у поступку позове неког да сведочи, ту особу контактира Служба за жртве и сведоке, која му пружа потребну помоћ у вези са путовањем, смештајем и превозом до Хага и у граду. Као и у домаћим правним системима, сведоци који сведоче пред Трибуналом добијају материјалну накнаду. Постоје две врсте накнаде: дневница и накнада за одсуство. Дневница покрива део трошкова које сведок има за време боравка у Хагу, док се накнада за одсуство плаћа за период трајања путовања и боравка сведока у Хагу. Она се утврђује према висини најниже плате запослених у Уједињеним нацијама у земљи у којој сведок борави, а служи као одштета за изгубљену имовинску корист, материјалне губитке и трошкове који су настали за време њиховог одсуства.

Службеници за подршку у Служби за жртве и сведоке такође пружају помоћ сведоцима са посебним потребама, као што су они који имају децу или друге чланове породице које издржавају, а морају да буду у

---

³ Ibid.

пратњи сведока, или они којима је потребна нега за време одсуства сведока од куће. Они такође пружају сведоцима посебан вид помоћи уколико им је због инвалидности или здравственог стања путовање или одсуствовање од куће проблематично, или ако је потребно да са њима путује неко од чланова породице. У тим случајевима службеници за подршку процењују потребе сваког појединачног сведока и утврђују да ли испуњава услове за посебну помоћ. Сва ова правила подједнако се примењују на сведоке оптужбе и одбране, као и на оне који сведоче на позив судских већа.

Када се ради о самом сведочењу у судници, неки сведоци сведоче на отвореним седницама без икакве заштите, док други траже примену заштитних мера. Захваљујући напредној технологији којом располажу суднице Међународног суда, сведоци могу да добију различите видове заштите. Најједноставнији вид је употреба псеудонима, када се право име сведока не открива јавности, али та особа сведочи на отвореној седници. Друга могућност је дигитално изобличење гласа или слике лица сведока, или и једног и другог. У таквим случајевима јавност не може да види лице сведока или да чује прави глас те особе, али може да чује садржај сведочења. У неким случајевима све ове мере могу се примењивати истовремено. У посебним случајевима суд може да одлучи да сведок сведочи на затвореној седници. Међутим, у свим тим случајевима идентитет сведока познат је обема странама у поступку. И адвокати Тужилаштва и одбране могу да унакрсно испитују све сведоке, укључујући и оне који сведоче уз примену заштитних мера.

У најтежим ситуацијама, када постоји претња по живот сведока која је толико озбиљна да сведок због свог сведочења не може да се врати кући, Служба за жртве и сведоке може да организује и привремено или стално пресељење сведока и њихових породица у неку трећу земљу. Ове мере су знатно развијеније него у многим националним системима. То је искључиво због тога што су сведочења очевидаца и жртава од кључног значаја у суђењима за ратне злочине и треба учинити све да им се омогући да то учине без страха за своју добробит или сигурност својих породица.

Наведене мере Хашког трибунала у погледу заштите жртава и сведока нису, ипак, могле да спрече критичке примедбе на рачун Трибунала у погледу заштите сведока у неким осетљивим случајевима (Харадинај и др.), када је већи број најављених сведока био спречен да сведочи, а неки од њих су умрли под неразјашњеним околностима.

II – ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ПРИНЦИПА ЗАШТИТЕ ЖРТАВА И СВЕДОКА ОШТЕЋЕНИХ У ПРЕДМЕТИМА РАТНИХ ЗЛОЧИНА У СРБИЈИ

Увод

У последњих пет година Тужилаштво за ратне злочине Србије процесуирало је у различитим фазама поступка укупно 258 лица. Оптужено је укупно 91 лице, од којих су првостепено осуђена 24 лица, од тога правноснажно петоро, док је ослобођено пет лица. У току су истражни поступци против 133 особе. Међу њима су и три лица која су осумњичена за најтежа кривична дела ратних злочина из периода Другог светског рата.

Процесуирања осумњичених за дела ратних злочина требало би да дају одговоре о одговорности за судбину 2.154 жртве, колико их је обухваћено предметима на којима ради Тужилаштво за ратне злочине. У току је привођење крају обимних, изузетно мучних и тешких предмета. Са становишта масовности жртава и бруталности починилаца, реч је о најмасовнијим злочинима на територији бивше Југославије, као што су, између осталих, Ловас, Сребреница, Зворник, Сува Река, Подујево. Процесуирани су и злочини које су починили припадници хрватских и муслиманских снага, као и снага ОВК: Ђаковица, Лора, Осиек, тузланска колона. Заједнички именовани свих ових предмета су огромне патње жртава.

Само у току 2008. године у Већу за ратне злочине одржана су 253 главна претреса на којима је учествовало Тужилаштво за ратне злочине. На рад специјалних институција у вези са заштитом жртава ратних злочина негативно утичу ограничени капацитети за спровођење истрага и велики број случајева.

Тужилаштво за ратне злочине Републике Србије суочило се у својој мисији задовољења правде за жртве са великим бројем изазова. Јавно мњење и његов начелно негативан став, фрустрација незадовољством исхода ратова на овим просторима, изложеност константној замени теза и погрешној и лажној слици о ратовима који се воде и о злочинима који се дешавају и приказивање злочина и пљачки као патриотских дела која ваља храбрити и бранити довело је до више различитих реакција надлежних органа. Прва је била оправдавање злочина и његово негирање, које је постојало непосредно после његовог чињења. Друга фаза била је прикривање злочина и настала је у времену када су они постали предмет

интересовања међународних фактора. Трећа фаза била је уклањање злочина и покушај да се они „забораве“. Четврту фазу карактерисало је поновно откривање, отварање друштва, али и институционална инертност и политичка пасивност у односу на ратне злочине. Пета фаза је била суочавање, стварање институционалног и легислативног оквира, као и услова за рад институцијама који ће се бавити процесуирањем ратних злочина како би се омогућила последња фаза – прибављање валидних, процесно ваљаних доказа и процесуирање.

Република Србија, као и остале земље западног Балкана, суочава се са потребом и обавезом формирања објективног става према узроцима ратних злочина који су се догодили у прошлости. Из тога проистичу потреба и обавеза да се, у складу са међународним стандардима, кривично гоне они грађани који су те злочине починили и да се задовоље и компензују интереси жртава тих злочина. У постизању тог циља неопходна је сарадња са Хашким трибуналом, као и сарадња међу државама у региону.

Трауматизација жртава и оштећених у предметима ратних злочина

Сведочење у предметима ратних злочина најчешће представља трауматично искуство за жртве и сведоке оштећених. Разлози за то су бројни: разумљиво појачане емоције, непознавање рада суда и несигурност због тога, осећај нелагодности због присуства оптужених итд. Према мишљењу стручњака, жртве ратних злочина су популација која је најугроженија ратним траумама. Сведочење жртава на суду, са једне стране, има позитивну – компензаторну и исцелитељску функцију за жртву, али, са друге стране, отвара могућност ретрауматизације и погоршања психичког стања жртве. Поновно преживљавање страшних тренутака чини ове жртве изузетно осетљивим учесницима у процесуирању ратних злочина, због чега је овим учесницима поступка неопходан изузетно суптилан и сензитиван приступ од стране суда, тужилаца и адвоката. Због тога се психолошка припрема жртава и сведока коју треба да спроводе едуковани психолози и психијатри јавља као једна од незаобилазних активности како би се омогућило да жртве и сведоци – а то су ови учесници најчешће истовремено – буду максимално заштићени од ревиктимизације на суду.

Утицање на сведоке или потенцијалне сведоке сматра се кривичним делом у свим судским праксама. Међутим, утицање на сведоке ратних злочина, који су често под траумом својих искустава, нарочито је тешко. Ти сведоци су храбри појединци који су одлучили да сведоче пред су-

дом и на тај начин испуне важну обавезу којом доприносе интересима правде, чак и ако то за њих може да значи поновно проживљавање ужасних тренутака из њихове прошлости. Према њима се мора односити с поштовањем и никако се не сме дозволити да их даље понижавају и застрашују рођаци и пријатељи оних које они сматрају одговорним за бол који им је нанет.

Треба посебно истаћи важност „гласа жртава“ и задовољење правде до које оне и њихове породице годинама нису могле да дођу. Наиме, Тужилаштво за ратне злочине јавља се као практично једино место где жртве могу да потраже институционалну заштиту и где се може утврдити преко потребна узрочно-последична веза између злочина и казне.

Улога жртава и сведока оштећених у предметима ратних злочина у Србији

Нека интересантна искуства која се тичу улоге жртава и сведока оштећених у предметима ратних злочина у Србији можемо сагледати анализом неколико практичних примера завршених суђења за ратне злочине или оних која су још у току. Од посебног значаја су односи који су специфични за положај жртава, њихових породица, сведока оштећених, али и сведока сарадника, института који је недавно уведен у законодавство Србије и постоји само у специјализованим суђењима за организовани криминал и ратне злочине.

Наиме, сведок сарадник (у другим законодавствима „заштићени сведок“ или „сведок покајник“) и сам је починилац тешких кривичних дела. Да ли ће му, на предлог тужилаца специјализованих тужилаштава, судско веће потврдити тај статус, зависи од много чега, али пре свега од тежине и обима чињеница и доказа које овакав сведок износи у поступку пред Већем за ратне злочине.

У случају *Овчара*, сведок сарадник А1 и сам је био починилац великог броја убистава ратних заробљеника и цивила на пољопривредном добру Овчара код Вуковара. Својим исказима двојица од тројице осумњичених које је Трибунал у Хагу предао Тужилаштву за ратне злочине Републике Србије, сведоци А1 и А2, отворили су предмет, доприневши да се број оптужених повећа на 16, чиме су свакако повећани изгледи да се задовољи правда и постигне сатисфакција за жртве. Међутим, оно што је на одређени начин било парадоксално и несумњиво трауматично за жртве била је чињеница да су управо породице жртава и поменути сведоци А1 и А2 седели заједно на страни Тужилаштва. Овај случај је

демонстрирао чињеницу да, ма колико коришћење института сведока сарадника несумњиво доприноси постизању циљева правде и очекивања жртава, долази се до тога да убице и жртве седе у судници заједно, на истој клупи, што отвара далекосежна и генерално значајна етичка питања у вези са оптужењем као битним делом судског процеса.

У случајевима *Шкорпиони* и *Подујево* могли су се уочити специфични видови притиска на сведоке оштећених и сведоке Тужилаштва. У тим случајевима учесници у догађајима који су били предмет судског процеса и обухваћени оптужницама, али за које није било довољно доказа да би и сами били оптужени, седели су у првом реду публике и директно гестовима застрашивали сведоке и жртве. Није тешко претпоставити да је поновно пролажење жртава и оштећених кроз ужасе које су већ једном преживели, са лицима која су поново ту пред њима, стварало нове трауму за жртве.

За случај *Ловас* било је карактеристично да су жртве масовно почеле да отказују сведочења у другој држави. То се делимично могло објаснити и жељом жртава да потисну у други план па и „забораве“ давно преживљене злочине. Тај случај је, с једне стране, показао да оваква психолошка потреба жртава каткада може да буде већа од жеље да се достигне правда. Са друге стране, показало се и да отказивање сведочења жртава није могуће објаснити само жељом жртава да на судском процесу избегну „репризу“ својих траума. Узрок томе су свакако били и недовољно изграђени политички односи између државе из које сведоци долазе и државе у којој се ратни злочин процесуира, што је узроковало неповерење и страхове жртава, отежавајући постизање праведног исхода и одговарајуће казне за починиоце.

Наведени примери су само илустрација великог броја отворених питања која суђења за ратне злочине отварају у погледу учешћа жртава и сведока оштећених у њима и захтевају да се о њима води рачуна, како у активностима усмереним на олакшање трауматизације жртава и њиховог учешћа у процесуирању ратних злочина, тако и у самим законодавним решењима која се тичу положаја ових категорија учесника у поступку.

Законодавство Србије

Најважније промене законодавства релевантне за правну заштиту жртава у Србији односе се на жртве рата и ратних злочина. Ове промене су повезане са усклађивањем домаћег законодавства са Римским статутом и Правилима процедуре и доказивања Међународног кривичног суда (2002). Најзначајније законске одредбе које се тичу правне заштите

жртва ратних злочина садржане су у Кривичном законнику, Законнику о кривичном поступку, Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине и Закону о програму заштите учесника у кривичном поступку.

У наредним редовима подробије ће бити изнети резултати законодавне активности у Србији који, посредно или непосредно, доприносе јачању положаја и заштите жртва у кривичноправним предметима, посебно оним који се тичу ратних злочина и организованог криминала.

До доношења Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина, 1. јула 2003. године, на суђења за ратне злочине примењивале су се само одредбе Законика о кривичном поступку и Кривичног закона СРЈ.

Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина – Народна скупштина Републике Србије је 1. јула 2003. године усвојила Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина, који је измењен и допуњен 21. децембра 2004. године. На основу његових одредаба формиран су посебни правосудни органи за процесуирање ратних злочина почињених на територији бивше Југославије: Тужилаштво за ратне злочине Републике Србије и Веће за ратне злочине Округног суда у Београду. Такође, Закон је предвидео и оснивање Службе за откривање ратних злочина Министарства унутрашњих послова.

Тужилаштво за ратне злочине – Тужилаштво за ратне злочине чине тужилац и његови заменици. Према одредбама Закона, Народна скупштина бира тужиоца за ратне злочине, а он поставља своје заменике на период од четири године, уз могућност поновног постављења.

Тужилаштво за ратне злочине формирано је у јесен 2003. године, након што је Народна скупштина Републике Србије у јулу 2003. године изабрала тужиоца за ратне злочине. Закон предвиђа да су сви државни органи и организације дужни да пруже сву помоћ Тужилаштву у циљу помагања у откривању учинилаца ратних злочина. Међутим, у случају да се то не деси, Закон не предвиђа никакву санкцију, чиме је важење ове одредбе релативизовано.

Служба за откривање ратних злочина Министарства унутрашњих послова – Законом је предвиђено да се у Министарству унутрашњих послова Републике Србије образује Служба за откривање ратних злочина, која би поступала по захтевима тужиоца за ратне злочине, у складу са законом. Министар унутрашњих послова поставља и разрешава старешину службе по прибављеном мишљењу тужиоца за ратне злочине.

Веће за ратне злочине Окружног суда у Београду – Према одредбама Законика о кривичном поступку, суђења за ратне злочине воде се пред судским већима која се састоје од троје судија професионалаца. Веће за ратне злочине Окружног суда у Београду формирано је крајем 2003. године и у њему се налази шест судија професионалаца, док је председник Већа актуелни председник Окружног суда у Београду. Суђења која су до сада вођена пред Већем за ратне злочине, као и суђења која су тренутно у току показала су да је ово решење веома добро. Наиме, судије Већа су у свом досадашњем раду показале велики степен професионалности и знатно унапредиле квалитет суђења за ратне злочине у односу на претходни период.

Заштитна жртва и сведока оштећених у предметима ратних злочина – Законодавством Србије предвиђена су два веома значајна процесна инструмента у заштити жртава и сведока оштећених у предметима ратних злочина. Први је стварање могућности да се сведоци и жртве саслушавају путем видео конференцијске везе или међународне кривичноправне помоћи уколико није могуће обезбедити њихово присуство. У досадашњем раду Већа за ратне злочине ова могућност искоришћена је у више наврата. Други инструмент јесте могућност да се целокупан ток суђења снима, после чега Суд прави транскрипте аудио записа са суђења. Дакле, за разлику од суђења за друга кривична дела, у поступцима за ратне злочине председавајући судија не диктира у записник речи сведока, жртве или оптуженог већ се све што је речено током суђења уноси у записник. На овај начин се отклања опасност да судија нешто погрешно интерпретира или пропусти да унесе у записник.

Значајне материјалноправне одредбе које су унете у Кривични законик односе се на увођење злочина против човечности по први пут у законодавство Србије и квалификовање присиљавања на трудноћу и присиљавања деце на службу у оружаном сукобу као ратног злочина. За присиљавање деце предвиђена је виша старосна граница (18 година) у односу на ону коју предвиђа Римски статут (15 година). У погледу одредаба процесног карактера, новине које су од значаја за правну заштиту жртава ратних злочина односе се првенствено на одредбе које се односе на заштиту жртава.

Одредбе о сведоку сараднику – С обзиром на то да Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина предвиђа да ће се на суђења за ратне злочине примењивати посебне одредбе главе 29а Законика о кривичном поступку, створена је могућност да се на овим суђењима користи нови институт у кривичном праву Србије – институт сведока сарадника. Наиме, овим одредбама је

предвиђено да се у поступцима за кривична дела ратних злочина и организованог криминала, на предлог државног тужиоца, статус сведока сарадника може доделити оном лицу против кога је поднета кривична пријава или се води кривични поступак за неко од ових дела, под условом да постоје олакшавајуће околности на основу којих се може ослободити од казне или му се казна може ублажити, и ако је значај његовог исказа за откривање, доказивање или спречавање других кривичних дела криминалне организације претежнији од штетних последица кривичног дела које је учинио. Предлог за давање статуса сведока сарадника тужилац може да поднесе све до завршетка суђења. За разлику од „обичног сведока“, сведок сарадник се не може позивати на погодност ослобађања од дужности сведочења и дужности одговарања на поједина питања. Након што да исказ, сведок сарадник више не може да буде гоњен за кривично дело за које се води поступак.

Без обзира на то што сведоци сарадници доприносе откривању истине и чињеница о злочинима за које се суди, ово законско решење је често критиковано, с обзиром на то да се њиме омогућава да лица која су учествовала у извршењу стравичних злочина буду у потпуности ослобођена кривичне одговорности. У том смислу постоје мишљења да би требало променити постојеће одредбе које регулишу ову област и предвидети да се, као и у упоредном праву, сведоци сарадници кажњавају половином или трећином казне предвиђене за кривично дело за које се суди.

Измене и дојуне Закона о организацији и надлежностии државних органа у постојућу прошив учинилаца ратних злочина – Изменама и допунама Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина, усвојеним 21. децембра 2004. године, створена је могућност да се пред Већем за ратне злочине Округног суда у Београду користе докази прикупљени или изведени од стране Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (Хашки трибунал), као и да Трибунал, у складу са правилом 11 бис свог Правилника о поступку и доказима, уступи предмет правосуђу Србије. Наиме, предвиђено је да ће у случају уступања тужилац за ратне злочине предузети кривично гоњење на основу чињеница на којима се заснивала оптужба пред Трибуналом. Са друге стране, тужилац може предузети кривично гоњење на основу података и доказа које му достави Тужилаштво Трибунала, иако предмет није уступљен у складу са Правилном 11 бис Правилника о поступку и доказима. Пребацавање предмета *Зворник* Тужилаштву за ратне злочине Републике Србије представља пример из ове категорије. Такође, предвиђено је да мере заштите за све-

дока или оштећеног које је одредио Трибунал остају на снази, као и да представници Трибунала имају право да присуствују свим фазама кривичног поступка пред домаћим судом. Наведене законске одредбе имају велики значај пре свега у предметима у којима Тужилаштво Трибунала није подигло оптужницу већ их је уступило Тужилаштву за ратне злочине.

Заштитна учесника у кривичном поступку – Досадашња пракса суђења за ратне злочине у региону показала је да постоји озбиљна угроженост сведока. Додатна тежина овог проблема лежи и у томе да се, уколико не постоји одговарајући програм заштите, не може очекивати да ће сведоци и жртве ратних злочина бити спремни да се појаве пред судом и слободно и истинито сведоче.

Пре доношења посебних закона о заштити сведока у региону веома важну позицију у овој области имале су поједине невладине организације које су сарађивале са полицијом и судом у погледу заштите неких сведока и обезбеђивања њиховог доласка на суђења. У Србији је ова област регулисана Законом о програму заштите учесника у кривичном поступку, који се односи на питања конкретних мера заштите и функционисање програма заштите, као и одредбама Законика о кривичном поступку које се односе на процесну заштиту сведока.

Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку – Овај закон је ступио на снагу 1. јануара 2006. године. Законом су детаљно разрађени услови и поступак за пружање заштите и помоћи учесницима у кривичном поступку и њима блиским лицима која су услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку изложена опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину. Одлуку о укључењу, продужењу, обустави и престанку програма заштите доноси комисија која има три члана. Једног члана ове комисије именује председник Врховног суда Србије из реда судија Врховног суда Србије, другог члана именује републички јавни тужилац из реда својих заменика, а руководиоца Јединице за заштиту је члан комисије по функцији.

Мере заштите учесника у кривичном поступку спроводи Јединица за заштиту, која представља специјализовану организациону јединицу Министарства унутрашњих послова.

Према одредбама Закона, у мере заштите спадају:

- физичка заштита личности и имовине,
- промена пребивалишта или премештање у другу заводску установу,
- прикривање идентитета и података о власништву и
- промена идентитета.

На крају, Закон предвиђа да се међународна сарадња у спровођењу програма заштите остварује на основу међународног споразума или узајамности.

Поред одредаба Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку, за ову област значајне су и одредбе новог Законика о кривичном поступку, усвојеног 25. маја 2006. године, које се односе на процесну заштиту сведока. Наиме, предвиђено је да, уколико би услед саслушања одређеног сведока за њега или њему блиска лица наступила озбиљна опасност по живот, здравље, физичку целокупност, слободу или имовину већег обима, суд може да донесе решење којим то лице стиче статус заштићеног сведока и да одреди посебан начин његовог саслушања у кривичном поступку, тако да се током поступка не открије његов идентитет.

Посебан начин саслушања заштићеног сведока обухвата једну или више посебних мера заштите:

- искључење јавности са главног претреса;
- измену, брисање из списка или забрану објављивања података о идентитету сведока;
- ускраћивање података о идентитету сведока;
- саслушање сведока под псеудонимом;
- прикривање изгледа сведока;
- сведочење из посебне просторије, уз промену гласа сведока, применом уређаја који мењају глас, и
- саслушање сведока који се налази у другој просторији ван суднице, у другом месту у земљи или у иностранству, употребом техничких средстава за пренос слике и звука, уз могућност примене и уређаја који мењају глас и изобличују слику.

Невладине организације и помоћ жртвама криминалитета у Србији

Пораст друштвене свести о неопходности разноврсне подршке жртвама кривичних дела довела је до повећања броја и активности невладиних организација специјализованих за помоћ жртвама криминалитета. За Србију је карактеристично да су ове невладине организације углавном ситуиране у Београду, док су њихов број и активност у унутрашњости значајно мањи, иако се у последње време запажају и одређене позитивне промене у том смислу.

Истраживање које су извршиле Сања Миливојевић и Биљана Михаић показало је да невладине организације пружају разноврсну помоћ жрт-

вама криминалитета, али се она ипак ограничава само на неке облике виктимизације.⁴ Тако жртве породичног и сексуалног насиља, као и жртве тортуре имају могућност да се обрате за помоћ великом броју невладиних организација, док, на пример, ниједна невладина организација не пружа помоћ жртвама разбојништава, телесног повређивања, насиља изван породице и сл. Осим информација, које пружају све испитиване невладине организације, жртвама се, у зависности од тога за који облик помоћи се специјализовала одређена невладина организација, нуде психолошко, односно психијатријско саветовање или психотерапија, емоционална подршка, правни савети, практична помоћ итд. Запажа се и још неадекватна заштита деце жртава криминалитета. Наиме, не постоје специјализоване организације које би се бавиле искључиво децом жртвама (осим једне, и то за ромску популацију) већ се помоћ деци пружа у оквиру редовних активности, односно уз пружање помоћи одраслима.⁵

Анализом добијених података уочена су и одређена ограничења када је у питању помоћ појединим категоријама жртава. Овде се посебно мисли на лица са телесним инвалидитетом, за која, када се нађу у позицији жртве, постоји само једна специјализована невладина организација (*Из круја*). Слична ситуација је и са лицима са посебним потребама, којима већина организација не пружа помоћ због мањка стручног особља, као и чињенице да нису обучени за рад са овом категоријом корисника.

Бесплатну правну помоћ жртвама пружа неколико невладиних организација, али је то, чини се, недовољно јер већина организација поставља одређена ограничења, нарочито када је у питању заступање на суду. Наиме, због ограничених финансијских средстава за реализацију ових пројеката, односно мањка професионалаца – адвоката, ове организације принуђене су да заступање сведу на „најтеже“ случајеве.

Са корисницима/жртвама углавном раде професионалци и непрофесионалци различитих профила који су прошли разне едукације, док у веома малом броју организација раде волонтери. Такође, у већини невладиних организација постоји стручна супервизија. Када је у питању однос са државним институцијама и другим невладиним организацијама, представници невладиних организација истичу да се ситуација знатно побољшала када су у питању неке институције, нарочито полиција, али да још постоји проблем недовољне комуникације у самом невладином сектору.

⁴ Мр Сања Миливојевић, Биљана Михаић, *Организације које пружају помоћ жртвама криминалитета у Београду* (резултати истраживања); Темида; Београд, март 2003, стр. 41.

⁵ Ibid.

Ваља очекивати да ће даљи развој непрофитног сектора бити усмерен на уклањање описаних недостатака у раду ових организација, проширење њихове делатности, подизање нивоа услуга које пружају, као и увођење одговарајућих стандарда. Искуства западних, развијених земаља показују да се само обједињеним напорима свих невладиних организација које пружају помоћ жртвама криминалитета и група које лобирају за заштиту њихових права, као и бољом сарадњом невладиног сектора и институција, локалних и регионалних организација и организација на националном нивоу могу заштитити права и задовољити потребе жртва криминалитета и њихових породица.

Табела 1 – Приказ помоћи коју невладине организације Београда пружају жртвама

Назив НВО	Правна помоћ	Заступање на суду	Емоционална подршка	Психолошка помоћ и психотерапија	Практична помоћ	Медицинска помоћ
СОС ТЕЛ. И ЦЕНТАР ЗА ДЕВОЈКЕ			x	x		x
ДЕЧИЈИ РОМСКИ ЦЕНТАР			x	x	x	
ХЕЛСИНШКИ ОДБОР	x	x				
ИАН	x	x	x	x		x
ИЗ КРУГА	x	x	x			
САВЕТОВАЛИШТЕ ПРОТИВ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	x	x	x	x	x	
СКЛОНИШТЕ ЗА ЖЕНЕ И ДЕЦУ ЖРТВЕ НАСИЉА			x	x		
КОМИТЕТ ПРАВИНИКАЗА ЉУДСКА ПРАВА	x	x				
БЕОСУППОРТ			x	x		
ЈУСТИЦИА	x	x				
АТИП СУСРЕТ			x	x		
АСТРА	x	x	x	x		
ФОНД ЗА ХУМАНИТАРНО ПРАВО	x	x				

ПРИХВАТИЛИШТЕ ЗА ЖЕНЕ И ДЕЦУ ЖРТВЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	x	x	x	x	x	
СОС ТЕЛ ЗА ЖЕНЕ И ДЕЦУ ЖРТВЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	x		x	x		
ПСИХОЛОШКО САВЕТОВАЛИШТЕ У ДОМУ ОМЛАДИНЕ			x	x		
АУТОНОМНИ ЖЕНСКИ ЦЕНТАР			x	x		
СКЛОНИШТЕ ЗА ЖЕНЕ ЖРТВЕ ТРГОВИНЕ ЖЕНАМА	x	x	x	x	x	x

Извор: Мр Сања Миливојевић, Биљана Михаић: *Организације које ђружају ђомоћ жртвама криминалијететта у Београду (резултатити испираживања)*; Темида, Београд, март 2003, стр. 41.

Заштита жртава и сведока у Србији – оцена стања

Иако се стање у погледу заштите жртава које данас постоји у Србији све више усклађује и прилагођава захтевима из међународних докумената и модерним законодавним и практичним решењима и, објективно, континуирано побољшава, још није могуће тврдити да је оно и потпуно задовољавајуће. Охрабрује чињеница што новија законодавна решења и развој праксе доприносе подизању свести о потреби заштите жртава, стварајући погодно тло за даље развијање модела заштите жртава од секундарне виктимизације који доприносе бољој укупној заштити жртава. Наиме, ако се размотре већ споменута три начина остваривања заштите жртава од секундарне виктимизације (реформа законодавства, едукација полиције и других учесника кривичноправног система и практичне мере за подршку жртвама и олакшавање њиховог положаја током кривичног поступка), видећемо да у Србији за сваки од наведених елемената, поред одређених недостатака, можемо наћи и назнаке побољшања.

Када је у питању *едукација ђолиције, судија и тђужилаца* за поступање са жртвама, могло би се рећи да се она још налази на прилично ниском нивоу, с обзиром на то да полицајци не добијају довољно знања ни у оквиру редовног школовања ни путем систематичних облика накнадне едукације. Обука полиције се, за сада, углавном своди на повремене и

нестандардизоване облике обуке везане за поједине облике криминалитета (на пример, насиље у породици и трговина женама). Међутим, на супрот ниском нивоу виктимолошких знања на правним факултетима и полицијским академијама, као и одсуству систематичних облика накнадне едукације, постоји релативно велика акумулација основног теоријског знања из области виктимологије. То се огледа у значајном броју објављених радова и све бројнијим истраживањима. У вези с тим, од посебног значаја је редовно излагање специјализованог виктимолошког часописа *Темид*, као и висококвалитетног часописа *Правда у њранзицији*, који је окренут проблематици суочавања са прошлошћу и, у великој мери, положају и заштити жртава уопште, а посебно ратних злочина. Све заједно, то представља добру основу за развој програма и едукације о правима жртава криминалитета, како на редовним студијама, тако и у оквиру накнадног образовања и актуелизације знања запослених.

Када је реч о *њроменама у законодавству*, измене које је донео нови Законик о кривичном поступку представљају значајан корак ка побољшању положаја оштећеног. Измене се, као што је већ споменуто, углавном односе на појачавање улоге и права жртве, односно оштећеног у процесу кривичног гоњења. Ово је посебно дошло до изражаја у поновном враћању предлога оштећеног као услова за кривично гоњење, у проширивању права оштећеног на жалбу и у уклањању неких ограничења права приватног тужиоца. Уведене су и неке одредбе које би, уколико би се доследно примењивале у пракси, требало да заштите жртве и сведоке од увредљивог понашања и застрашивања. Наиме, у члану 109. ЗКП предвиђено је да је суд дужан да сведока и оштећеног заштити од увреда, претње и другог напада, а нападача да опомене или новчано казни. У случају насиља или озбиљне претње, суд је дужан да о томе обавести државног тужиоца ради предузимања кривичног гоњења. Такође, на предлог судије или председника већа, председник суда или државни тужилац могу захтевати да орган унутрашњих послова предузме потребне мере заштите сведока или оштећеног, с тим што би те мере требало ближе да буду уређене прописима о служби унутрашњих послова.

Ипак, слаба практична примена наведених одредаба и законских решења о испитивању сведока у Србији још карактеришу прилично слабу заштиту жртава када се нађу у улози сведока. То се нарочито односи на посебно рањиве сведоке, попут деце, жртава насиља у породици, жртава сексуалних деликата и жртава организованог криминала. Наиме, једине одредбе ЗКП које имају за циљ заштиту жртава/сведока од секундарне виктимизације су одредбе из члана 102, ст. 4, ЗКП које се односе на испитивање малолетника, затим одредбе члана 101, ст. 3, ЗКП и одредбе о

искључењу јавности са главног претреса из члана 292. ЗКП. У члану 102, ст. 4, ЗКП предвиђено је да ће се приликом саслушања малолетног лица, нарочито ако је оно оштећено кривичним делом, поступати обазриво како саслушање не би штетно утицало на психичко стање малолетника, као и да ће се, ако је то потребно, саслушање малолетног лица обавити уз помоћ педагога или другог стручног лица. Такође, у члану 101, ст. 3, ЗКП предвиђа се могућност саслушања у његовом стану сведока који се због старости, болести или тешких телесних мана не могу одазвати позиву.

Поред наведених одредаба, вредно је поменути и новину која је уведена чланом 261. Закона о кривичном поступку, према којој је разлог за чување тајне за коју се сазнало приликом предузимања истражних радњи као и од окривљеног проширен и на заштиту личног и породичног живота оштећеног. Одредба из члана 102, ст. 4, ЗКП је практично једина одредба којом Законик о кривичном поступку настоји да спречи секундарну виктимизацију осетљивих категорија сведока, при чему је ова заштита ограничена на малолетна лица.

Као што се из садржаја наведене одредбе види, она не само да је ограничена на малолетна лица већ је и заштита која може да буде пружена малолетницима недовољна будући да обухвата само један од четири облика заштите који се предвиђају у савременим законодавствима у свету.

С обзиром на непотпуност заштите од секундарне виктимизације садржане у члану 102, ст. 4, ЗКП, у Србији су недавно урађени предлози допуне наведене одредбе, од којих се неки односе на све осетљиве категорије жртава (предлог Виктимолошког друштва Србије), а други само на децу, односно малолетна лица (предлог Центра за права детета). За оба предлога заједничко је да предвиђају све елементе најбоље праксе у погледу заштите осетљивих категорија жртава од секундарне виктимизације, осим забране испитивања о жртвином сексуалном животу, коју би такође било потребно предвидети. Усвајањем поменутих предлога био би настављен тренд побољшавања положаја жртве/оштећеног у кривичном поступку који је започет доношењем Законика о кривичном поступку који је сада на снази.

Међутим, поред измена закона, потребно је обезбедити и низ других услова којима би се жртвама и сведоцима гарантовали безбедност и заштита од секундарне виктимизације. Наиме, жртве, остали сведоци и окривљени, њихова родбина и пријатељи улазе на исте улазе, чекају у истим судским ходницима и обично немају ни елементарна знања о томе шта се од њих очекује, као ни о другим неопходним информацијама

у вези са простором у коме се дешава суђење, његовим учесницима, са вођењем и окончањем, односно резултатом кривичног поступка.

Неопходно је унапређење начина на који су инкриминасани ратни злочини, уз експлицитно предвиђање ратног злочина сексуалног ропства, сексуалног насиља које нема елементе силовања и коришћења цивилног становништва као штита као кривичних дела. Неопходно је и усаглашавање радњи извршења код свих ратних злочина, независно од тога ко су њихове жртве. Мере заштите сведока треба да буду примереније потребама жртава уопште, а посебно потребама жртава сексуалног и родног насиља. Неопходно је законско регулисање организације, састава, улоге, права и обавеза Јединице за жртве и сведоке. Најзад, неопходно је усагласити одредбе о активном учешћу оштећеног у кривичном поступку и накнади штете са одговарајућим одредбама Статута и Правила Међународног кривичног суда.

У Србији данас делује више невладиних организација и група које на различите начине пружају подршку жртвама насиља, при чему се углавном ради о женским групама које дају подршку женама и, донекле, деци. Међутим, ни ова подршка углавном се не односи на припрему жртва за сведочење и на подршку током трајања кривичног поступка, која би барем делимично олакшала њихов положај када се нађу на суду. Ипак, док је уређење простора и обезбеђивање посебних просторија за сведоке скопчано са материјалним и организационим проблемима, за које се не може очекивати да ће бити брзо решени, обезбеђивање подршке жртвама и сведоцима изгледа много реалније и извесније.

Наиме, Виктимолошко друштво Србије је још пре пет година започело рад на припреми оснивања Службе за подршку жртвама, по моделу и на основу тренинга организованог од стране *National Office Of Victim Support for England, Weles and Northern Ireland*. Суштина услуга које би жртвама насиља требало да обезбеђује ова служба јесте давање свих потребних информација (у вези са кривичним поступком, другим службама и сл.) и непрофесионалне емоционалне подршке, уз упућивање на друге службе/организације када је то потребно, припрему за сведочење путем упознавања са судницом, учесницима суђења, процедуром, очекивањима од сведока и сл.

У току 2008. године Министарство правде Србије је покренуло иницијативу и одговарајуће законске предлоге у правцу формирања канцеларије за посттравматски третман оштећених и жртава. У међународној пракси у делатности овакве канцеларије највећа пажња поклања се оној подршци жртвама, сведоцима и оштећенима која их фамилијаризује са

судом, тужилаштом и правним поступцима у које се укључују након догађаја.

Очекивано оснивање прве службе за помоћ и подршку жртвама криминалитета у Србији значиће важан корак у правцу смањивања секундарне виктимизације и фактичког побољшања и појачавања укупног положаја жртве када се нађе у улози сведока пред судом.

*Славица Пековић,
службеник подршке*

ОКРУЖНИ СУД У БЕОГРАДУ ВЕЋЕ ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ СЛУЖБА ЗА ПОМОЋ И ПОДРШКУ СВЕДОЦИМА И ОШТЕЋЕНИМА

Учешће сведока је од пресудне важности за ток и успешност судског поступка, као и за непристрасан и правичан рад суда. С обзиром на њихов посебан значај у поступцима за ратне злочине, препознала се потреба за формирањем Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима при Већу за ратне злочине Округног суда у Београду.

Служба помоћи и подршке сведоцима и оштећенима (у даљем тексту СПП) формирана је у јуну 2006. године као прва служба ове врсте оформљена при једном од судова у Републици Србији. Основана је са циљем да се сведоцима који долазе у суд ради давања исказа, било да се пред судом појављују као сведоци – оштећени или као „обични сведоци“, пруже логистичка и морална помоћ и подршка.

У Служби за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима запослена су два службеника суда. Према првобитној организацији рада, СПП су чинили: службеник за подршку сведоцима и службеник за логистику. Међутим, обим и делокруг послова није могуће стриктно поделити због неопходности ангажовања више особа у раду са сведоцима. Неретко се на главни претрес пред судом позивају истовремено два или више сведока које је неопходно раздвојити како међусобно не би утицали на аутентичност давања изјаве пред судом, односно на извођење радње суочавања сведока.

За свој рад запослени су непосредно одговорни председнику Округног суда, док су интерне процедуре и правила поступања регулисани Правилником о раду Службе.

Служба у свом раду тесно сарађује са осталим службама у самом суду. Како би што боље и квалитетније обављала свој посао, неопходно је располагати са што више информација о самим сведоцима. Прве такве информације о сведоцима – контакт телефони, адресе, заказани термини сведочења, да ли је извршено уредно достављање позива сведоцима за главни претрес, промене термина и сл. – Служби доставља судско веће преко свог записничара.

Судијски сарадници који су ангажовани у конкретном предмету дају информације о самом сведоку – да ли су оштећени, очевици, те какво је било њихово понашање у истражном поступку.

Служба за помоћ и подршку сведоцима сарађује непосредно и са самим председником већа – судијом, обавештавајући га о процењеним потребама сведока, предузетим радњама од стране Службе, стању сведока по доласку у суд, те иницираним мерама заштите. У вези са исплатом трошкова превоза и исхране сведоцима, СПП поступа по налозима председника већа.

Служба, такође, сарађује и са запосленима у правосудној стражи. Наиме, први контакт са зградом суда остварује се са правосудним стражарима на улазу у зграду суда и у пријавници. Како је долазак у суд за већину сведока веома непријатан, додатна непријатност може бити и само изјашњавање на пријавници у ком својству долазе у суд, посебно имајући у виду да на том месту постоји и могућност сусрета са другим учесницима у поступку. Из овог разлога, а у договору између ове две службе, коригована је процедура самог уласка сведока у зграду суда. Сведок не мора да се изјасни да долази ради сведочења, довољно је да се позове на особу из СПП са којом је контактирао, која га дочекује на улазу и у чијој је пратњи све време боравка у суду.

Сведоцима који нису држављани Републике Србије или немају пребивалиште, односно боравиште у Београду по потреби се обезбеђује смештај у хотелу, водећи рачуна о посебним потребама сведока (уколико се ради о инвалидима, резервише им се соба у приземљу и сл.). Уколико процена потреба и стања самог сведока налаже, службеник подршке може сведоку да пружи неопходну подршку и ван зграде суда, у хотелу, или да га дочека на аеродрому, уз ангажовање возача Већа за ратне злочине.

Запослени у Служби контактирају сваког позваног сведока ради информисања о његовим евентуалним потребама. Посебно се води рачуна о њиховим личним и посебним потребама (физичка ограничења, оштећење слуха или вида, медицинске потребе), као и о мотивацији сведока за само сведочење. Сведоци се први пут контактирају телефоном, после потврде о уредно урученом позиву за главни претрес. Тада се обавештавају о услугама, односно врстама помоћи које СПП може да им пружи, уз напомену да су запослени у Служби ту да им помогну у вези са организовањем путовања, хотелским смештајем, пружањем потребних информација у вези са судским поступком и самим сведочењем, као и да ће службеник подршке водити бригу о сведоку за време његовог боравка у суду. Од првог контакта надаље службеник подршке настоји да

сведок или оштећени стекне поверење. Он, такође, охрабрује сведока за његов долазак и само сведочење.

Сведоци могу контактирати Службу у било ком тренутку. Уз позив за главни претрес, сведоку се шаље обавештење (у форми дописа) о постојању Службе, где се наводе контакт телефони запослених у Служби, који су сведоцима на располагању 24 часа. У допису су наведене и мере заштите према ЗКП на које сведок има право. На тај начин се сведоку пружа могућност да одлучи да ли ће их иницирати или не до почетка главног претреса.

Служба сведоцима не пружа заштиту – то је посао Јединице за заштиту сведока која је формирана у саставу МУП Републике Србије. Запослени су ту да објасне значење појединих мера заштите и под којим условима се оне додељују (када се ангажује Јединица за заштиту сведока, шта значи псеудоним, како изгледа сведочење када се искључи јавност а како сведочење из посебне просторије за сведоке уз измену слике и гласа). Уколико сведок иницира неку од мера, обавештавају о томе судско веће и потом се предузимају потребне радње.

Све време док сведок борави у згради суда неко од запослених из СПП је са њим. Представник Службе дочекује сведока на улазу у зграду суда, помаже му приликом проласка редовне процедуре уласка и потом заједно са сведоком борави у посебним просторијама намењеним сведоцима до позива судског већа. У просторијама за сведоке сведок – оштећени може да се припреми за сведочење, освежи и обнови снагу у паузи сведочења.

Приликом уређења просторија за сведоке водило се рачуна да се сведоцима обезбеде услови за приватност и максимална удобност у згради суда, с обзиром да само чекање на давање изјаве може трајати и неколико сати. Просторије су издвојене од осталих у суду, али истовремено и довољно близу самих судница да би сведок најлакше и безбедно дошао до њих.

Боравком сведока у посебним просторијама за сведоке елиминише се могућност претњи сведоку непосредно пред давање изјаве, као и контакти са другим учесницима у поступку и сусрети са породицама окривљених, оштећених и другом јавношћу, што може довести до додатног узнемирења сведока.

У згради суда постоје две просторије за сведоке у којима се они припремају за сведочење. Припрема сведока огледа се у давању практичних савета, њиховом упознавању са процедуром сведочења, распоредом седења у судници (ради лакше оријентације), правилима понашања у судници и редоследом којим се постављају питања. Центар пажње усмерен

је на њихово емотивно стање а не на садржај исказа који ће сведок дати пред судом. Службеник подршке није упознат са околностима о којима ће сведок дати изјаву, чиме се обезбеђује непристрасност у раду и тиме онемогућава утицај на сведока.

Сведоцима се пружа људска и морална подршка да би лакше превазишли неке од својих страхова и отклонили или бар потиснули негативна осећања како би могли да се концентришу на само сведочење. На иницијативу сведока и уз одобрење судског већа, службеник подршке уз сведока може бити и у самој судници.

Запослени у Служби не пружају сведоцима психолошку помоћ већ емоционалну подршку јер по струци нису психолози. Како би што професионалније приступали сведоцима, а нарочито сведоцима жртвама ратних злочина, прошли су разне психолошке тренинге. Тренинзи су помогли запосленима да науче како да препознају одређене поремећаје, као што је ПТСП и др., и да на прави начин реагују, као и да заштите себе, ослободе се од подељених осећања сведока – жртве и не преузимају њихова осећања. По потреби, у изузетним ситуацијама, постоји могућност ангажовања психолога запосленог у Малолетничком одељењу Окружног суда (који је у досадашњем раду ангажован само у једном случају) или лекара амбуланте Хитне помоћи која се налази у згради самог суда.

Након сведочења, у тренуцима када се код сведока манифестује изражена емотивна и физичка узбуђеност, запослени у Служби за помоћ и подршку имају прилику да им пруже и повратне информације. Сведоцима се после одмора исплаћују досуђени трошкови, а потом они, у пратњи запосленог у овој служби, излазе из зграде суда.

Настоји се да се за време сведочења сведоци осећају сигурно, расте рећеније, самим тим квалитетније сведоче и на тај начин допринесу ефикасности судског система. Крајњи циљ је да сведок заврши сведочење са осећањем постигнућа и завршеног посла. Улога службеника за подршку је активна у свим фазама, од прве тачке контакта пре сведочења, током сведочења и након давања изјаве. Да би искључили осећај искоришћености који се може јавити код сведока, након пар дана од сведочења сведок се контактира ради провере како се осећа и да ли има неких последица сведочења. Наглашава им се да СПП могу контактирати и након сведочења, нарочито у случају претњи (како би суд предузео потребне мере).

Целокупна стратегија СПП усмерена је на емоције сведока. Пружају им се потребне информације и практична пажња ради њиховог опуштања и стварања атмосфере у којој ће сведок осетити олакшање. Веома је

важно признати и прихватити присуство јаких емоција код сведока као што су страх, бес, туга и разочарење, изнети своје гледиште у погледу тих осећања и понудити им подршку и партнерство.

Сви сведоци су само људи и као и сви ми носе своје слабости и страхове, независно од тога где их носе, пред којим судом сведоче, којој нацији и вероисповести припадају, каквог су социјалног статуса, старосне доби или образовања. Широко је дијапазон страхова који се јављају код сведока. Код једних су израженији, код других слабијег интензитета, али је свима заједнички осећај тескобе (физичке и емотивне) када се нађу у улози сведока.

Досадашња искуства показују да се нико није лако одлучио да сведочи. Код сведока се могу видети забринутост и ишчекивање пре почетка сведочења. Подсећати се неких непријатних ситуација у животу и о томе причати пред непознатима је изузетан стрес и напор. Све то може довести и до ретрауматизације. То је нарочито изражено код оштећених као посебно осетљивих сведока. Њима се из тог разлога поклања посебна пажња.

Постоји низ страхова који се јављају код сведока, као што су „страх од суда“ као носиоца власти, страх од „зграде која носи негативну енергију“, страх од сусрета са окривљенима, породицама окривљених, породицама оштећених, новинарима, „страх од тога да ли ће им суд веровати“, „да ли ће разумети питања“, страх од одмазде као последице сведочења. Благовременим информисањем сведока и применом мера заштите желе се одагнати или бар ублажити страхови који се могу јавити. Један од најважнијих задатака је да се сведоцима помогне да те страхове ублаже и сведу на најмању могућу меру.

Од велике важности је ефективно радити са људима различитог социјалног, културног и националног порекла, достојанствено и са поштовањем, третирајући једнако мушкарце и жене, исказати поштовање и разумевање за различита мишљења и ставове, не дискриминишући ни једног појединца или групу. Важно је не злоупотребљавати свој ауторитет, бити отпоран на лична опредељења и убеђења, остати неутралан и истовремено стајати иза вредности суда.

Служба пружа пуну помоћ и подршку сведоцима који пред Већем за ратне злочине сведоче на главним претресима. Сведоцима који дају изјаве у истражним поступцима пружа се углавном само логистичка помоћ, а на захтев истражног судије и пуна помоћ и подршка.

Од формирања СПП до 1. децембра 2008. године кроз рад Службе прошла су 833 сведока.

У току 2006. године помоћ и подршку СПП добило је 49 сведока у четири предмета која су се водила пред овим судом. Служба не распо-

лаже прецизнијим подацима о саслушаним сведоцима јер тада није имала базу података о сведоцима.

Већ следеће, 2007. године 483 сведока имала су помоћ и подршку Службе у шест предмета у фази главног претреса и 26 истражних поступака (237 сведока саслушано је у фази главног претреса, а 218 у истражним поступцима).

Мере заштите које су најчешће користили саслушани сведоци су: ангажовање Јединице за заштиту сведока – 42 сведока, псеудоним – 13 сведока, искључење јавности – девет сведока; један сведок је сведочио из посебне просторије за сведоке, а један је тражио брисање из списка података о идентитету. Путем видео конференцијске везе из Суда Босне и Херцеговине сведочила су четири сведока, а наша служба је била ангажована око два сведока која су сведочила путем видео линка за Суд БиХ.

Велики број сведока који су у току 2007. године сведочили пред Већем за ратне злочине били су држављани земаља у региону, и то: из БиХ – 96, из Републике Хрватске – 23, а из других земаља – пет сведока.

У овој години Служба је ангажована у 12 поступака у фази главног претреса (два предмета су пресуђена) и у 23 предмета у фази истраге и преткривичног поступка.

До 1. децембра 2008. године Служба је радила са укупно 301 сведоком, од тога 252 сведока у фази главног претреса и 49 сведока у истражним и преткривичним предметима.

Под псеудонимом је сведочило 16 сведока, а уз меру искључења јавности осам. Јединица за заштиту сведока ангажована је око 12 сведока – оштећених који су долазили из Републике Хрватске. Два сведока нису желела да се сретну са окривљенима у судници, те су сведочили из посебне просторије за сведоке, без дисторзије гласа и слике. Брисање података о идентитету сведока као меру заштите имао је један сведок (који је био у раду Службе у прошлој години, а ове године је позван да сведочи у другом предмету).

Од укупног броја саслушаних сведока 16 је саслушано путем видео конференцијске везе. Два сведока су сведочила за наш суд путем видео конференцијске везе успостављене са Судом БиХ. За судове у Републици Хрватској сведочило је осам сведока из Београда. Два сведока су сведочила путем видео линка са Приштином, а три за суд у Ослу, у Норвешкој. Сведоци који су се одлучили за овај начин сведочења су или били спречени да сведоче у Београду из здравствених разлога или су били оштећени.

Од укупно 301 сведока који су до 1. децембра 2008. године прошли кроз рад ове службе 48 сведока су били оштећена лица.

Лекар амбуланте хитне помоћи ангажован је за пружање медицинске помоћи за седам сведока.

Тридесет девет сведока били су држављани Босне и Херцеговине, а тринаест Републике Хрватске. Шест сведока живи на Косову, а по један у Белгији и Енглеској.

Од посебног, а може се рећи и пресудног значаја је учешће сведока у поступцима за ратне злочине. Због недостатка материјалних доказа и временске дистанце од почињених злочина, као и чињенице да жртве желе да забораве немиле догађаје, знатно је отежан доказни поступак. Стога се у земљама са територије бивше Југославије појавила потреба за формирањем службе за сведоке и за успостављањем сарадње међу овим службама.

Окружни суд у Београду је са Судом Босне и Херцеговине 27. априла 2007. године потписао Споразум о међусобној сарадњи и разумевању у области подршке сведоцима ради њиховог учешћа у кривичном поступку. Овим споразумом је регулисана сарадња Одјела за подршку свједоцима Суда БиХ и Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима Већа за ратне злочине Окружног суда у Београду. Утврђен је обим и начин подршке сведоцима који долазе са територије једне од земаља потписница, као и сведоцима који сведоче путем видео конференцијске везе. Циљ овог споразума је да сведок може увек да рачуна на подршку службе за подршку сведоцима своје државе или државе молитељице. Било да треба да да изјаву у Суду БиХ или Окружном суду у Београду, имаће пуну подршку службеника подршке тог суда.

Тренутно се ради на припреми споразума – смерница сарадње, тј. озваничењу и проширењу већ успостављене сарадње са Одјелом за подршку жртвама и свједоцима у казним поступцима и поступцима за казнену дјела ратних злочина Републике Хрватске, која је формирана при Управи за казнено право Министарства правосуђа Републике Хрватске. Преко многобројних контаката запослених у овим службама размењују се међусобна искуства, која су од великог значаја за бољи и квалитетнији рад са сведоцима.

Драгоцено искуство било је и упознавање са организацијом и радом Службе за жртве и сведоке у Међународном кривичном трибуналу за бившу Југославију и Службе за сведоке Специјалног суда за ратне злочине у Сијера Леонеу.

Резултати рада СПП показују оправданост постојања једне овакве службе при суду. Од формирања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима знатно је већи одзив сведока, како оних који долазе из иностранства, тако и сведока наших држављана. Многи сведоци који су

већ сведочили контактирају будуће сведоке, преносе им своја искуства са сведочења и мотивишу их да дају свој допринос утврђивању истине. Сведоци који се нису одазвали позиву суда, а са којима је Служба контактирала, били су спречени да дођу због болести или је тужилац одустао од предлога за њихово саслушање. С обзиром да Служба обавештава судско веће о разлозима спречености сведока да дође у суд, благовремено су вршене промене саслушања, тако да суђења нису одлагана. Такође, сведоци су у знатно мањој мери инсистирали на мерама заштите према ЗКП, а нарочито кад је реч о ангажовању Јединице за заштиту сведока и сведочењу уз псеудоним. Сузбијањем или смањењем страхова сведока њихове изјаве добијају на квалитету.

Ово је покушај доприноса да се код сведока поврати поверење у суд, отклоне сумње у правично суђење, разбију баријере и предрасуде, да се осећају сигурно и безбедно у суду, да искуство сведочења не резултира наношењем додатног бола, патњи или трауматизација сведока, као и да се осигура средина у којој се сведочење може доживети као позитиван, оснажујући и обогаћујући доживљај.

*Миограї Плазинић,
Окружно јавно тужилаштво у Пожеји*

ИСКУСТВО СРБИЈЕ У РЕГИОНАЛНОМ ПОВЕЗИВАЊУ ИНСТИТУЦИЈА КОЈЕ СУ У КОНТАКТУ СА ЖРТВАМА / СВЕДОЦИМА ОШТЕЋЕЊА

Уводна разматрања

Сама чињеница да је неко оштећен кривичним делом или очевидац догађаја ставља га у различите, понекад и неугодне ситуације, почев од несналажења, придавања себи већег значаја од стварне улоге коју има у поступку или трпљења различитих утицаја из окружења, преко несигурности у комуникацији са државним органима, која може проистећи и из неразумевања положаја лица од стране представника надлежне институције, до упућивања оштећеног од једне до друге институције. Самим тим то лице у кривичном поступку због свих тих утицаја може да на погрешан начин интерпретира догађај, што је од великог значаја за ток доказног поступка, и да искаже несигурност и неповерење, пре свега према државним органима, а тиме и знатно отежа доказивање у кривичном поступку.

Поступање са жртвом у различитим стадијумима кривичног поступка и улога јавног тужиоца

Да би се на правилан начин сагледао ток догађаја и прикупили и обезбедили докази од значаја за даљи ток кривичног поступка, потребно је да у различитим фазама поступка са жртвама и сведоцима контактирају поједини државни органи – полиција, судови, тужилаштва, центри за социјални рад, а по потреби и невладине организације стручно оспособљене за рад са оштећенима. То никако не значи да службена лица у тим институцијама треба да инструкују та лица у ком правцу да дају своје исказе у поступку већ да им само објасне њихову стварну позицију и процесну улогу и да их оснаже да избегну негативне утицаје из окружења.

Тако у преткривичном/претходном кривичном поступку, поред полиције, значајну улогу у контактима са оштећенима имају центри за со-

цијални рад, али и различита удружења и невладине организације из домена виктимологије, психолошког оснаживања жртава и сл.

У овој фази тужилаштво, на основу законских овлашћења, руководи преткривичним поступком. Суд такође поступа у овој фази, али углавном путем мера обезбеђења присуства осумњиченог у кривичном поступку, давањем налога за прикупљање података и за дактилоскопирање осумњичених лица.

У фази кривичног поступка доминантну улогу суд има у истрази, фази главног претреса, жалбеном поступку, као и у поступку по ванредним правним лековима.

Када говоримо о оштећенима и жртвама, подразумева се да су у питању лица према којима је примењено насиље, тј. психичка или физичка принуда. Једна од многобројних дефиниција принуде гласи:

„Уиоїреба силе(физичке или психичке) или озбиљне претїње у циљу принуђавања некої лица на одређено понашање (чињење, нечињење, прїљење).

Кривична дела са елементима насиља као предмет кривичног поступка и улога јавног тужиоца

Када се разматра проблем насиља са практичног или теоријског становишта, имају се у виду различити аспекти и појавни облици оваквог понашања извршиоца, његов психички однос према извршеном делу, однос са жртвом пре и после извршеног кривичног дела и сл. Међу различитим манифестацијама насиља, по мом мишљењу, посебну пажњу треба посветити једном од појавних облика који у последње време све више добијају на значају са становишта правне теорије и праксе – насиљу у породици, пре свега зато што такво понашање угрожава темељ и основни постулат друштва – породицу.

Да би се разумео овај феномен, потребно је одредити и појам породице, што често није лако с обзиром да различити теоретичари, свако са свог аспекта посматрања, за породицу везују ужи или шири круг лица, па чак има ситуација да се члановима породице сматрају и шири сродници, који, поред сродства, немају других заједничких карактеристика. У том смислу сматрам да је довољно одредити појам породице на следећи начин:

*„Породица је живоїна заједница лица везаних браком и ванбрачном заједницом и сродством, или само сродством (крвним или праћанским)која имају међусобна права и обавезе“ (М. Комар, Р. Кораћ, З. Поњавић, *Породично право*; Номус доо, Београд, 1981, стр. 41).*

Напомињем да је ова дефиниција ближа појму породице са становишта кривичног права, док Породични закон (*Службени гласник РС*, бр. 18/2005), у члану 197, ст. 3, иде толико широко да члановима породице сматра и „лица која су била или су још увек у емотивној и сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству“.

„Термин насиље у породици први пут је употребљен у раним седамдесетим годинама 20. века да би се именовали насиље и злоупотреба које мушкарци врше над својим одраслим партнеркама. Још трају дебате о томе да ли је то право име, да ли оно може да се примени на хомосексуалне односе и случајеве у којима су мушкарци жртве а жене учиниоци“. (Мр Небојша Пантелић, *Насиље у породици – праксикум за постојање полицијских службеника*; Београд, 2007. године, стр.1).

О значају ове теме говори и податак да су Уједињене нације у више наврата организовале конференције посвећене тој теми, а као резултат тих самита проистекле су и одговарајуће декларације, као, на пример, *Конвенција о правима деце* (усвојена на Генералној скупштини УН 20. јануара 1989. године, којом је прописано право детета на заштиту од злостављања, занемаривања и свих облика телесног и душевног насиља) и *Декларација о елиминацији насиља над женама* (усвојена у Генералној скупштини УН децембра 1993. године, потврђена у Пекиншкој декларацији и Платформи за акцију на Четвртој светској конференцији УН о женама, 15. септембра 1995. године).

Код нас се овој теми није посвећивало довољно пажње, што се делом може, макар неоправдано, правдати традиционалним положајем жене и других жртава насиља, вековним наслеђем и постојањем традиционалних облика породице у виду породичне задруге, са оцем породице као титуларом власти у њој и подређеном улогом других чланова породице. О том традиционалном ставу према жртви, члану породице, најчешће жени, као илустрација могу да послуже старе судске одлуке: „Дело браќоломства од стане мужа учињено не може се казнити по тужби жениној (чл. 196. Крив. зак.) и „Противприродни блуд, извршен над женским, није кажњив по пар. 206. крив. зак.“ (*Нова збирка начелних одлука одељења и одељења седница Касационог суда*; Ст. Максимовић, Пожаревац, 1894)

О овој теми се ретко могло чути или прочитати, осим часних изузетака, као, на пример: „*А кад он, засићен и задовољен, лећне и засић, овако као сада, она тек онда постојано осети изузетну тежину и накардни јад своја положаја. Осети се унижена, збуђвана и уљана, као да су о њу опрли неке влажне и нечисте руке, а зајим је бацили у ову мрачну*

губину. Помишља да се брани и сјасава, али не види како. И несреће имају своје категорије. У коју сјада ова? Изгледа да то не може да се одреди. А оно што не може да нађе места ни у једној од њихових категорија, треба свако да сноси сам, јер томе нема лека. Један човек, а његово једна жена, мора у одбрани својих права и своје личности да се ослони на групе људе и на своје право онакво какво је формулисано у законима, или бар у схватањима и навикама друштва.“ (Иво Андрић, Знакови, приповетка Злостављање)

Претходни цитат несумњиво указује на потребу појединца – жртве за повезивањем са надлежним институцијама ради решавања за њега егзистенцијаних проблема. Нажалост, требало је да прођу деценије до почетка деведесетих година 20. века, када се у стручним круговима у Републици Србији почело више дискутовати и полемисати о овом великом проблему. Те године је обележило и оснивање првих невладиних организација посвећених породичном насиљу, а требало је да прође још једна деценија да се овај негативни друштвени феномен и законски детерминише и санкционише. Тек тада је створен потребан амбијент за организовану борбу свих релевантних чинилаца, владиног и невладиног сектора, са вековним проблемом – превазиђеним схватањима, традицијом тзв. „проблема затворених врата“ и тамном бројком случајева насиља код нас. Та борба је тек почела, али су први резултати већ видљиви.

Насиље у породици као предмет кривичног поступка и улога јавног тужиоца, осталих службених учесника кривичног поступка и неких невладиних организација

Кривично дело „насиље у породици“ уведено је у наше кривично законодавство чланом 118.а Закона о изменама и допунама КЗ РС (*Службени гласник РС*, бр.10/02). До доношења и ступања на снагу поменутог закона облици девијантног, криминалног понашања на штету чланова породице гоњени су и санкционисани кроз нека друга кривична дела предвиђена Кривичним законом РС, на пример, убиство из члана 47, тешка телесна повреда из члана 53, лака телесна повреда из члана 54, угрожавање опасним оруђем при тучи или свађи из члана 56, принуда из члана 62, насилничко понашање из члана 220.

Блажи облици кршења устаљених правила понашања у породици и породичних односа санкционисани су одредбама Закона о јавном реду и миру кроз подношење прекршајних пријава (М.Плазинић, *Кривично дело „насиље у породици“ у законодавству Републике Србије*, Практикум

за рад државних институција и невладиног сектора против породичног насиља (група аутора); Пожега, 2005, стр. 34).

Кривични законик РС (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005), који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, предвидео је ово кривично дело са готово идентичном формулацијом, али и са уочљиво мањим запрећеним казнама. Могло би се сматрати да је ублажавање казнене политике у супротности са циљевима генералне и специјалне превенције, али је, са становишта казнене политике, то сасвим оправдано јер и при већим запрећеним казнама судови изричу благе казне за учиниоце ових кривичних дела.

Друштво у целини је увек исказивало потребу да се бори против свих појавних облика насиља, па наравно и против насиља у породици. Та борба се одвија кроз сукобе институција друштва и појединаца – насилника. Уколико анализирамо њене резултате, доћи ћемо до података да у периодима стабилног друштва и сузбијање насиља показује завидне резултате, док је супротна ситуација везана за различите облике криза и сукоба у друштву.

Покушаћу да на примерима борбе против насиља у породици (а та правила мање-више важе и за друге облике насиља) укажем на предности повезивања институција на различитим нивоима, од локалног до републичког.

Сви ћемо се сложити да нико сам не може постићи значајне резултате па тако ниједна институција из невладиног и владиног сектора не може сама изнети ово тешко бреме. Када говоримо о вези, о мрежи институција, можемо поменути повезивања органа исте врсте (на пример, повезивање полиција по станицама, управама, све до министарства полиције), али исто тако можемо говорити и о повезивању органа, удружења, група грађана и сл. на одређеним нивоима, а потом и о повезивању тих нивоа од локалног до регионалног и даље. Искуство нам говори да је повезивање различитих органа увек ефикасније од свих облика повезивања једног, на пример, државног органа. Наравно, нужно је повезивање и по линији рада, али се увек даје предност мултидисциплинарном приступу јер се, у том случају, друштвени проблем сагледава са више аспеката, што утиче и на његово брже решавање.

У претходних неколико година био сам сведок и активан учесник мрежног приступа борби против насиља у породици, као и учесник и предавач на више конференција, састанака и других скупова посвећених овој теми. Моје искуство допуњено је разменом информација са колегама из тужилаштва, судова, центара за социјални рад, мрежа за борбу против насиља, невладиних организација и других институција. То ћу

покушати да пренесем представљањем примера добре праксе, при чему ово не морају да буду репрезентативни узорци, али су у сваком случају у раду показали завидне резултате.

На подручју Златиборског округа пионирски посао у борби са овим проблемом преузела је на себе тзв. *Пожешка мрежа за борбу против насиља у породици*. Зачеци ове мреже су у оквирима Општинског савета за безбедност Општине Пожега, у коме су били представници државних органа, невладиних организација и цркве, затим представници мањина, ученици. Циљ рада овог савета било је сагледавање локалних проблема и предлагање државним органима начина за њихово решавање. Уз несеквичну финансијску, стручну и логистичку подршку страних невладиних организација, појавила се и потреба за едукацијом чланова Савета, а потом и других грађана, службених лица. То је захтевало и стручно учешће појединих чланова савета, који су потом постали предавачи у име институција из којих долазе, у оквиру пројекта *Полиција у локалној заједници*. Од тих предавача формирана је мрежа за борбу против насиља у породици, са јасним порукама:

– *Порука за жртве:*

МРЕЖА ЈЕ ТАКО ДОБРА ДА ВАМ ПРУЖА ОСЛОНАЦ – НЕЋЕТЕ СЕ УПЛЕСТИ У ЊОЈ!

– *Порука за насилнике:*

МРЕЖА ЈЕ ТАКО УСКА – НЕЋЕТЕ СЕ ИЗВУЋИ ИЗ ЊЕ!

Мрежа сигурности за жртве

У центру је *жртва*, а у окружењу суд, полиција, невладин сектор, сигурна кућа, СОС центар, центар за социјални рад и тужилац (Р. Јелисавац, С. Јовановић, М. Ракић, Н. Јанковић, М. Плазинић, *Практикум за рад државних институција и невладиног сектора против породичног насиља*; Пожега, 2005, стр. 3).

Стални чланови мреже су начелник ОУП, старешина органа за прекршаје, општински јавни тужилац, психолог Центра за социјални рад и руководилац Сигурне куће из Ужица. Деловање мреже је усмерено на едукацију припадника полиције, здравствених и просветних радника, центара за социјални рад, невладиног сектора и правосудних радника на нивоу Пожеге, а временом је проширена и на Златиборски и друге округе.

Поред објављивања цитираног практикума, снимљена су и два филма едукативног садржаја: „Сви морају да знају – исповести жртва насиља у породици“ и „Мрежом против насиља у породици“ – која су до-

живела стручну и медијску презентацију на локалним телевизијама и, нарочито, у емисији „Рикошет“ на националној телевизији.

Мрежа је зачетник организоване борбе против насиља у породици на нивоу округа, што је иницирало сличне активности у целом округу кроз праксу повезивања органа, сарадњу са сигурном кућом, те оснивање СОС центара. Од активности везаних за међурегионалну сарадњу навешћу добру сарадњу са Удружењем тужилаца Србије, па је тако у Пожеги у мају 2005. године одржано саветовање на тему „Насиље у породици“ за Извршни одбор УТС и Одељење УТС из Ужица, за центре за социјални рад из околних општина и полицију СУП-а Ужице. Предавачи су били стални чланови мреже, али и стручњаци из Института за криминолошка и социолошка истраживања из Београда и Градског центра за социјални рад Београда.

На основу резултата овог предавања мрежа је, у сарадњи са УТС, едуковала тужиоце и судије са подручја окружних тужилаштава (из Врања, Прокупља, Јагодине, Крушевца и Краљева) на тему породичног насиља. Као круна успешног рада уследило је учешће на Конгресу полиција балканских земаља у Букурешту 2006. године, где смо достојно презентовали позитивну праксу у борби против насиља у породици у Републици Србији.

Сарадници мреже у центар пажње стављају жртву, што на практичном примеру значи да се, уколико смо обавештени о извршеном насиљу, у зависности од потребе окупљамо најчешће у полицији, тужилаштву, центру за социјални рад и сл., и то одмах, и пружамо максималну пажњу жртви. На овај начин ослобађамо жртву од тзв. институционалног насиља, односно од шетње од једне институције до друге. Сви смо на окупу и тада се и жртва ослобађа притисака из окружења, утицаја родбине и пријатеља, који готово по правилу врше утицај на жртву, па и на сведоке да не терете извршиоца. Уколико у првих неколико часова не елиминишемо негативне утицаје окружења и не створимо код жртве осећај сигурности, готово сигурно у току поступка нећемо имати поузданог сведока – оштећеног. Под утицајем околине, оштећена или оштећени од жртве постаје бранилац извршиоца кривичног дела.

Непосредно по извршењу и насилник је кооперативан и спреман за сарадњу, па се у присуству браниоца и тужиоца саслушава у смислу одредаба члана 226, ст.9, ЗКП и тај исказ се користи као доказ у кривичном поступку. По потреби се жртва смешта у сигурну кућу, а уколико то није изводљиво, насилник се изолује у притвор.

Недостатак ове мреже је у мањем обиму сарадње са судом. Та сарадња не изостаје када је потребно притворити насилника или извршити

неку другу службену радњу, али рад би још био ефикаснији када би судија био укључен одмах по извршењу насиља.

Готово идентична ситуација је у деловању мреже у Панчеву, с том разликом што је у тој средини суд активан субјекат, док је нешто мања активност општинског органа за прекршаје.

Позитивна страна деловања пожешке мреже је ширење активности на подручје Златиборског округа, оснивање СОС центара и сл. Примена овог начина рада огледа се и у повећаном броју пријава насиља и смањивању тамне бројке јер су се жртве коначно увериле да ће насиље бити санкционисано а оне заштићене на прави начин. Потписивањем протокола о сарадњи између институција учвршћена је сарадња, а примена мреже је проширена и на друге округе. Остварена је пуна сарадња са установама социјалне заштите на нивоу републике, као и са надлежним министарствима.

На подручју АП Војводине делује више мрежа које својим резултатима остварују високе домете у борби против насиља у породици. Тако на подручју општине Панчево делује мрежа *Живој без насиља*, и то око две године. У њој активно учествују представници Центра за социјални рад, Општинског суда, ОЈТ, МУП, образовне и здравствене институције, Одбор за равноправност полова и др. У оквиру ове мреже до сада је одржано више едукативних семинара, трибина, пројеката (*Не одустај*, у току 2006. године, када су реализоване предвиђене пројектне активности – рад на СОС телефону, индивидуалан рад са жртвама насиља у породици, сарадња са институцијама, пропагандне активности).

На нивоу ове општине запажена је добра сарадња институција па, на пример, Тим за поремећене односе Центра за социјални рад Панчева и Диспансер за децу и омладину од 2004. године обављају активности везане за психосоцијалну подршку жртвама. Редовно се размењују информације о пријављеним случајевима насиља, а више пута годишње сваки орган, члан мреже, доставља извештаје о својим активностима у борби против породичног насиља.

Мрежа *Живој без насиља* представља добар пример како се на локалном, регионалном и покрајинском нивоу у АП Војводини остварује повезивање институција у борби против насиља у породици. Између локалних, регионалних и покрајинских институција потписан је меморандум о сарадњи свих релевантних чинилаца који могу да помогну у решавању ових проблема. Само умрежавање омогућило је и финансирање кампања из буџета, што је знатно олакшало рад тих институција.

Као добар пример борбе против насиља свакако треба навести општину Сомбор. У домену породичног насиља пионир на овом подручју је

Центар за социјални рад Сомбора. Активности овог центра познате су у стручним круговима као пример доброг организовања и системског приступа проблемима насиља. Нова пракса Центра је системски приступ проблему, системично трагање за догађајем, Протокол о сарадњи међу институцијама, па сваки тип насиља добија мултидисциплинарни одговор и примену свих облика заштите, а сарадња Центра и полиције заснива се на нултој толеранцији.

Карактеристична за ову средину је појава мобилних тимова који излазе на терен у случају пријаве насиља, што значи да долазе жртви на ноге, и, самим тим, системски рад са оштећенима. Ови тимови доступни су 24 часа дневно и плод су директне сарадње Центра, полиције и локалне заједнице. Као пример наводи се и прва међуинституционална база података у региону између Центра и полиције, а карактеристично је и да, када интервенише у случају насиља, полиција оставља писану информацију у породици у којој наводи да ће их посетити радници овог центра, и то стручни тим ради обављања разговора.

На нивоу Центра урађене су социјалне интерактивне мапе социјално невидљивог живота који подржава и подстиче насиље у породици (места где се проси, где живе бескућници, где се продају алкохол, дуван и сл.). Још једна сродна активност Центра је Стратегија развоја социјалне заштите, са непрекидним дежурством за неодложне интервенције, што је обавеза локалне заједнице у погледу финансирања.

У недостатку сигурне куће ствара се мрежа сигурних породица. И на нивоу ове општине потписани су протоколи о међуинституционалној сарадњи. Представници ове мреже су такође учествовали у изради Стратегије за заштиту од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља у АП Војводини, која је усвојена у септембру 2008. године.

Стиче се утисак да је на подручју АП Војводине постигнут већи степен организованости и регионалне повезаности институција посвећених истом циљу – борби против насиља у породици. Велика заслуга у томе припада Покрајинском омбудсману и Покрајинском секретаријату за рад, запошљавање и равноправност полова. Несумњиво је да су државни органи надлежни за проблематику насиља у овој покрајини препознали снагу различитих органа, организација и удружења грађана који располажу потенцијалом у виду едукованих кадрова, простора, ентузијазма и сл. Проблем каналисања те позитивне енергије био је у неповезаности и индивидуалном раду појединих органа, а самим тим и у слабијим резултатима. То је превазиђено активношћу омбудсмана и поменутог покрајинског секретаријата, који су били иницијатори потписивања меморандума о сарадњи.

Виши ниво сарадње огледа се у умрежавању органа, континуираној размени података и стварању мултидисциплинарних тимова за рад са жртвама извођењем заједничких кампања. Интересантно је да, као плод ове сарадње, сваки орган или удружење доставља егзактне податке о свом раду и постигнутим резултатима, у писаном облику, другим субјектима, учесницима мреже, потписницима меморандума, а сви они достављају извештаје о свом раду покрајинском омбудсману.

Комуникација није једнострана јер и омбудсман доставља извештаје о свом раду поменутиим институцијама. Велика заслуга за то припада омбудсману који је иницирао јавну дискусију о нацрту поменуте стратегије, координирао ту расправу и, на крају, омогућио њено усвајање. Омогућено је и њено финансирање из буџета преко ова два поменута државна органа, што је у знатној мери олакшало рад институција и њихово системско повезивање.

На подручју Републике Србије делује више организација које су на плану породичног насиља развиле широке активности и повезале се са другим институцијама, и то како на територији Србије, тако и ван њених граница, па ћемо поменути и њихов рад. Једна од таквих организација је и *Ауџинолни женски центар*, невладина организација основана 1993. године, која је посвећена насиљу над женама у породици. Активности АЖЦ укључују консултантски рад са женама, сарадњу са релевантним институцијама у циљу координиране акције заједнице у превенцији заштите насиља у породици, едукативне и превентивне активности, истраживачке и друге анализе, кампање за сензибилизацију јавног мњења и учешће у активностима међународних мрежа против насиља над женама.

Сарадња са институцијама остварује се на завидном нивоу почев од 2002. године, и то у првом реду са радним службама – центрима за социјални рад, полицијским станицама, правосудним органима и домовима здравља у 16 београдских општина и 30 општина у Србији – извођењем едукација, стандаризовањем поступања и развијањем модела координације између служби.

Програм едукације овог центра, под називом *Насиље у породици и институционална заштита*, акредитован је 2008. године од стране Министарства за рад и социјална питања. У оквиру кампања које изводи остварена је сарадња са женским организацијама у 40 градова у Србији, а укључен је и у кампању Савета Европе *Зауставимо насиље у породици над женама*. У оквиру радне групе Министарства рада, запошљавања и социјалне политике, представник овог центра активно је учествовао у изради планских аката од националног значаја за заштиту жртва. У ок-

виру међународних активности, АЖЦ је 1995. године учествовао на Четвртој светској конференцији жена у Пекингу, а 2006. године у Експертској групи УН за унапређење положаја жена, у оквиру израде документа *Насиље над женама – добре њраксе у сузбијању и елеминисању насиља над женама*. Године 2006. учествовао је на конференцији Савета Европе за лансирање ваневропске кампање против насиља жена у породици.

АЖЦ је члан неколико међународних мрежа: Европске мреже против насиља, Женске мреже исток – запад, Женске мреже против насиља у рату и Међународне мреже у женском развоју.

На нивоу Србије овај центар је иницијатор оснивања мреже организација за рад са женама жртвама насиља у Србији, која окупља 23 СОС центра и четири сигурне куће. Бројне државне институције баве се овим проблемом и укључене су у различите мреже које делују на нивоу Републике или на регионалном нивоу. То су центри за социјални рад, Министарство унутрашњих послова, правосудни органи, Министарство рада и социјалне политике итд.

Центри за социјални рад су на свим нивоима укључени у локалне и регионалне мреже. Већи центри, као, на пример, Градски центар за социјални рад у Београду, укључени су у мрежу на ширем регионалном повезивању, са циљем ефикаснијег рада са жртвама насиља. У раду са жртвама примењују се стандардни методолошки принципи, од почетне процене ризика до предузимања свих мера за њихову заштиту, које подразумевају активну сарадњу са полицијом, тужилаштвом, судом и сигурним кућама за смештај жртва насиља, али ове активности подразумевају и рад са насилником.

Центри за социјални рад пружају сву правну и психолошку подршку, која подразумева економско и свако друго оснаживање жртве, а у случају потребе подносе тужбе за изрицање заштитних мера предвиђених у породичном закону. Запажено је да се сарадња на нивоу региона одвија најчешће у потписивању протокола у оквиру мрежа које делују на тим подручјима, а када се појави конкретан проблем, уколико жртва има пребивалиште у другој општини и округу, институције се наравно и директно повезују.

Центри за социјални рад су нераскидиво повезани са СОС центрима – који први примају информације о извршеном насиљу, па је то и права прилика да се буде на извору информација и да се одмах реагује. Центри за социјални рад остварују координацију са Одбором за социјална питања и Министарством рада и социјалне политике. Ово министарство је, у сарадњи са поменутиим одбором и у повезаности са мрежом институција у Србији које су посвећене борби против насиља, иницирало

креирање докумената од националног значаја, од којих ћу поменути Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Акциони план за очување и унапређење здравља жена у Републици Србији и Национални план активности за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности.

Министарство полиције и Министарство правде РС учествују у свим овим акцијама и пројектима; активни су учесници у мрежама за борбу против насиља, што је већ појашњено на неколико примера; сарађују у кампањама за заштиту жртава од насиља, а преко њих се остварује и координирана сарадња на регионалном, републичком и међународном плану. Наравно, поред Министарства правде, активну улогу имају и тужилаштва, судови и судови за прекршаје, мада у свим срединама нису сви ови субјекти активни чланови мрежа институција.

Несумњиво је од нарочитог значаја, битно и неопходно да се у најскорије време, у сарадњи владиног и невладиног сектора, донесе национална стратегија за борбу против свих облика насиља и побољшање положаја жртава како би се овај проблем решавао по јединственом методолошком принципу, у јединству и садејству свих институција посвећених истом циљу – сузбијању свих облика насиља, па и породичног насиља и побољшању квалитета живота у нашој заједници.

Бранка Вучковић,
Општински јавни тужилац у Панчеву

ОСВРТ НА НЕКЕ ПРАКТИЧНЕ ПРОБЛЕМЕ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Норме Устава, Европске конвенције о људским правима и Законика о кривичном поступку и заштита жртава кривичних дела и оштећених у кривичном поступку

Права оштећеног штите се чланом 32, ст. 1, Устава Републике Србије кроз право на правично суђење, које се у односу на оштећеног испољава као право да независан и непристрасан суд, правично и у разумном року, јавно расправи о његовим правима (оглашавање кривим и осуда извршиоца кривичног дела у складу са законом и право на накнаду штете), као и Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода која, у члану 6, прописује право на правично суђење, штити приватан живот странака и предвиђа да ће јавност бити искључена када је то нужно како не би нашкодила интересима правде. Законик о кривичном поступку из 2002. године, у Глави I, регулише *основна начела* кривичног поступка (чл. 1-23), која имају за циљ заштиту људских права и слобода, а у Глави V, под називом *Оштећени и приватни тужилац* (чл. 53-68) регулише процесна права и обавезе оштећеног.

Оштећени у току истраге и на главном претресу има право да предложи доказе, да поставља питања оптуженима, сведоцима и вештацима и да даје друге изјаве и предлоге, затим да разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ, као и да уместо јавног тужиоца предузме или настави гоњење окривљеног. Уколико постоји имовинскоправни захтев настао услед извршења кривичног дела, он ће се расправити у кривичном поступку и може да се односи на накнаду штете, повраћај ствари или поништај одређеног правног посла уколико се тиме не би одуговлачио овај поступак.

Закоником о кривичном поступку је прописано да ће јавни тужилац, истражни судија и председник већа упознати оштећеног са његовим правом да поднесе тужбу суду, односно истакне имовинскоправни захтев, односно да имовинскоправни захтев у целини оствари у парничном поступку када суд донесе пресуду којом се окривљени ослобађа од оптужбе, или се оптужба одбија, или се донесе решење којим се обуставља

кривични поступак, као и у случају када подаци у кривичном поступку не пружају основ за потпуно или делимично пресуђење. Прописано је и право да као оштећени и сведок буде заштићен од увреда, претњи и сваког другог напада (члан 109. ЗКП), о чему суд води рачуна, тако да ће нападача опоменути или новчано казнити. У случају озбиљне претње или насиља, суд је дужан да о томе обавести јавног тужиоца ради предузимања кривичног гоњења. Такође, на предлог суда (судије, председника већа или председника суда) јавни тужилац може да упути захтев полицији да се предузму посебне мере заштите оштећеног и сведока. Ове мере нигде нису посебно разрађене, а када се томе придодају и неадекватна законска решења о испитивању сведока, као и непримена одредаба о мерама заштите, може се рећи да је заштита жртава/оштећеног/сведока још веома слаба.

Кривични поступак, са једне стране, представља пут за остварење права оштећеног, док, са друге стране, када се узму у обзир тешка кривична дела и посебно рањиви сведоци (деца – жртве насиља у породици, сексуалног насиља, ратног злочина и организованог криминала), током поступка може доћи до ретрауматизације оштећеног, односно до његове секундарне виктимизације. Обавеза суда је да води рачуна да својим приступом, обраћањем и питањима у што мањој мери повређује права оштећеног у смислу поновног призивања стресних догађаја, као и да притом мора да се поштује начело истине.

Иако је кривични поступак (главни претрес) јаван, тј. јавност може да буде упозната са свим доказима и исказима сведока и одбране окривљеног, она може да буде потпуно или делимично искључена, што има за циљ заштиту жртава/оштећеног/сведока и предвиђено је чланом 292. ЗКП, односно – веће може да искључи јавност од отварања претреса па до његовог завршетка ако је то потребно ради чувања тајне, јавног реда, заштите морала, заштите интереса малолетника или породичног живота окривљеног или оштећеног (члан 102, ст. 4, ЗКП), а односи се и на испитивање малолетника, као и чланом 101, ст. 3, ЗКП којим се предвиђа могућност саслушања у стану сведока због старости, болести или тешких телесних мана.

Новина ЗКП из 2002. године је увођење начела опортунитета у случају кривичног гоњења пунолетних учинилаца кривичних дела. Чланом 236. ЗКП предвиђено је да јавни тужилац, уз сагласност суда, за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до три године, уз сагласност осумњиченог и оштећеног, одложи кривично гоњење и одбаци кривичну пријаву уколико осумњичени у остављеном року испуни неку од договорених обавеза (отклањање штетне последи-

це, накнада штете, друштвено користан или хуманитарни рад, као и плаћање одређеног новчаног износа у хуманитарне сврхе), а чланом 237. ЗКП да ће се кривична пријава одбацити уколико је учинилац кривичног дела услед стварног кајања спречио наступање штете или је штету у потпуности надокнадио, а јавни тужилац због околности случаја процени да изрицање санкције не би било оправдано.

Кривични законик РС из 2005. године предвиђа да суд ослободи учиниоца кривичног дела од казне уколико он испуни обавезе прецизиране споразумом који се постигне између жртве и учиниоца (члан 59), код кривичних дела за која су прописане казна затвора или новчана казна, а код дела за која је прописана затворска казна до пет година уколико је учинилац пре него што је сазнао да је окривљен отклонио штету. Такође, чланом 73. КЗ РС предвиђа се отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а посебно измирење са оштећеним/жртвом учињеног кривичног дела као једна од обавеза које могу да буду обухваћене заштитним надзором у случају изрицања условне осуде са заштитним надзором. Ово је регулисано Законом о извршењу кривичних санкција РС, али се њима не прецизирају начин и поступак како ће се осуђени извинити жртви, односно отклонити штету.

Ове новине у великој мери побољшавају положај жртве/оштећеног/сведока у кривичном поступку. Оне померају традиционални кривични поступак, који карактеришу формализам, ригидност и комформистичко понашање, а све као одговор државе и презентација њене моћи на учињено кривично дело, стављајући акценат на учиниоца кривичног дела и проналажење одговарајућих видова реаговања на његово друштвено неприхватљиво понашање, односно изналагање одговарајућих видова специјалне превенције, ка модела ресторативне правде.

Традиционалним кривичним поступком првенствено се штите интереси државе и друштва, док се жртва потискује и маргинализује. Не оставља се простор за непосредну комуникацију између жртве и учиниоца, као ни довољно простора да жртва изнесе своја осећања, мишљење и потребе. Активније укључивање жртве у постојећи кривичноправни систем, али и хуманије поступање са учиниоцем у смислу увођења нових, алтернативних облика реаговања на криминалитет, као и давање прилике жртви и друштвеној заједници да учествују у рехабилитацији учиниоца такође доводи до остваривања, поред генералне, и специјалне превенције на један шири и трајнији начин.

У *Документу о положају жртве у процесу посредовања*, који је 2005. године усвојио Европски форум службе за жртве, наводи се да

ниједан програм не би требало означити као ресторативни уколико није примарно оријентисан на помоћ жртви да се опорави од преживљене виктимизације. Трауматизација оштећеног започиње извршењем кривичног дела, а наставља се понављањем догађаја у оквиру кривичног поступка како би се остварило утврђивање истине и тиме успоставила одговорност за изрицање кривичне санкције учиниоцу. Томе треба придодати и извештаје јавних медија који тај посао обављају у оквиру своје обавезе да информишу јавност о догађајима о којима она треба да буде обавештена, као и о извршеном делу и догађајима са суђења, који често, приликом објављивања фотографија жртве и извршиоца дела, не воде рачуна о претпоставци невиности и повреди права оштећеног на приватност.

ПОВЕЋАЊЕ СТЕПЕНА ОСЕТЉИВОСТИ ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА У ПОСТУПЦИМА И РАДУ СА ЖРТВАМА/ОШТЕЋЕНИМА И СВЕДОЦИМА

У периоду након промена од 2000. године, у Србији постоји процес законског повећавања броја кривичних дела, поштравања казни и залагања за изградњу нових затвора, односно за јачање репресивних одговора на криминалитет, а, са друге стране, у кривично законодавство уводе се новине које имају за циљ ресторативну правду. Овакви процеси доводе до постепеног побољшавања правног положаја жртве/оштећеног, односно до све видљивијег проблема у виду заштите и безбедности од криминала. Самим тим долази до повећавања примене казне затвора, на једној страни, а на другој уводе се и допуне казни у виду разних алтернативних мера.

Повећавањем примене казне затвора у Србији, односно избијањем у први план става да је репресија најефикаснији вид борбе против криминала у јавности је створено мишљење да су ниске казне затвора узрок неефикасности државе у борби против криминалитета, а поштрене казне решење повећаног криминала. Медијско приказивање и инсистирање на моралним решењима и реаговању државних органа на поједине злочине, чије само приказивање представља кршење људских права, и то како извршиоца, тако и жртве, све више опредељују државу да се уместо превенције и санкција које би ишле ка уклањању узрока решење тражи у дугим казнама и потпуном друштвеном одбацивању извршиоца.

Ефекат оваквог понашања је управо супротан. Оно углавном доводи до слабљења како специјалне, тако и генералнопревентивне сврхе казне

затвора, али и других кривичних санкција, уз истовремено готово потпуно одсуство заштите жртава. Код грађана и стручне јавности створена је атмосфера да су кривично право и кривични поступак једино право решење за проблеме са којима се сусрећу жртве, док се потпуно искључује реалност, где управо кажњавање извршиоца, уз одсуство адекватне заштите жртава, доводи до још тежих последица, као и то да се самим тим велики број жртава не опредељује за укључивање у кривичноправни систем, односно опредељује се за непријављивање кривичног дела и извршиоца (жене и деца – жртве сексуалног насиља и насиља у породици остају у потпуности ван система заштите).

Поред тога, постоји и негативан ефекат краткотрајних затворских казни, које представљају само тренутну жељу за осветом жртве, као и тренутну одмазду државе. Такве казне код осуђеног изазивају бес и освету, с обзиром да казна затвора не садржи никакву активност на плану санирања узрока који су осуђеног довели до извршења кривичног дела и превазилажења конфликта између жртве и извршиоца, који постаје све већи када осуђени издржи казну.

Када се томе придода одсуство мера безбедности забране приближавања, односно – оне су успостављене, али без органа који би вршио контролу њиховог спровођења, као и када не постоји обавеза друштвених институција да се жртва обавести о термину изласка извршиоца из затвора ни надгледање у погледу изречене условне осуде, која упада у своју бесмисленост као кривична санкција јер у члану 67, став 2, КЗ РС пише да суд може осуђеном лицу поново да изрекне условну осуду ако је за ново кривично дело прописана казна затвора мања од две године или новчана казна.

И новчана казна има репресиван карактер, али нема никаквог значаја за жртву, односно за накнаду штете која јој је причињена, као ни за поправљање односа између извршиоца и жртве. Познати норвешки криминолог Нилс Кристи каже: „Владе треба да престану да краду новчане казне и да уместо тога омогуће сиромашним жртвама да добијају свој новац.“ Успостављен је систем који од извршиоца и жртве очекује да се сами изборе са својим проблемима.

Традиционални кривични систем који је заступљен у Србији покушава да увођењем новина у законодавство у први план буде стављена жртва а не извршилац, односно да се накнадом штете и поправљањем односа нарушених кривичним делом између жртве и осуђеног, као и укључивањем шире друштвене заједнице кроз увођење нових видова алтернативног извршења кривичних санкција (успостављањем пробационих служби у оквиру извршења кривичних санкција) превазиђу одмаз-

да и даље развијање конфликта, као и циклуса насиља које најчешће производи казна.

У таквом систему јавно тужилаштво, поред основних законских решења која примењује и поред свог Правилника о управи у јавном тужилаштву (*Службени гласник РС* од 6. јула 2004), у одредбама у глави VI – однос јавног тужилаштва према јавности (од чл. 35–41), као и у глави VII – однос јавног тужилаштва према грађанима (од чл. 41–46), покушава да превазиђе игнорисање жртве/оштећеног, али у недостатку одговарајућих установа, тај процес је тежи.

Центар за социјални рад, разне невладине организације које се баве овом проблематиком и полиција нису довољно обучени, синхронизовани, а ни систематизовани, као што ни само тужилаштво није упознато са њиховим активностима (мисли се на невладине организације), тако да то ствара различито поступање од тужилаштва до тужилаштва и од заменика до заменика у једном тужилаштву. Када се овоме придода да је државни тужилац државни орган и да су његово основно право и основна дужност гоњење учиниоца кривичног дела, не може се ни замерити оваквом неједнаком поступању.

Можда би идеју разрешења овога проблема могли видети у томе да се конфликт између жртве и учиниоца решава истовремено са кривичним процесом, као и опоравак саме жртве, а и враћање учиниоца кривичног дела у друштвену заједницу након одслужене казне, или, како се то реализује у појединим земљама, да и пре него што се кривично дело пријави полиција упућује поједине случајеве на посредовање, чиме се пружа шанса за разрешење конфликта. То треба повезати са документом Европског форума службе за жртве у процесу посредовања.

Улога служби за жртве, које раде на подизању свести о ресторативној правди и правима жртава, веома је значајна. Оне имају консултативну улогу у процесу развијања државне политике у вези са применом, односно изменом закона и праксе, прате примену постојећих решења у пракси и врше њихово образовање.

Упоредно кривично законодавство и идеје у погледу превазилажења проблема

У упоредном кривичном законодавству однос према жртвама и сведоцима регулисан је одређеним законским решењима. Та решења могу да буду у оквиру грађанских и кривичних закона, преткривичног и кривичног поступка, али заједничко за све њих јесте да раздвајају категорију жртава и да се праве разлике између деце када су жртве или сведоци,

као и између жртава сексуалног насиља, као и да су тужилаштва укључена у рад специјалистичких установа или да су чак те установе у окриљу тужилаштва.

Постоје посебне брошуре органа који спроводе заштиту жртава, иза којих стоје државна тужилаштва Канаде и Сједињених Америчких Држава (слика 1, слика 2. и 3).

Идеја ка што бољем спровођењу заштите жртава могао би буде и програм обуке коју би пролазили тужиоци као вид њихове сензибилизације.

Јединица за помоћ жртвама – сведоцима у Држави Колорадо

Одељење за помоћ жртвама у оквиру тужилаштва установљено је како би се помогло жртвама у току кривичног поступка. Такође, у оквиру овог програма помоћ жртвама пружа и Центар за помоћ жртвама, а постоји и програм надокнаде – компензације на коју оне имају право.

Уставни амандман за права оштећеног, који је 1992. године усвојен у Држави Колорадо, обавезује Канцеларију државног тужиоца да обезбеди одређене информације и права жртвама кривичних дела. Жртве имају право да се према њима поступа са поштовањем, да буду обавештене, присутне и саслушане у току кривичног поступка.

У оквиру овог програма постоје и службе за помоћ жртвама, у оквиру којих стручњаци за помоћ жртвама први контактирају оштећене када се кривични поступак покрене, пружају информације, дају подршку и одређене правне савете, а такође одржавају и контакт са њима у току целог кривичног поступка. Стручњаци блиско сарађују са породицом жртава и са родитељима злостављане деце, а директно сарађују и са тужиоцима приликом припремања предмета за суђење.

Поступак у случају насиља у породици

Лице које је извршило насиље у породици и оштећени појављују се пред судом дан након критичног догађаја. То омогућава тренутну помоћ жртви и тренутну одговорност осумњиченог. Жртве оваквих кривичних дела добијају специјалну едукацију и помоћ.

Центар за жртве и сведоке налази се у Окружном суду у Цеферсо-ну и он је средиште активности за тужиоце и за све жртве и сведоке који се појављују пред судом. Сви сведоци се јављају у овај центар, где чекају почетак суђења.

Кривична дела у којима су жртве деца

У Тужилаштву постоји специјално одељење за рад са децом која су жртве насиља или злостављања. Стручњаци за помоћ жртвама из ове области раде само са децом која су жртве и са њиховим родитељима. Деца као жртве насиља добијају директну подршку, одређену надокнаду и помоћ у току кривичног поступка.

Накнада штете жртвама

Жртве имају право на накнаду штете од окривљеног. Захтев за накнаду штете шаље се грађанима који су претрпели одређену материјалну штету, након чега се такав захтев враћа у тужилаштво, улаже у одређени кривични предмет, па се такав представља судији приликом изрицања казне. Када се одреди накнада штете, одговорност за њену наплату је на суду.

Исказ оштећеног

Према Уставу Државе Колорадо, жртве имају право да приликом изрицања казне дају свој исказ судији о томе која би по њима била одговарајућа казна за окривљеног.

Програм за надокнаду – компензацију жртвама

Овај програм омогућава одређена новчана средства на име лекарских трошкова које је жртва имала, за трошкове терапије, накнаду изгубљених прихода, погребне трошкове. То је новац од новчаних казни окривљеног и њиме располаже трочлани одбор градске општине, а сам програм води канцеларија окружног тужиоца.

Доступност сведока – оштећених тужилаштву и Одељењу за помоћ жртвама

Сведок може да обавести Одељење за помоћ жртвама о томе колико времена му је потребно да дође до судске зграде и може да остави свој број телефона како би био лакше контактиран. То сведоку омогућава да се појави на суђењу када је то потребно а не да сатима чека дан, односно час када треба да сведочи или да да свој исказ.

Сједињене Америчке Државе – Држава Мисури

У Држави Мисури постоје мултидисциплинарни тимови који помажу жртвама и сведоцима од откривања злочина па до доношења пресуде. Ови тимови формирају се зато што је у пракси уочено да жртва пролази кроз велике трауме када се тежиште њеног испитивања пребације од једног стручног лица до другог, поготово када не постоји њихова сагласност у погледу постизања циља, односно када сваки професионалац има различити циљ свог деловања и интересовања, тако да, на пример, социјални радници траже да се поново уједини породица, тужилаштво да се злостављач измести итд. Зато је формиран *дечији адвокатски центар*, који се ангажује када су деца жртве и сведоци кривичних дела.

Дечији адвокатски центар омогућава заштиту деце која су била жртве сексуалних или физичких напада, или пак занемаривања. У овим центрима раде адвокати, испитивачи са одређеним степеном знања, социјални радници и дечији доктори, а тај тим делује по принципу да се дете најпре сусреће са адвокатом, па потом са испитивачем. Полицијски детективи, социјални радници, адвокати и дечији доктори током интервјуа искључиво постављају питања испитивачу који у посебним просторијама испитује дете. Резултати оваквих испитивања доступни су сваком органу, као и истражитељу, а у овакав рад укључује се и тужилаштво.

Овакав мултидисциплинарни приступ имао је великог успеха у Сједињеним Америчким Државама. Већина држава једноставно је законски увела ову врсту тимова. Радећи заједно, људи од закона, људи који раде у служби за заштиту детета, тужиоци, лекари, сестре, наставници, људи са клиника за ментално здравље и други професионалци могу да обезбеде најбољи исход за децу која се саслушавају, и то како пре покретања поступка, тако и на самом суђењу.

Организација тужилаштва и заштита жртава у НР Кини

Увођење појма људских права у Устав Народне Републике Кине створило је солидну уставну основу која је омогућила заштиту права жртава у кривичном поступку. У складу са духом Устава, Влада Кине непрестано иде ка томе да усаврши норме које регулишу заштиту законских права и интереса жртава у кривичном поступку.

Нови Закон о кривичном поступку НР Кине, који је донет 1996. године, побољшава положај жртава у самом поступку и пружа им заштиту.

Стари закон о кривичном поступку третирао је оштећеног као другу странку у поступку, што је значило да, у случају када се поступак води по захтеву јавног тужиоца, оштећени нема статус странке и његова права и интереси су заштићени од стране истражних органа и органа кривичног гоњења, тако да је његов положај у поступку сличан положају који има сведок.

У складу са новим законом, жртва има одређена права у кривичном поступку, и то:

- Право на улагање жалби и право на подношење тужбе
- Право на ангажовање пуномоћника
- Право на подношење тужбе у грађанском поступку
- Право да се повуче из кривичног поступка
- Право да буде обавештена о налазу вештака
- Право да изложи своје мишљење тужилаштву у случају измене оптужбе
- Право на улагање жалбе у случају ослобађања окривљеног од оптужбе
- Право да учествује у судском поступку
- Право да захтева од тужилаштва улагање приговора
- Право да захтева поновно суђење.

Тужилаштва у Кини имају важну улогу у заштити жртава. Приликом разматрања да ли се закони државе примењују правично и ефикасно, као важна чињеница узима се у обзир одговарајућа заштита права жртава од стране тужилаштва.

1. У кривичним предметима у којима се појављују оштећени тужилаштва се стриктно придржавају свих одредаба Кривичног закона и информишу жртве о њиховим правима.

2. У току поступка, приликом испитивања окривљеног, тужилаштво ће се потрудити да се чује и мишљење оштећеног и његовог пуномоћника, што је важно како не би било пристрасности и како би се чуле обе стране.

3. Тужилаштво даје све од себе да заштити права која има оштећени у току самог суђења – на главном претресу. Након што тужилац прочита оптужницу, оштећени који учествује у поступку може да да свој исказ у вези са предметним кривичним делом, може да поставља питања оптуженоме, може да предлаже доказе и учествује у судској расправи уколико то дозволи судија.

4. Након завршетка суђења, тужилаштво има обавезу да заштити право оштећеног да захтева од тужилаштва улагање жалбе на одлуку суда. Уколико оштећени не прихвати одлуку тужилаштва да се жалба не

уложи, има право да тражи поновно суђење. Тужилаштво је оформило и посебно одељење за пријем притужби и захтева оштећених.

Заштита жртва и сведока и њихових исказа у кривичном поступку у држави Нови Јужни Велс у Аустралији

У држави Нови Јужни Велс у Аустралији постоје две врсте законодавних мера које олакшавају обезбеђење доказа у кривичном поступку путем исказа, а оне се односе на две врсте жртава – сведока у кривичном поступку. То су деца као сведоци у било којој фази кривичног поступка и оштећени у поступцима за сексуалне злочине. Мере су прописане у Закону о доказима из 1977. године и Кривичном законнику, односно Законнику о кривичном поступку из 1986. године.

Закон о доказима из 1977. године подразумева доказе дате од стране деце и он је уведен у аустралијско законодавство када се препознало да деца имају способност да дају најбоље исказе који представљају доказ, који могу да буду ометани њиховим годинама и њиховим психичким, емоционалним и језичким развојем. Овај закон предвиђа и на који начин ће се обезбедити овакви искази – докази у погледу најбољег интереса и добробити детета, као и да се постигне најбољи могући доказ из њихових исказа.

Постоје посебне одредбе које регулишу снимање дечијег исказа, чување снимака, приступ тим снимцима и њихово гледање од стране деце и од стране окривљеног. То надгледају службеник који спроводи истрагу или полицијски службеник, када је у питању електронско снимање интервјуа са децом испод 16 година, а испитивање обављају специјални тимови, са лицима обученим за разговор, како са децом, тако и са жртвама сексуалног насиља.

Тужилаштво има улогу надзора и учествовања како у претходном поступку, тако и на самом суђењу, што је регулисано Закоником о кривичном поступку из 1986. године. Када се исказ даје путем видео линкова, с обзиром на то да овакав начин прикупљања доказа и њихова презентација могу да представљају ограничење права окривљеног, закон тачно прописује улогу сваког у овом поступку, и то како тужилаштва, суда и окривљеног, тако и пороте која на основу таквих доказа доноси пресуду.

У држави Нови Јужни Велс ове законодавне мере су уведене како би се проширила заштита деце, било да су жртве или сведоци у кривичном поступку, као и жртва, односно оштећених у поступцима за сексуалне злочине и да би им се помогло и омогућило да их сам поступак поново не доведе у положај жртве.

Ове мере покушавају да створе једну врсту равнотеже између жеље да се сведоци заштите од поновног стреса и психичких траума кроз које пролазе путем давања доказа у судској процедури и неопходности прикупљања квалитетних и ваљаних доказа.

ПРАВНЕ ОСНОВЕ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА У КАНАДИ И ПРИНЦИПИ НА КОЈИМА СЕ ОНА ЗАСНИВА

Владини службеници свих нивоа који су одговорни за питања кривичног права (и кривичне правде) формулисали су принципе који морају да буду поштовани у односима владиних тела и правосуђа према жртвама кривичних дела. Ови принципи и њихово поштовање посебно су важни у току судског поступка у кривичноправним стварима.

Принципи на којима се базира однос канадске државе и правосуђа са жртвама кривичних дела формулисани су на основу Декларације УН о основним принципима правде за жртве криминала, уз свест о штетном утицају виктимизације на појединца и друштво и уз поштовање Канадске повеље о правима и слободама и осталих регионалних повеља о правима и слободама које гарантују пуну заштиту права појединцу, као и уз став да права жртве и нападача морају да буду избалансирана. Сврха формулисања ових принципа је унапређење положаја жртве у правосудном систему, а намера је да овако формулисани принципи утичу на политику борбе са криминалом, легислативу и кривичноправне поступке.

Принципи на којима се заснива заштита жртва кривичних дела у Канади су:

1. Жртве кривичних дела морају да буду третиране са љубазношћу, разумевањем и поштовањем.
2. О приватности жртве се мора водити рачуна и мора се поштовати у највећој могућој мери.
3. Треба предузети све разумне мере како би се у највећој могућој мери умањила свака непријатност за жртву.
4. У свим фазама кривичног поступка мора се водити рачуна о безбедности и сигурности жртве и треба предузети одговарајуће мере како би се она заштитила од застрашивања и освете.
5. Жртву треба информисати о кривичноправном систему и њеној улози, као и о могућностима да учествује у кривичноправном поступку.
6. У складу са важећим законима и правилима поступка, жртву треба информисати о резултатима истраге, распореду, напретку и коначном резултату кривичног поступка, као и о положају нападача у корекционалном систему.

7. Жртву треба информисати о службама које пружају услуге жртвама кривичних дела, другим врстама програма и сервисима који су им доступни, као и о средствима којима могу остварити надокнаду штете начињене кривичним делом.
8. Веома је важно узети у обзир ставове и примедбе жртава у току кривичног поступка, као и имати њиховог представника у поступку. Све ово треба узети у обзир и испоштовати, у складу са важећим законима и правилима поступка.
9. При осмишљавању и спровођењу програма и услуга који су намењени жртвама, као и кад су у питању обуке и едукација у вези с тим, мора се водити рачуна о различитости, потребама и захтевима жртава.
10. Жртву треба информисати о могућностима које јој стоје на располагању када жели да уложи приговор јер сматра да се ови принципи не поштују.

I. Законски извори

Федерално законодавство

Стратегија која признаје улогу оба нивоа управе неопходна је за унапређење система кривичног правосуђа у вези са потребама жртава кривичног дела. И федерални и покрајински закони предвиђају одредбе које се односе на бригу о жртвама кривичног дела у вези са, на пример:

- Правом на информације
- Службом и помоћи
- Улогом жртве у кривичном поступку

Увод

Федерални министар правде одговоран је за извршење одредаба кривичног права које се налазе у Кривичном законнику и примењују се у целој Канади. Кривични законик обухвата велики број одредаба којима се олакшава улога жртве кривичног дела. Ове одредбе ће нешто касније бити приказане. Заменик јавног тужиоца одговоран је, између осталог, за Закон о кажњавању и условном пуштању на слободу. И овај закон такође има одредбе којима се прецизирају информације које се односе на жртве кривичног дела у вези са хапшењем (притварањем) на федералном нивоу.

Покрајине и територије такође су одговорне за законодавство које регулише службу и помоћ жртвама, а у неким областима и обештећење

жртва кривичног дела. У Канади не постоји једна национална „Повеља о правима“ која се односи на жртве кривичног дела. То у Канади не би било могуће с обзиром на чињеницу да је надлежност над одређеним деловима кривичноправног система и одговорност за испуњавање потреба жртва кривичног дела подељена између федералне власти и покрајина и територија.

Из практичних разлога, али и због надлежности, одредбе (законодавство) у вези са жртвама кривичног дела у Канади налазе се у релевантним федералним, покрајинским и територијалним законима, укључујући Кривични законик (федерални), Закон о кажњавању и условном пуштању на слободу (федерални), Предлог закона о малолетничкој делинквенцији (Бил – документ Ц-3, федерални), као и законе покрајина и територија у вези са жртвама кривичног дела, службом према жртвама и надокнадом за повреде. Федерални и покрајински министри и министри правде територија су 1988. године потврдили (усвојили) (канадски) *Исказ о основним принципима правде за жртве кривичног дела*. Развој политике и законодавства у вези са жртвама кривичног дела руководи се овим принципима. Они се одражавају и на покрајинско и територијално законодавство у вези са жртвама, на пример, као уводни део (преамбула), исказ о принципима, циљевима и правима.

Одредбе Кривичног законика, које ће касније бити разматране, такође следе ове основне принципе. Канадски *Исказ* следи Декларацију УН о основним принципима о правди за жртве кривичног дела, у чијем усвајању је учествовала и Канада.

Кривични законик

Изјава о утицају на жртву

Кривичним законом се прописује да суд мора да размотри изјаву о утицају на жртву у тренутку изрицања казне уколико је таква изјава припремљена. Изјава о утицају на жртву описује какву је штету или губитак претрпела жртва кривичног дела. Форма ове изјаве може да буде у складу са поступцима који су дефинисани у програму о изјави о утицају на жртву, који је донео гувернер Савета Провинције. Судови су прихватили читав низ различитих форми ових изјава, без обзира да ли су утврђене програмом или не (видети погл. 722. Законика).

Недавним изменама и допунама Законика предвиђено је да жртва може да прочита ову изјаву наглас приликом изрицања казне ако то жели. Могу се узети у обзир и информације преживелих жртва, сходно поглављу 745.6, уколико починилац који је осуђен на доживотну казну

због убиства може да захтева смањење броја година пре него што стекне право на условно пуштање на слободу.

Накнада за жртву

Ова накнада се прописује уз све друге казне изречене починиоцу који је осуђен или ослобођен за кривично дело према Кривичном законнику или за кривично дело сходно Закону о контролисаним дрогама и супстанцама. Приход остварен од ових накнада остаје у покрајини или на територији где је њена наплата изречена. Кривични законик прописује да се приход од ових накнада користи за пружање помоћи жртвама кривичног дела, у складу са упутствима гувернера Савета (видети погл. 737. КЗ)

Накнада за жртву износи 15 одсто сваке новчане казне која је изречена, а уколико новчана казна није изречена, ова накнада износи 50 долара за укупне преступе и 100 долара за кривична дела за која се може подићи оптужница. Ако би наметање ове накнаде изазвало превелико оптерећење за починиоца, он може да тражи да се судија који изриче казну одрекне наметања ове накнаде.

Највећи део покрајинских/територијалних служби и програма који се баве жртвама финансира се делимично из ових накнада. Највећи део покрајина/територија донео је прописе којима се намеће ова накнада за покрајинска кривична дела, а приход од ових накнада користи се за програме и службе које се баве жртвама.

Реституција

Суд који изриче казну починиоцу може да, поред казне коју изриче, одреди и да починилац плати реституцију жртви преступа. Суд може да изрекне наредбу за реституцију на основу захтева тужиоца или по сопственом предлогу. Реституција, као додатна казна, може да се изрекне за губитак који је очигледан или за штету на имовини која је претрпљена као резултат кривичног дела и очигледне материјалне (финансијске) штете, укључујући губитак прихода или финансијске помоћи који је настао као резултат физичке повреде која је претрпљена као резултат кривичног дела. Поред тога, у случају да је физичка повреда нанесена супружнику или детету починиоца (насиље у породици), реституција се може одредити за очигледне трошкове које је жртва имала као резултат исељавања из домаћинства починиоца, за привремени смештај, бригу о детету, храну и превоз.

Ако је реституција изречена као додатна казна а не буде плаћена у року који је одредио суд, лице којем реституција треба да се плати (тј.

жртва/прималац по налогу) може да поднесе налог било ком грађанском суду у Канади. Налог за реституцију који је сачињен у кривичном поступку у том случају има исто правно дејство као грађанска пресуда за накнаду штете коју изриче грађански суд. Жртва може да наметне налог починиоцу на исти начин као и грађанску пресуду – на пример, да нареди шерифу да му одузме банкарски рачун, стави залогу на имовину и сл. (видети погл. 738-741.2 КЗ).

Реституција може да буде и услов за условну казну за починиоца кривичног дела ако је условна казна одговарајућа казна.

Забрана објављивања, налози за искључивање и сведочење

Иако је опште правило да се кривични поступак против оптуженог води у отвореном суду, Кривични законик наводи изузетке, укључујући и оне чија је намена да заштите приватност жртве, на пример:

- Потпоглавље 486.1 омогућава искључивање јавности у одређеним околностима.
- Потпоглавља 486.3 и 486.4 предвиђају наредбу којом се забрањује објављивање идентитета жртава сексуалних преступа и младих сведока у поступку по сексуалним деликтима.
- Потпоглавље 486.4.1 предвиђа да судија може да изда наредбу којом забрањује објављивање идентитета жртве или сведока било којег кривичног дела, по захтеву, ако се установи да је таква наредба неопходна ради одговарајућег дељења правде.
- Потпоглавља 276.2 и 276.3 ограничавају објављивање поступака како би се утврдила прихватљивост доказа у вези са сексуалном историјом тужиоца по основу сексуалног напада.
- Остале одредбе имају за циљ да омогуће учешће сведока:
- Потпоглавље 486 1.2 омогућава да лице – помоћник буде присутно у суду са сведоком млађим од 14 година или сведоком са менталним или физичким оштећењем у поступцима по основу сексуалног деликта.
- Потпоглавље 486 2.1 омогућава сведоку који има мање од 18 година или тешко комуницира да сведочи иза паравана или преко ТВ са заштићеним сигналом ако судија сматра да је то неопходно како би се добило потпуно и искрено сведочење. Ова одредба се примењује у поступцима по основу сексуалног деликта и другим наведеним кривичним делима.
- Потпоглавље 486.2.3 предвиђа да, у поступку по сексуалном деликту, уопштено гледано, оптужени који сам себе заступа не може да лично испитује сведока који има мање од 18 година. Суд може да оптуженом одреди адвоката који ће спровести испитивање.

- Поглавље 715.1 омогућава, у поступцима по сексуалним деликтума, да, ако жртва или сведок имају мање од 18 година у моменту када је почињено кривично дело, видео трака која описује чин тог кривичног дела снимљена у разумном временском року након извршеног кривичног дела буде прихваћена као доказ ако жртва или сведок, док сведочи, прихвати садржај видео траке.
- Поглавље 715.2 омогућава, у поступцима по сексуалним деликтума, да, ако жртва или сведок имају тешкоће у комуницирању због здравствених проблема (хендикеп), видео трака која описује чин тог кривичног дела, снимљена у разумном временском року након извршеног кривичног дела, буде прихваћена као доказ ако жртва или сведок, док сведочи, прихвати садржај видео траке.

Одредбе које се односе на жртве сексуалних деликата

Као резултат иницијативе за реформу Кривичног законика, овај законик сада садржи велики број одредаба које се баве питањима жртава сексуалних деликата, било да су деца или одрасли, укључујући и следеће:

Дефиниција пристанка на сексуалну активност

Поглављем 273.1 дата је дефиниција пристанка за сврхе сексуалних деликата, а како би било све прецизније, наводе се конкретне ситуације које по закону не представљају пристанак.

Потпоглавље 273.1 (1) дефинише пристанак као добровољну сагласност тужиоца (оштећеног) да учествује у тој сексуалној активности. Понашање у коме нема добровољне сагласности за учествовање у сексуалној активности по закону не представља пристанак.

Ради веће прецизности, потпоглавље 273.1 (2) наводи конкретне ситуације у којима, према закону, не постоји пристанак:

- Ако је сагласност, речима или понашањем, дало неко лице које није тужилац
- Ако тужилац није способан да да пристанак на активност
- Ако оптужени приволи тужиоца да учествује у активности злоупотребавајући свој положај, поверење, моћ или ауторитет
- Ако тужилац речима или понашањем изрази непостојање сагласности да учествује у активности
- Уколико је тужилац након што је пристао да учествује у сексуалној активности речима или понашањем изразио непостојање сагласности да настави са учествовањем у активности

Ограничење одбране која се заснива на искреном уверењу да је њрисићанак даић

У поглављу 273.2 ограничава се обухват одбране по основу искреног уверења да је дат пристанак на сексуалну активност тако што се предвиђа да ова одбрана није на располагању ако је уверење оптуженог проистекло из интоксикације коју је оптужени сам себи изазвао, или ако је проистекло из немарности или намерног нежељења да види, или уколико оптужени није предузео одговарајуће кораке да утврди да ли је тужилац пристао или није.

Поглавља 276. и 276.5 Кривичног законика регулишу прихватање доказа у вези са осталим сексуалним активностима тужиоца. Законик јасно каже да доказ да је тужилац учествовао у сексуалним активностима није прихватљив у смислу показивања да је жртва прихватила сексуалну активност или да се жртви мање због тога може веровати. Одредбе ограничавају прихватљивост доказа на конкретне примере сексуалне активности који су од важности за предмет поступка и на доказе који имају значајну доказну вредност за поступак, али који нису у знатној мери поништени опасношћу ометања спровођења поступка. Судија мора да размотри читав спектар фактора наведених у законнику да би донео ову одлуку.

Законик наводи и поступак који се мора следити и садржи одредбе за заштиту приватности жртве, укључујући и одредбе када је рочиште затворено за јавност, одредбе да жртва не може да се примора да даје изјаве и одредбе које забрањују објављивање информација у вези са поступком. Ове одредбе се називају *законима шиииша у случају силовања*.

Зашиииша личних досијеа жрћшава

Поглавља 278.1 – 278.9 Законика регулишу давање на увид личних досијеа о жртвама и сведоцима у поступцима по сексуалним деликтима. Овим одредбама ставља се на терет оптуженог да утврди да су досијеи које тражи релевантни за предмет поступка и захтева се да судија пажљиво испита такве захтеве и да одлучи о њиховом давању на увид у складу са процесом из два дела, узимајући у обзир како право оптуженог на потпуни одговор и одбрану, тако и право жртве на приватност и једнакост. Поступак који мора да се следи наведен је у Законнику и садржи одредбе које се односе на заштиту приватности жртве, укључујући затворено рочиште за јавност, затим одредбе о немогућности приморавања жртве да даје изјаве и забрани објављивања информација у вези са поступком и одредбе које се односе на мењање досијеа уколико се изда налог да се ставе на увид како би се избрисали нерелевантни лични по-

даци, а прописују се и други одговарајући услови у вези са давањем до-сијеа на увид.

Остале одредбе Законика које се односе на интерес и добробит жртве кривичног дела:

- Поглавље 161 – омогућава суду да изда наредбу починиоцу који је осуђен за сексуални деликт у вези са малолетном особом млађом од 14 година о забрани приласка одређеним јавним местима на којима деца могу бити присутна, или забрану тражења, заснивања или настављања запослења које је у вези са позицијом поверења или ауторитета у вези са децом.
- Поглавље 810.1 – дозвољава особи да тражи изрицање мере обавезног примирја, које траје до 12 месеци, уколико се она или он плаши да ће друга особа учинити сексуални деликт према детету. Рочиште може бити одржано и судија одређује да ли ће увести обавезно примирје. Ако оптужени изостане или одбије примирје, судија га може осудити на казну затвора до 12 месеци.
- Поглавље 264 – предвиђа кривично дело злостављања (прогањања). То је кривично дело које се односи на злостављање, укључујући стално праћење неке особе, посматрање куће или стана где та особа живи или места на коме ради, као и упућивање претњи уз сазнање да то може изазвати оправдан страх за безбедност те особе или било кога ко је познаје.

II. Центар за питање односа са жртвама кривичног дела

Центар за питање односа са жртвама кривичног дела, који је основало Министарство правде Канаде, има за циљ унапређење поверења жртва у кривичноправном систему Канаде. Центар се у том правцу бави различитим активностима:

- Информисање жртва и њихових породица о њиховој улози у кривичноправном систему и о службама и врстама помоћи које су им на располагању
- Јачање капацитета Министарства да развије политику односа према жртвама, одговарајућу легислативу, као и остале аспекте којима држава може да утиче на положај жртве
- Подизање нивоа свести запослених у кривичном правосуђу, свих запослених у области правосуђа, као и целокупне јавности о потребама жртва, законским одредбама које их штите, као и о службама које постоје да би их подржале

- Развијање ефикасних начина и дистрибуирање информација о ефикасним начинима пружања услуга жртвама, како из домаћег, тако и из међународног искуства

Центар се бави законском реформом, развојем законодавне политике, истраживањима, саветовањем и оснивањем пројеката. Центар за помоћ жртвама нема у склопу својих активности и пружање надокнаде жртвама, али блиско сарађује са покрајинама и територијама које пружају конкретне услуге и надонађују штету жртвама.

III. Национална канцеларија за жртве

Национална канцеларија за жртве је институција комплементарна Центру за питања односа са жртвама, а задужена је за притужбе и жалбе жртва.

Ову канцеларију је основало канадско Министарство за јавну безбедност и кризне ситуације са циљем да се подигне ниво услуга које се пружају жртвама. Ова канцеларија комуницира са жртвама, размењујући информације и примајући њихове притужбе.

Канцеларија ће бити припојена Центру за питања жртва, који има мандат да координира све иницијативе које се баве питањем жртва на федералном нивоу и да осигура да ће се положај жртва узети у обзир на прави начин приликом формулисања кривичноправне политике и правних реформи.

Центар ће финансијски подржавати трошкове присуства жртве на заседању Националног одбора за пуштање на условну слободу када је учинилац у надлежности федерације. Министарству за јавну безбедност и кризне ситуације одобрена су ова средства, која треба да буду прослеђена Министарству правде, тј. Фонду за жртве.

Фонд за жртве ће пружати финансијску помоћ и надокнаду жртвама. Заједно са Националном канцеларијом за жртве и Центром за питање односа са жртвама кривичног дела, Фонд за жртве је део континуиране посвећености Владе Канаде давању подршке жртвама.

IV. Приказ подршке жртвама коју пружа Федерална Влада Канаде

У склопу подршке жртвама кривичног дела, Влада је одобрила 52 милиона долара за пакет програма, служби и фондова којима би се могло свим инстанцама државне власти у њиховим напорима да изађу усусрет различитим потребама жртва (одобрено је 13 милиона долара по години, на четири године, од 1. априла 2007).

Генерално, одговорност за подршку жртвама кривичног дела подељена је између федералне, покрајинских и територијалних влада, мада већину практичних активности предузимају покрајинске и територијалне владе јер се оне баве конкретнијим видовима спровођења права и правде.

Годишња расподела 13 милиона долара намењених помоћи жртвама кривичног дела:

Министарство правде	7,6 милиона долара
Федерални омбудсман за жртве	1,5 милиона долара
Министарство за јавну безбедност	
Канадска корективна служба	3,4 милиона долара
Национални одбор за пуштање на условну слободу	0,5 милиона долара

Министарство правде

Центар за питање односа са жртвама кривичног дела и Министарство правде Канаде имају мандат да побољшају положај жртава у кривичноправном систему Канаде – законским реформама, променама у кривичној политици, саветовањима, истраживањима и финансирањем пројеката.

Фонд за жртве

Буџет фонда за жртве је 5,75 милиона долара годишње. Главни корисници овог фонда су покрајинске/територијалне власти (њима иде 3,8 милиона долара) јер оне спроводе у пракси већину активности које имају за циљ пружање услуга жртвама кривичних дела, укључујући и финансијску помоћ за учешће жртве у завршним фазама кривичног поступка, за проширење или појачавање услуга тренутно незбринутим жртвама и за пружање хитних услуга/помоћи.

Остатак средстава из фонда за жртве (1,95 милиона долара) употребљава се за посебне, додатне пројекте, као што су пружање ограничене финансијске помоћи држављанима Канаде који су жртве кривичних дела у иностранству, специјални пројекти на унапређењу ових врста услуга у којима учествују и органи покрајина и невладине организације и финансијска помоћ у циљу обезбеђења транспорта особе која треба да представља подршку жртви на рочишту одбора за пуштање на слободу.

V. Испитивање квалитета заштите жртава кривичних дела у Канади

Брига о жртвама кривичних дела у Канади постоји већ 30 година, међутим, и поред тога, јавност, па и сами потенцијални корисници ових служби недовољно су информисани о службама које су на располагању жртвама и услугама које оне нуде. Једини извор информација је *Ста-тисички иранзициони ирепед Канаде*, који прикупља податке о службама за заштиту злостављаних жена и деце.

Да би прикупио ове податке, *Канадски центар за правосудну статистику*, финансиран од Центра за питања односа са жртвама кривичног дела, спровео је 2003. године преглед различитих служби које на националном нивоу пружају услуге жртвама. Циљ прегледа је приказ профила агенција које се баве овом тематиком, услуга које нуде и клијената који користе те услуге. Преглед обухвата све податке у вези са наведеним областима, осим података о финансијским услугама. То су:

1. Описне информације о профилу агенција – тип понуђених услуга, доступност услуга
2. Годишњи резултати – број услужених клијената, број запослених и волонтера, трошкови
3. Опис типа услужених клијената, на бази узорка

Програмима компензације за штету из других видова финансијске помоћи жртвама у Канади се баве пре свега кроз преглед годишњих захтева за финансијску помоћ.

VI. Врсте мера заштите жртава кривичног дела у Канади

Искључење јавности из судској историји

Судски поступак у Канади је јаван. Кривични законик даје судији могућност да искључи јавност из поступка, и то како појединце, тако и све присутне, из дела или целог поступка, када је то у интересу јавног морала или поштовања процесних правила поступка. Опште искључење јавности могуће је само када судија процени да је то апсолутно неопходно. Неке случајеве изричито наводи Кривични законик Канаде.

Забрана објављивања информација

У случајевима када јавност није искључена из поступка, суд има могућност да забрани објављивање идентитета жртве и сведока, и то у свим фазама кривичног поступка, па и током истражних радњи како би они могли на најбољи могући начин да учествују у кривичном поступку.

Забрана објављивања информација може се изрећи када се ради о сексуалним деликтима, када је сведок или жртва особа млађа од 18 година или када сведок, жртва или јавни тужилац то захтевају.

Суд може изрећи забрану објављивања информација и у другим случајевима, пошто размотри одређене чињенице:

- Право оптуженог на јавно и фер суђење
- Да ли постоји озбиљна и реална опасност да ће сведок или жртва претрпети значајну штету ако њихов идентитет буде откривен
- Које су могућности заштите идентитета жртава и сведока и каква је њихова ефикасност
- Колико ова забрана може да угрози слободу изражавања

Да би суд изрекао меру забране објављивања информација, сведок или жртва морају то да захтевају у писаној форми, уз навођење тачног разлога. Суд процењује да ли су докази које је предлагач поднео довољни за изрицање ове мере. Оптужени и остала лица чији интереси могу да буду погођени забраном објављивања информација морају да буду наведени у предлогу којим се тражи изрицање ове мере. Судија може да закаже посебно рочиште на коме би се утврдило да ли је забрана објављивања неопходна.

Заштитна деџе сведока

Закон оставља судијама могућност да у одређеним случајевима, из одређених разлога, могу да искључе јавност из судског поступка. Кривични законик као један од таквих разлога наводи очување интереса сведока млађег од 18 година у случајевима сексуалних деликата и кривичних дела у којима је наводно примењено насиље, пређено насиљем или је покушана примена насиља.

У оваквим случајевима Кривични законик омогућава малолетницима или сведоцима који имају тешкоће у комуникацији због менталних или психичких недостатака да сведоче ван суднице или путем видео везе, или на неки други начин који омогућава физичку одвојеност сведока и оптуженог.

Сведоци млађи од 14 година или они са менталним или психичким недостацима могу захтевати да им суд одобри присуство сведочењу особе која би им пружила неопходну подршку, а коју сами одаберу. Суд може да наложи тој особи за подршку и сведоку да не смеју да комуницирају током сведочења.

Некада оптужени могу изабрати да се сами бране. У том случају, када се ради о сексуалним деликтима или кривичним делима која укључују насиље, оптужени не може унакрсно да испитује сведока млађег од 18

година, осим када судија одлучи да је то неопходно. Најчешће судија именује правног саветника који спроводи унакрсно испитивање.

Злостављање, заси́рашивање и ѿре́иње

Канадски КЗ предвиђа као кривично дело довођење неке особе у основани страх за себе или неког свог путем:

1. Сталног праћења;
2. Сталног посеђивања, звања или писања;
3. Посматрања куће или радног места, или
4. Претњи.

Такође је, као кривично дело, предвиђено присиљавање некога на чињење или нечињење путем:

1. Употребе насиља против неког лица, његове породице или имовине,
2. Претње неком лицу или његовој породици, уз употребу насиља или причињавања штете на имовини,
3. Праћења,
4. Одузимања ствари, или
5. Посматрања куће или радног места.

Кривично дело је и претња повређивањем, прављењем штете на имовини или повређивањем животиња.

Превентивна заштитна жрѿве обавезом ѿримирја

Када постоји разуман страх да ће неко наудити некој особи, њеној деци или имовини, то лице може захтевати од суда изрицање мере *обавезе ѿримирја*. Обавеза примирја је судска наредба која обавезује одређено лице да се одређено време према особи која је тражила изрицање ове мере понаша у складу са правилима и условима које је суд одредио. Захтев за изрицање ове мере је бесплатан и може да се поднесе без присуства адвоката. У зависности од места пребивалишта, полиција или јавни тужилац могу подносиоцу захтева пружити потребну стручну помоћ. Особи које се подносилац плаши биће уручена позивница да се појави у суду у одређено време. Суд може захтевати и да подносилац захтева буде присутан. Јавни тужилац ће предочити ситуацију судији. Уколико суд сматра да су испуњени услови за изрицање ове мере, предложиће особи које се подносилац плаши примену института примирја.

Уколико особа које се подносилац плаши прихвати примирје, судија ће ову меру одмах изрећи. Уколико одбије, судија ће заказати рочиште, на коме подносилац захтева мора да буде присутан. Након саслушања обе стране, судија доноси одлуку да ли да нареди примирје.

Изречено примирје нема дејство кривичне осуде. Док се услови примирја поштују, лице које је у обавези да их поштује неће бити кривично гоњено.

Увођење нове мере „промена идентитета жртве“

Канада има развијен систем служби које пружају услуге жртвама кривичних дела, па и поред тога савезне и покрајинске/територијалне власти настоје да увођењем нових мера унапреде ефикасност овог система. И поред свих система превенције, у екстремним случајевима жртве кривичних дела су приморане на промену идентитета да би сачувале себе или своју децу од опасности.

Увођење ове мере подразумева координацију служби свих инстанци и приступ посебним службама које омогућавају промену целокупне личне документације. Због потребе да информације не буду доступне никоме, за сваки случај *ad hoc* се формира *single service delivery*, који представља конкретну координацију служби свих нивоа да би се остварила промена идентитета у одређеном случају. Циљ је да се сакрије свака веза са старим идентитетом и на тај начин жртва или сведок заштите од озбиљне опасности, која је најчешће опасна по живот.

Да би овај програм/услуга била извршена до краја, неопходно је да се хармонизују програми служби различитих нивоа како би се оформио *single service delivery*. Наравно, обавезна је строга дискреција.

VII. Различите мере заштите сведока у Канади

Поверење сведока у правни систем, када им, с обзиром на информације које знају, прети опасност, кључно је за одржање владавине права и правног система. Канцеларија Уједињених нација за борбу против организованог криминала и наркотика подржава установљавање међународних стандарда у заштити сведока.

У складу са међународним стандардима, Канада предузима разне мере заштите сведока који су изложени опасности и којима се прети.

На основу искуства, у Канади, су као фактори који утичу на потребу заштите сведока, идентификовани:

1. Године
2. Тип кривичног дела које је предмет истраге

С обзиром на то, издвојене су две групе сведока чијој заштити се даје приоритет:

1. Криминалне и терористичке организације
2. Деца

Да би се ова лица охрабрила да сарађују, канадски парламент је донео низ законских заштитних мера које суд може да искористи, укључујући и могућности које даје Кривични законик у поглављу 486:

- Могућност „ауторизације“ сведочења датог ван суднице, или заштићеним ТВ сигналом, или иза екрана
- Могућност да се јавност искључи из суднице током целог поступка или дела поступка
- Могућност забране објављивања
- Могућност постављања браниоца који ће спроводити унакрсно испитивање у случајевима када оптужени сам себе заступа
- Могућност да се дозволи жртвама млађим од 18 година да сведоче у присуству старатеља (*support person*)

Општинска, покрајинска или федерална полиција може да пружи привремене мере заштите лицима чија је безбедност угрожена због информације или сведочења које су пристали да дају у истрази или на суђењу за кривично дело. Привремене мере ће бити усаглашене са ситуацијом и потребама које она намеће и могу бити различите: 1) полицијска пратња до суда, 2) прислушкивање телефона, 3) краткорочна финансијска помоћ и 4) привремени смештај сведока и њихових породица у сигурну кућу.

Неке канадске покрајине и општине су увеле програм заштите сведока. Ови програми обезбеђују различите заштитне мере сведока у опасности пре, за време и после суђења, међутим, та заштита није дуготрајнија (систем финансијске помоћи).

Парламент је такође успоставио вансудски вид заштитних мера за сведоке чија безбедност може да буде угрожена зато што сарађују са органима власти. Ове заштитне мере налазе се у Закону о програму заштите сведока, који је усвојен у јуну 1996. године.

Овај програм пружа дуготрајну помоћ – пресељење у случајевима озбиљне опасности или промену идентитета. По сведочењу самих сведока (комисији), овај програм је од посебне важности за борбу против организованог криминала и тероризма, пре свега из разлога специфичног организовања криминалних организација и начина прикупљања информација.

Традиционалне методе инфилтрирања доушника биле су мање ефикасне јер су доушници, пошто би завршавали истрагу, бивали изложени превеликој опасности.

Без обзира што је мандат Комисије (Одбора) ограничен на испитивање, Комисија непрестано истиче како су сви програми заштите сведока у Канади на општинском, покрајинском, територијалном и федерал-

ном нивоу неопходни у борби против криминала и важни за очување владавине права.

Закључак је да треба проширити обавезе полицајаца који непосредно долазе у контакт са особама које су циљна група ове заштите. Треба их упутити и информисати о појави застрашивања сведока како би је што ефикасније спречавали и што тачније идентификовали лица којима је потребна заштита у смислу заштите сведока. Такође, сматра се да је веома важно да се јавност упозна са свим службама и иницијативама које постоје да би се заштитиле особе које се одлуче на сарадњу са властима.

Додатак А:
Водич за интервју са центрима за жртве
и организацијама из заједнице

КЉУЧНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ У ВОДИЧУ ЗА ИНТЕРВЈУ –
ЦЕНТРИ ЗА ЖРТВЕ И ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИЗ ЗАЈЕДНИЦЕ
(они који директно пружају услуге жртвама)

Правосуђе Канаде је недавно покренуло студију са више локација о жртвама криминала и стручњацима из кривичног правосуђа. Главни циљеви ове студије су:

- Да пруже информације о употреби и свести недавних реформи у односу на жртве кривичних дела у систему кривичног правосуђа
- Да идентификују препреке имплементацији недавних реформи од стране стручњака кривичног правосуђа
- Да науче које информације треба да пруже жртвама кроз процес кривичног правосуђа
- Да достигну боље разумевање искуства жртва криминала у систему кривичног правосуђа и са различитим центрима за жртве.

Следећа питања упућују на проблем која су у вези са улогом жртве у систему кривичног правосуђа, услуга за жртве и имплементацијом недавних реформи како би помогли жртвама криминала кроз процес кривичног правосуђа.

Ми схватамо да Ви можда немате лично знање које је неопходно да одговорите на нека питања. Будите љубазни да нас обавестите ако мислите да не можете да одговорите на нека питања.

Порекло информација

1. Како бисте описали Вашу организацију? (нпр. судске услуге, полицијске услуге, услуге у заједници, услуге у систему, специјализоване услуге за насиље у породици, сексуално насиље, или насиље над децом)?

2. Да ли ми можете рећи нешто о услугама које ваша организација генерално пружа жртвама? (нпр. Подршка жртвама у кризи, везе са Круном, судска припрема, судска пратња, саветовање, упуту). По Вашем мишљењу, који аспекти ових услуга имају најбољи ефекат за жртве и зашто?

Улога жртве

3. По Вашем мишљењу, коју улогу треба да има жртва у систему кривичног правосуђа? Молим Вас да посебно размотрите одлуке о кауцији, преговоре о жалбама и сведочење.

Услуге за жртве

4. Које друге услуге за жртве су тренутно доступне у Вашој заједници за жртве криминала? (нпр., судске услуге, полицијске услуге, услуге из заједнице, услуге система, специјализоване услуге)?

5. Шта мислите да је најбољи начин да информисете жртве о овим услугама? (нпр. Памфлети, мејлови, телефонски позиви, лично)

6. Који су изазови, ако уопште постоје, са којима се суочавају жртве криминала у оцењивању услуга за жртве? (БРЗО: географска локација – нпр. урбана наспрам руралне; језичке баријере; физичке баријере – нпр, приступ особама са инвалидитетом; финансијске баријере; услуге које нису културно осетљиве; услуге које не одговарају потребама оба пола). По вашем мишљењу, које промене би могле да повећају приступност услугама за жртве криминала?

7. Генерално, да ли мислите да жртве добијају адекватне информације о:

- развоју истраге
- резултатима одлука о кауцији
- условима о ослобађању
- датуму и месту судског поступка
- изреченој казни
- одређеној казни
- изјави о утицају на жртве
- реституцији
- финалним резултатима случаја
- процесу кривичног правосуђа
- алтернативним процесима, као што је диверзија ресторативне правде
- правима оптужених
- услугама за жртве
- осталим услугама као подршка заједнице

За сваки од горе наведених, ко треба да пружи овакав тип информација жртвама криминала?

8. Шта, и ако постоји нешто, може да се уради како би се побољшале информације које се пружају жртвама? Да ли постоје неки проб-

леми у пружању информација жртвама криминала које они захтевају? Молим Вас објасните.

9. Засновано на Вашем искуству, која врста информација је по Вашем мишљењу она коју жртве желе да добију и зашто?

10. Молим Вас да опишете границе до којих ваша организација ради заједно или дели информације са осталим услугама за жртве или организацијама из заједнице, полиције и/или Круне.

Недавне реформе у вези са жртвама криминала

Као што можда већ знате, извесан број законодавних промена на федералном нивоу је већ направљен а које су у вези са жртвама криминала и њиховим учешћем у систему кривичног правосуђа (надокнада за жртве, изјаве о ушцају на жртве, разматрање безбедности жртве у одлукама о кауцији, помоћ код сведочења жртва на суђењу, издавање забрана, итд.). Следећа питања упућују на проблем која су увези са имплементацијом ових одреби.

11. [уколико је примењиво] по вашем мишљењу, да ли постоје неки проблеми који одређују жртве у вези са одређивањем кауције?

12. Да ли верујете да је безбедност жртве генерално размотрена у одлуци о кауцији и условима о ослобађању? Ако не, које су препреке за разматрање безбедности жртва?

13. Постоје неколико правних одреби које помажу жртвама приликом сведочења. За све ово следеће, молим Вас објасните да ли мислите да постоје неке препреке за њихову примену.

- Издавања забрана у свим случајевима осим код сексуланих напада
- Изузимање јавности из суђења
- Употреба екрана или затворених кружних телевизора за сведочење сведока (који је узраста испод 18 година или има ментални или физички инвалидитет)
- Употреба снимљеног сведочења сведока на видео траци пре суђења (који је узраста испод 18 година или има ментални или физички инвалидитет)
- Коришћење особе за подршку која прати жртву/сведока на суд (која је узраста испод 14 година или има ментални или физички инвалидитет)

Појавље 486 (2.3) Кривичног Законика наводи да, уколико није захтевано „адекватним правосуђем“ самостални бранилац оштражени не може да унакрсно испити дејне сведока (које је узраста испод 18 годи-

на). Ово поглавље је применљиво на постојеће где је осуђени осуђен за сексуални прекршај, сексуални напад у оквиру поглавља 271, 272, и 273, или где је насиље над жртвом „наводно извршено, припрећено или покушано.“

14. Да ли мислите да с. 486 (2.3) Кривичног законика треба да се прошири и да укључи остале жртве/сведоке и/или остале типове прекршаја? Молим вас објасните.

15. [ако је примењиво] Да ли помажете жртвама да припреме сведочење на суду? Коју врсту помоћи пружате?

16. Засновано на Вашем искуству, како жртве доживљавају искуство сведочења на суду?

17. Да ли имате неке предлоге за додатне начине како бисте помогли жртвама на сведочењу?

Питања од 18-23 баве се изјавама о утицају на жртве. Ако имате искуства са изјавама о утицају на жртве и приликом сведочења и током саслушања под заклетвом, молим вас да одговорите за свако посебно.

18. Засновано на Вашем искуству, да ли жртве обично подносе изјаве о утицају на жртву? Шта се дешава са озбиљним случајевима? Који су најчешћи методи за подношење изјава о утицају на жртву (само писмене изјаве, изјава коју чита жртва, Круна чита изјаву, остало)?

19. Да ли мислите да је већина жртава свесно изјава о утицају на жртве? Ако није, шта би могло да се уради како би се жртве информисале о њиховим могућностима да дају изјаве о утицају на жртве?

20. Шта мислите да је најбољи начин да се информишу жртве о изјавама о утицају на жртве? (нпр., памфлети, мејлови, телефонски позиви, лично)? Када мислите да је најбоље време да се саопшти жртвама о изјавама о утицају на жртве? (нпр., што је пре могуће након извршења кривичног дела, након што је неко ухапшен и осуђен, мало пре него што је заказан почетак суђења, остало)

21. Да ли помажете жртвама са изјавама о утицају на жртве? Коју врсту помоћи Ви пружате? (нпр., дајете формуларе, помажете при писању изјава, саветујете шта да напишу у изјави, саветујете како да презентују изјаву на суду)

22. По Вашем мишљењу, који су бенефити изјава о утицају на жртве за саме жртве? Да ли постоје јединствени бенефити за читање изјава о утицају на жртве?

23. Да ли постоје неке препреке за употребу изјава о утицају на жртве? (нпр., проблем у припреми, подношење или достављање изјава). Ако је тако, молим Вас објасните. Како може бити најбоље објашњено?

24. Засновано на Вашем искуству, да ли жртве, које су погодне, обично траже реституцију? Да ли постоје неке препреке за коришћење реституције? Ако постоје, молим Вас објасните. Како то може бити објашњено?

25. Засновано на Вашем искуству, да ли је одустајање од надокнаде за жртве чешће него што би требало да буде?

26. По Вашем мишљењу, у којим врстама случајевима би условна казна била одговарајућа? Да ли мислите да је безбедност жртве генерално разматрана у одлуци да се изрекне условна казна затвора? Ако не, које су препреке за разматрање безбедности жртве?

Ресторативна Правда

Ресторативна правда разматра грешке које начини особа као и грешке које направи заједница. Програм ресторативне правде укључује жртву или представника, пресјудика и представнике заједнице. Од пресјудика се захтева да прихвати одговорност за кривично дело и предузме кораке да поправи начињену штету коју је изазвао.

27. Да ли сте учествовали у приступу ресторативне правде? Зашто јесте или зашто нисте? На ком нивоу процеса сте учествовали у ресторативној правди? (нпр., пре казне, сведочење, остало)

28. Да ли су жртве укључене у процес? Ако је то случај, како онда?

29. У којим врстама случајева мислите да ресторативни приступ може бити ефикасан? Да ли сматрате значајним да консултујете жртву приликом коришћења ресторативног приступа? Зашто да или зашто не? Да ли мислите да приступи ресторативне правде адекватно штите жртву и упућују на њене интересе? Молим Вас да објасните.

Закључак

30. Да ли мислите да су запослени у центру за жртве адекватно информисани о одредбама Кривичног законика који је намењен добробитима жртве? Ако то није случај, шта може да се уради како би се боље информисали радници у центру за помоћ жртвама?

31. Шта може бити постигнуто одредбама Кривичног Законика које су намењене добробитима жртве? Да ли је постојала било која ненамерна консеквенца ових одредби? Молим Вас да објасните.

32. Да ли имате неку сугестију других група за одбрану или стручњака кривичног правосуђа за које мислите да би требали бити интервјуисани за ову студију?

33. Да ли имате неки други коментар?

Хвала на учешћу

Додатак Б: Самостални упитник за приказ о службама за помоћ жртвама

1. За коју улогу верујете да би жртва требала да има у следећем ступњу процеса кривичног правосуђа?

Информисана	Жртва треба да буде			Жртве не треба да имају никакву улогу
	консултована	остало (<i>наведијте</i>)		
Одлуке о кауцији	☐ 1	☐ 2	☐ 3 _____	☐ 00
Преговори о жалби	☐ 1	☐ 2	☐ 3 _____	☐ 00
Одлуке о сведочењу	☐ 1	☐ 2	☐ 3 _____	☐ 00

Следећа питања су у вези са Вашом организацијом за помоћ жртвама и другим услугама за жртве у Вашој заједници.

2. Како бисте описали Вашу организацију? (Молимо Вас проверите све што је примењиво)

	Да/Не
Полицијске услуге за жртве	☐ 1 ☐ 2
Судске услуге за жртве	☐ 1 ☐ 2
Услуге за жртве у заједници	☐ 1 ☐ 2
Услуге за жртве у систему	☐ 1 ☐ 2
Специјализоване услуге за жртве насиља у породици	☐ 1 ☐ 2
Специјализоване услуге за жртве сексуалног насиља	☐ 1 ☐ 2
Специјализоване услуге за децу жртве	☐ 1 ☐ 2
Остало (<i>молим Вас наведијте</i>) _____	☐ 1 ☐ 2

3. Да ли Ваша организација генерално пружа следеће услуге жртвама: (*означијте „Да“ или „Не“ за свако од питања*)

	Да/Не/Не знам
Пружање подршке у кризи	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Саветовање	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Прављење упута	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање жртава о полицијској истрази	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање жртава о систему кривичног правосуђа	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање жртава о судским поступцима	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање жртава о резултатима кауције, ако су одговарајући	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Помагање жртвама да припреме своје сведочење на суду	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање жртава о изјавама о утицају на жртве	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Праћење жртава до суда	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање жртава о могућностима за захтевање реституције	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Помагање жртвама да припреме формуларе за захтевање реституције	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Везе са краљевским заступницима	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Информисање полиције, Круне, или суда о бригама за безбедност жртве када је оптужени ослобођен уз кауцију	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8

4. Које су друге помоћи за жртве које су доступне у Вашој заједници?

	Да/Не/Не знам
Полицијска помоћ за жртве	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Помоћ Круне жртвама	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Помоћ заједнице жртвама	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Помоћ система жртвама	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Специјализоване услуге за жртве насиља у породици	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Специјализоване услуге за жртве сексуалног насиља	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Специјализоване услуге за децу жртве	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Остало(наведи ^{те}) _____	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8

5. Да ли се жртве криминала суочавају са неким од наведених изазова у приступачности помоћи за жртве у Вашој заједници?

Да/Не/Не знам/Ако да, објасните

Недостатак центара за жртве у руралним срединама 1 2 8 _____

Језичке баријере 1 2 8 _____

Физичке баријере за особе са инвалидитетом 1 2 8 _____

Финансијске баријере 1 2 8 _____

Услуге које не одговарају културним потребама (нпр. недостатак услуга жртве Аборигине) 1 2 8 _____

Услуге које не одговарају потребама оба пола 1 2 8 _____

Следећа питања су у вези са информацијама које добијају жртве криминала.

6. Молим вас да наведете Ваш ниво слагања са следећим:

Жртве обично добијају адекватне информације о...	Потпуно се слажем	Слажем се	Не слажем	Никако не слажем	Не знам
Напредак истраге	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Резултати одлука о кауцији	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Услови ослобађања	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Време и место судског поступка	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Изречене казне	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Извршене казне	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Изјаве о утицају на жртву	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Реституција	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Финални резултати случаја	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Процес кривичног правосуђа	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Алтернативни процеси, као што је диверзија и ресторативна правда	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8

Права оптуженог	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Услуге за жртве	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Остале услуге за подршку жртве	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8

6а За оне тачке у питању 6 са којима се **не слажете** или **никако не слажете**, шта би могло да се уради како би се унапредило пружање информација жртвама?

.....
 .....

7. Ко би требало да пружи следеће информације жртвама? (Молим Вас означити све на шта се односи)

	Круна	Полиција	Центри за жртве	Остало (<i>наведи га</i>)	Не знам
Напредак истраге	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Резултати одлука о кауцији	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Услови ослобађања	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Време и место судског поступка	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Изрешене казне	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Извршене казне	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Изјаве о утицају на жртву	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Реституција	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Финални резултати случаја	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Процес кривичног правосуђа	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Алтернативни процеси, као што је диверзија и ресторативна правда	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Права оптуженог	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Услуге за жртве	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Остале услуге за подршку жртве	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8

8. Молим Вас да опишете границе до којих Ваша организација заједно ради или дели информације са следећим:

	Молим Вас да опишете границе сарадње, ако постоје	Не раде заједно нити деле информације
Остале услуге за жртве или орга- низације зајед- нице	_____	☐ 00
Полиција	_____	☐ 00
Круна	_____	☐ 00

**Следећа питања су у вези са одредбама федералног законодавства
које су намењене добробити жртава.**

9. Да ли мислите да је безбедност жртава генерално размотрена у одлуци о кауцији и условима ослобађања?

1 Да 2 Не 8 Не знам

9а Ако то није случај, које су препреке за разматрање безбедности жртве?

.....
.....
.....

10. Да ли постоје неке препреке за коришћење следећих помоћи при сведочењу?

	Да/Не/Не знам
Издавање забрана у осталим случајевима осим сексуалног насиља	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Изузимање јавности из суђења	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Екран за младе сведоке са менталним и физичким инвалидитетом?	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Затворени кружни телевизори за младе сведоке са менталним и физичким инвалидитетом?	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Сведочење снимљено на видео траци пре суђења за младе сведоке са менталним И физичким инвалидитетом?	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8
Особа за подршку која прати младе сведоке испод узраста од 14 година или сведоке са менталним или физичким инвалидитетом	☐ 1 ☐ 2 ☐ 8

13. Која је најчешћа метода за подношење изјаве о утицају на жртву?

На сведочењу

1 Писмена изјава

2 Изјава коју чита жртва

8 Не знам

3 Круна чита изјаву

8 Остало(*наведијте*)

Под заклетвом

1 Само писмена изјава

2 Жртва лично чита изјаву

8 Не знам

3 Жртва присуствује снимљеној изјави

8 Остало(*наведијте*)

---

14. Да ли мислите да је већина жртава свесна изјава о утицају на жртву?

На сведочењу

1 Да 2 Не 8 Не знам

Под заклетвом

1 Да 2 Не 8 Не знам

14а Ако не, шта може да се уради како би се жртве боље информисале?

.....
.....

15. Када је најбоље време да се информишу жртве о изјавама о утицају на жртве за употребу на суђењу?

1 Што је пре могуће након кривичног дела

2 Након што је неко ухапшен иосуђен

3 Мало пре почетка суђења

66 Остало (*назначитије*)

.....
.....
.....

16. Да ли помажете жртвама са изјавама о утицају на жртву?

1 Да, на сведочењу

2 Да, код помиловања

3 И на сведочењу и код помиловања

4 Не

8 Не знам

16_a Ако је потврдно код питања 16, које типове помоћи пружате?
(молим Вас означити све типове помоћи које пружаате)

На сведочењу/Под заклетвом

Прављење форме код изјава о утицају на жртву	☐ 1 ☐ 2
Информисање жртве где може да добије формуларе	☐ 1 ☐ 2
Објашњавање како да попуни изјаву о утицају на жртву	☐ 1 ☐ 2
Објашњавање врсте информација које могу да се укључе у изјаву о утицају на жртву	☐ 1 ☐ 2
Помагање код попуњавања изјаве (записивати шта жртва каже)	☐ 1 ☐ 2
Помагање код писања изјава (помагање жртви са формулисањем сопствених мисли)	☐ 1 ☐ 2
Прегледање попуњених изјава о утицају на жртву	☐ 1 ☐ 2
Информисање жртве где треба да пошаље попуњену изјаву	☐ 1 ☐ 2
Сакупљање попуњених изјава о утицају на жртву	☐ 1 ☐ 2
Подношење попуњених изјава о утицају на жртву Круни	☐ 1 ☐ 2
Остало (наведиће)	_____

17. Да ли постоје неке препреке код употребе изјаве о утицају на жртву (нпр., у припремању, подношењу или разношењу изјаве)?

На сведочењу	☐ 1 Да ☐ 2 Не ☐ 8 Не знам
Код помиловања	☐ 1 Да ☐ 2 Не ☐ 8 Не знам

17_a Ако да, молим Вас објасните.

Следећа питања су у вези са реституцијом, надокнадом за жртве и условним казнама.

18. Засновано на Вашем искуству, да ли жртве које су пунолетне обично траже реституцију?

- 1 Да 2 Не 8 Не знам

19. Да ли постоје неке препреке код употребе реституције?

- 1 Да 2 Не 8 Не знам

23_б Ако сте потврдно одговорили на питање 23, из Вашег искуства, која изјава најбоље описује жртвин допринос у одлуци да се користи ресторативна правда?

- 1 Жртва је увек укључена
- 2 Жртва је понекад укључена
- 3 Жртва је ретко укључена

23_ц Ако сте негативно одговорили на питање 23, зашто **нисте учествовали** у било којој ресторативној правди? (*означи^{те}*)

- 1 Приступи ресторативној правди нису доступни
- 2 Приступи ресторативне правде не штите жртве адекватно
- 3 Приступи ресторативне правде не делују као застрашујући
- 66 Остало (*наведи^{те}*) _____

Закључна питања су у вези са разматрањем свих одредби *Кривичној законика* које су намењене добробити жртава.

24. Да ли мислите да је особље центра за жртве адекватно информисано о одредбама *Кривичној законика* које су намењене добробити жртава?

- 1 Да
- 2 Не
- 8 Не знам

25. По Вашем мишљењу, шта је било постигнуто одредбама *Кривичној законика* које су намењене добробити жртава?

- 1 Да
- 2 Не
- 8 Не знам

26. Да ли је било неких ненамерних или неочекиваних последица ових одредби?

- 1 Да
- 2 Не
- 8 Не знам

26а. Ако јесте, које су?

.....

27. Да ли имате неки други коментар?

.....

Хвала што сте издвојили време да попуните овај упитник. Молим Вас вратите назад упитник факсом на:

Додатак Ц: Самостални упитник за приказ група за одбрану жртава

1. Молим Вас да опишете шта Ваша одганизација ради у име жртава.

.....
 .....
 .....

2. За коју улогу верујете да би жртве требале да имају у следећем стадијуму процеса кривичног правосуђа?

	Жртва треба да буде			Жртве не треба да имају никакву улогу
	Информисана	Консултована	Остало (наведи- те)	
Одлуке о кауци- ји	☐ 1	☐ 2	☐ 3 _____	☐ 00
Преговори о жалби	☐ 1	☐ 2	☐ 3 _____	☐ 00
Одлуке о све- дочењу	☐ 1	☐ 2	☐ 3 _____	☐ 00

Следећа питања су у вези са службама за помоћ жртвама.

3. Да ли се жртве криминала суочавају са било којим од следећих изазова приликом приступања службама за жртве у Вашој заједници?

	Да	Не	Не знам	Ако је да, објасните
Недостатак центара за жртве у руралним срединама	☐ 1	☐ 2	☐ 8	_____
Језичке баријере	☐ 1	☐ 2	☐ 8	_____
Физичке баријере за особе са инвалидитетом	☐ 1	☐ 2	☐ 8	_____
Финансијске баријере	☐ 1	☐ 2	☐ 8	_____

Услуге не одговарају културним потребама (нпр., недостатак центара за жртве Аборидзине)	☐ 1	☐ 2	☐ 8	_____
Услуге не одговарају потребама оба пола	☐ 1	☐ 2	☐ 8	_____

4. Молим вас да означите Ваш ниво слагања са следећим питањима:

Жртве обично добијају адекватне информације о	потпуно се слажем	слажем се	не слажем се	уопште се не слажем	не знам
Развој истраге	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Резултати одлука о кауцији	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Услови ослобађања	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Време и место судског поступка	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Одређене казне	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Изречене казне	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Изјаве о утицају на жртве	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Реституција	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Финални резултат случаја	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Процес кривичног правосуђа	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Алтернативни процеси, као што је диверзија и ресторативна правда	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Права оптуженог	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Центри за жртве	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8
Остале услуге за подршку жртву	☐ 4	☐ 3	☐ 2	☐ 1	☐ 8

4а. За све оне тачке у питању 4 са којима се **не слажете** или **никако не слажете**, шта би могло да се уради како би се побољшало пружање информација жртвама?

.....

.....

.....

5. Ко треба да пружи следеће информације жртвама? (Молим вас означити)

	Круна	Полиција	Службе за жртве	Остало	Не знам
Напредак истраге	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Резултат одлука о кауцији	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Услови ослобађања	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Време и место судског поступка	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Одређене казне	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Изречене казне	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Изјаве о утицају на жртве	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Реституција	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Финални резултат случаја	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Процес кривичног правосуђа	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Алтернативни процеси, као што је диверзија и ресторативна правда	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Права оптуженог	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Центри за жртве	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8
Остале услуге за подршку жртве	☐ 1	☐ 2	☐ 3	_____	☐ 8

Следећа питања су у вези са одредбама федералног законодавства које су намењене добробити жртава.

6. Да ли мислите да се безбедност жртава генерално разматра у одлуци о кауцији и условима ослобађања?

1 Да   2 Не   8 Не знам

6а Ако је одговор негативан, које су препреке код разматрања безбедности жртве?

.....

.....

.....

7. Да ли постоје неке препреке код коришћења следећих помоћи при сведочењу?

	Да	Не	Не знам
Издавање забрана у свим случајевима осим сексуалног насиља	☐ 1	☐ 2	☐ 8
Изузимање јавности из суђења	☐ 1	☐ 2	☐ 8
Екран за младе сведоке са менталним или физичким инвалидитетом	☐ 1	☐ 2	☐ 8
Затворени ротирајући телевизор за младе сведоке са менталним или физичким инвалидитетом	☐ 1	☐ 2	☐ 8
Видео запис сведочења за младе сведоке са менталним или физичким инвалидитетом	☐ 1	☐ 2	☐ 8
Особа за подршку која прати младе сведоке млађе од 14 година или сведоке са менталним И физичким инвалидитетом	☐ 1	☐ 2	☐ 8

7_a Ако сте одговорили потврдно на било који део питања 7, молим Вас објасните.

Издавање забрана у свим случајевима осим код сексуалног насиља.

.....
 .....

Изузимање јавности из суђења.

.....
 .....

Екран за младе сведоке са менталним или физичким инвалидитетом.

.....
 .....

Затворени ротирајући телевизор за младе сведоке са менталним или физичким инвалидитетом

.....
 .....

Видео запис сведочења за младе сведоке са менталним или физичким инвалидитетом

.....
 .....

Особа за подршку за праћење младих сведока испод узраста од 14 година или сведока са менталним или физичким инвалидитетом

.....
 .....

Поглавље 486 (2.3) *Кривичној законика* наводи да уколико се не захтева од стране „одговарајућег правосуђа“, само-заступајући оптужени не може да унакрсно испитује дете сведока (испод узраста од 18 година). Ово поглавље је применљиво на поступке где је оптужени осуђен за сексуално насиље у оквиру поглавља 271, 272 и 273, или где је насиље над жртвом „наводно учињено, запређено или покушано“.

8. Да ли поглавље 486 (2.3) треба да буде проширено? (Молим Вас означите)

1 Да, на друге жртве   1 Да, на друге прекршаје   2 Не

8а Ако је одговор потврдан за друге жртве и/или друге прекршаје, молим Вас објасните.

.....
.....
.....

Следећа питања су у вези са разматрањем изјава о утицају на жртве. Као што већ знате, изјаве о утицају на жртву могу да се поднесу за употребу на сведочењу или код помиловања.

9. Засновано на Вашем искуству, да ли жртве обично подносе изјаве о утицају на жртве?

На сведочењу   1 Да   2 Да, у озбиљним случајевима
                                         3 Не   8 Не знам

Код помиловања   1 Да   2 Да, у озбиљним случајевима
                                         3 Не   8 Не знам

9а Ако је одговор негативан, молим Вас објасните.

.....
.....
.....

Следећа питања су у вези са реституцијом, надокнадама за жртве и условним пресудама.

10. По Вашем мишљењу, да ли постоје неке препреке за коришћење реституције?

1 Да   2 Не   8 Не знам

14_b Ако сте одговорили потврдно на питање 14, из Вашег искуства, која изјава најбоље описује жртвин ангажман у одлуци о употреби ресторатовне правде?

- 1 Жртва је увек ангажована
- 2 Жртва је понекад ангажована
- 3 Жртва је ретко ангажована

14_c Ако сте одговорили негативно на питање 14, зашто **нисте учествовали** у ресторативној правди?

- 1 Приступ ресторативне правде нису доступни
  - 2 Приступ ресторативне правде не штите жртву адекватно
  - 3 Приступ ресторативне правде не делују застрашујуће
  - 66 Остало (*наведи*)
-

Закључна питања се баве свим одредбама *Кривичног законика* који је намењен бенефит жртава.

15. По Вашем мишљењу, шта је постигнуто одредбама *Кривичног законика* које су намењене бенефиту жртава?

.....
.....

16. Да ли је било неких ненамерних или неочекиваних последица ових одредби?

- 1 Да
- 2 Не
- 8 Не знам

16_a Ако је одговор потврдан, које су то последице?

.....
.....
.....

17. Да ли имате неке коментаре?

.....
.....
.....

ФЕДЕРАЛНИ ПРОГРАМ ЗА ЗАШТИТУ СВЕДОКА У КАНАДИ

У поређењу са општинским и провинцијалним програмима за заштиту сведока, Програм за заштиту сведока којим управља Краљевска канадска коњичка полиција је крајња мера и има много ограниченији обим. Овај програм је намењен сведоцима којима је потребна дугорочна заштита. У великој већини случајева то укључује дугорочно пресељење и/или промену идентитета.

Промена идентитета сведока је екстремна мера која треба да се користи само у посебним околностима. У извештају који је наручило Министарство јавне безбедности Квебека¹, Ен-Мари Боисверт је приметила да је „промена идентитета мера која треба последња да се користи, екстремна је и тешка за примену са административне тачке гледишта и посебно изазовна и захтевна за сведоке и њихове породице у краткорочним, средњорочним и дугорочним периодима“. За штићенике „безбедна промена идентитета захтева лагање о њиховој прошлости и пореклу; они морају да искроје своју личну историју; њихова изолација и усамљеност неизбежно имају за резултат немогућност стварања интимних, искрених и стварних међуљудских односа“.²

1. Програм за заштиту сведока од 1984. до 1996. године

Краљевска канадска коњичка полиција покренула је Програм за заштиту сведока 1984. године³ ради подстицања сарадње сведока чија би обавештења могла да помогну Краљевској канадској коњичкој полицији

---

¹ Министарство јавне безбедности Квебека је 23. јануара 2004. године наручило од госпође Боисверт да истражи различите програме за заштиту сведока широм света. Њен коначни извештај, под називом *La protection des collaborateurs de la justice : éléments de mise à jour de la politique québécoise*, представљен је Министарству у јуну 2005. године; стр. 33.

² Ibid

³ Интересантно је приметити да је Краљевска канадска коњичка полиција штитила сведоке и пре 1984. године. У недостатку званичног програма, Краљевска канадска коњичка полиција је на основу случајева одлучивала да ли одређени сведоци захтевају посебну заштиту. Први од ових случајева датира из седамдесетих година. *Годишњи извештај Закона о програму заштите сведока* 1996-1997. године.

да судски гони чланове организованог криминала. Програм је створен у периоду када је борба против националних и међународних кругова трговине дрогом постала значајан приоритет.⁴

До 1996. године програм Краљевске канадске коњичке полиције руководио се интерним стратегијама и упутствима који су чувани у тајности како би се спречило да криминалци открију методе које Краљевска канадска коњичка полиција користи да би заштитила појединце који су доставили обавештења о њима. Краљевска канадска коњичка полиција сматрала је тајност суштинским елементом за безбедност штићеника.

Руковођење Програмом било је веома критиковано. Штићеници и други људи забринути за заштиту сведока тврдили су да они који су одговорни за спровођење Програма не одговарају довољно за његово руковођење. Поред тога, многи људи су сматрали да Краљевска канадска коњичка полиција не поштује у довољној мери споразуме о заштити.

Током времена јавила су се бројна неслагања између Краљевске канадске коњичке полиције и неких штићеника Програма. У немогућности да међу собом разреше неслагања, незадовољни штићеници отишли су тако далеко да су објавили своје проблеме, угрожавајући можда на тај начин и сопствену безбедност.⁵

2. Програм након усвајања Закона о програму за заштиту сведока

Ступање на снагу Закона о програму за заштиту сведока створило је законодавну основу за Програм за заштиту сведока Краљевске канадске коњичке полиције. Законом је одређен циљ овог програма – да се промовише поштовање закона и олакша заштита особа директно или индиректно укључених у пружање помоћи према активностима које спроводе било која извршна агенција или међународни кривични суд или трибунал у погледу кога је постигнут споразум или договор са Краљевском канадском коњичком полицијом.⁶ Закон је такође проширио обим Програма, одобравајући приступ свим канадским извршним агенцијама, као и онима из света са којима су постигнути споразуми.

---

⁴ Gregory Lacko, *The Protection of Witnesses*, International Cooperation Group, Department of Justice Canada, 2004.

⁵ Детаљне информације у вези са одређеним недаћама истакнуте су у Lacko (2004).

⁶ Члан 14. Закона о Програму за заштиту сведока.

Све канадске извршне агенције⁷ имају приступ Програму по принципу рефундирања. Међутим, када полиција једном одреди да је потребан нов идентитет да би се сведок и/или чланови породице заштитили, релевантна полицијска јединица мора да поднесе пријаве Краљевској канадској коњичкој полицији да би регистровала да је та особа у федералном програму. У таквим случајевима примењују се правила федералног програма и могуће је да Краљевска канадска коњичка полиција одбије да призна још једног сведока полиције. Овај захтев може да се објасни чињеницом да неки од докумената потребних за промену идентитета, као што су бројеви социјалног осигурања, бројеви кривичног досијеа и пасоша, морају да се добију од федералне владе.⁸

а) Управљање

Према Закону о програму за заштиту сведока, управљање Програмом је одговорност комесара Краљевске канадске коњичке полиције. Међутим, Закон о програму за заштиту сведока дозвољава комесару да делегира одређена овлашћења другим члановима организације.

⁷ Полиција је одговорност сва три нивоа владе. Федерално, Краљевска канадска коњичка полиција је одговорна за спровођење федералних закона, осим оних наведених у Кривичном закону, као и за пружање националних услуга, као што су форензичке лабораторије, форензичка идентификација и Канадски полицијски колеџ. Провинције и територије су одговорне за спровођење провинцијског законодавства и одредаба Кривичног законика. Све провинције и територије су одговорне за провинцијску/територијалну и општинску полицију. Када провинција или територија има општинску полицију, онда те службе имају обавезу да спроведу одредбе Кривичног законика, провинцијских закона и општинских уредби на својој територији. Тренутно су Квебек, Онтарио и Њуфаундленд и Лабрадор једине провинције које имају провинцијске полицијске снаге. Њуфаундленд и Лабрадор, Јукон, Северозападне територије и Нунавут су једине области у Канади које немају своју сопствену полицију. Краљевска канадска коњичка полиција пружа провинцијске/територијалне и општинске полицијске услуге по уговору у провинцијама и територијама које немају своју полицију. За детаљне информације у вези са структуром полиције у Канади више у *Police Resources in Canada*, 2007, по. 85-225-XIF, новембар 2007.

⁸ Помоћник комесара Раф Сукар је рекао: „Уколико полиција, изузев Краљевске канадске коњичке полиције, има особу која јој је помогла у неком случају и волела би да ту особу пресели и стога тражи нов идентитет за њу, поред провинцијске возачке дозволе и тако даље, они, наравно, траже и пасош, књижицу социјалног осигурања и федералне документе, тако да морају да иду преко нас. Оне који добију одговарајућу документацију ми морамо да прихватимо у програм. Да бисмо их прихватили у програм, морамо да прегледамо случај и да одредимо да ли је или не та особа прикладна за Програм заштите сведока према критеријумима из члана 7^е. *Evidence*, 19. април 2007.

б) Заштита

Службе за заштиту дате штићеницима кроз Програм за заштиту сведока такође су дефинисане у Закону о програму за заштиту сведока. Такве службе укључују селидбу, смештање, пружање новог идентитета и психолошку и финансијску подршку. Сведоци у Програму суочавају се са опасношћу која је довољно озбиљна да се њима, а понекад и њиховим породицама, у великој већини случајева одобре промена идентитета и пресељење.

в) Прихватање

Да би се осигурала усклађеност у обради случајева заштите сведока широм земље, законодавци су такође сматрали да би било корисно и да се у Закону о програму за заштиту сведока наведу прихватљиви критеријуми и фактори Програма који треба да се размотре приликом оцене кандидата. Да би био прихваћен у Програм, сведока морају да препоруче извршна агенција или међународни кривични суд или трибунал са којим је постигнут споразум. Сведок такође мора да пружи обавештења захтевана прописом, а између комесара и сведока мора да се постигне споразум у коме су назначене обавезе обе стране.⁹

За Краљевску канадску коњичку полицију споразум о заштити је неопходан да би се укључила обавеза о преузимању било којих корака потребних да би се пружила заштита поменута у споразуму. Са друге стране, штићеник је обавезан да пружи сва обавештења или доказе које захтевају истрага или тужилаштво; да испуни све финансијске и правне обавезе; да се уздржи од чињења федералних прекршаја или активности које могу да компромитују безбедност самог штићеника, другог штићеника или пак самог програма и да прихвати и спроведе разумне захтеве комесара у вези са заштитом датом штићенику и своје обавезе по том основу (члан 8. Закона о програму за заштиту сведока).

Према члану 7. Закона о програму за заштиту сведока, пре прихватања штићеника комесар мора да размотри:

- природу ризика по безбедност сведока;
- опасност по друштво уколико сведок буде примљен у Програм;
- природу истраге, испитивања или тужбе која укључује сведока и важност сведока у тој ствари;

---

⁹ Према Закону о програму за заштиту сведока, у случају хитности комесар може, и то највише на 90 дана, да пружи заштиту особи која није ступила у споразум о заштити (члан 7. Закона о програму за заштиту сведока).

- вредност обавештења или доказа који су дати или договорени да буду дати или учешће сведока;
- вероватност способности прилагођавања сведока Програму;
- трошкове одржавања сведока у Програму;
- алтернативне методе заштите сведока, без прихватања сведока у Програм и
- све друге факторе које комесар сматра релевантним.

Када је појединац прихваћен у Програм, претпоставља се да ће он или она остати доживотни штићеници. Стога се штићеници охрабрују да се подржавају и да постану интегрисани у свој нови живот што је пре могуће.

г) Окончање заштите

Комесар може да оконча заштиту пружену штићенику у било ком тренутку уколико има доказа да је дошло до материјално погрешног представљања или неуспеха да се открију информације важне за прихватање штићеника у Програм, или намерног и материјалног кршења обавеза штићеника према споразуму о заштити (члан 9. Закона о програму за заштиту сведока). У таквим случајевима комесар мора да обавести штићеника о предстојећем окончању његове или њене заштите и разлозима који оправдавају такву одлуку.¹⁰ Од тренутка када добије обавештење штићеник ће имати 20 дана да оспори одлуку. Овај временски оквир може да се продужи на захтев штићеника уколико му је потребно више времена да припреми своју одбрану.¹¹

д) Заштита идентитета штићеника

Закон о програму за заштиту сведока јасно наводи да нико неће свесно, директно или индиректно, открити информације о локацији или промени идентитета штићеника или бившег штићеника. Међутим, постоје одређени изузеци.¹² Штићеници и бивши штићеници могу, према Закону, да открију информације о себи уколико такво откривање не угрожава безбедност другог штићеника или бившег штићеника и не компромитује интегритет Програма. Информације о локацији или промени идентитета штићеника или бившег штићеника може да открије и комесар, и то под следећим условима: уз пристанак штићеника или бившег штићеника; уколико је штићеник или бивши штићеник претходно

---

¹⁰ Ibid.

¹¹ David Bird, *Evidence*, април 2007. године.

¹² Члан 11. Закона о Програму за заштиту сведока.

открио информације; уколико је откривање од суштинског значаја за јавни интерес – за сврхе као што су спречавање чињења серије кривичних дела или национална одбрана, или када постоји разлог за уверење да је штићеник или бивши штићеник био умешан у кривично дело и може да пружи материјална обавештења или доказе у вези са кривичним делом; или у кривичном поступку, када је откривање веома битно да би се утврдила невиност неке особе.

Од 1996. године одређени број штићеника је против своје воље открио да учествује у Програму. Међутим, не зна се тачан број невољних кршења која су се десила откад је Програм створен 1996. године. Такође, било је случајева у којима су штићеници открили своје идентитете као резултат судских поступака.¹³ Преглед годишњих извештаја урађених у Парламенту показује да је у фискалној 2002/2003. години Краљевска канадска коњичка полиција невољно открила информације у вези са штићеником на суду, угрожавајући тиме безбедност те особе.¹⁴ Краљевска канадска коњичка полиције је успела да реши проблем „на задовољство свих заинтересованих страна“.¹⁵

ђ) Појединци који треба да се заштите

Федерални програм за заштиту сведока намењен је заштити различитих типова сведока. Закон о програму за заштиту сведока дефинише сведока као особу која је дала или се сложила да да информације или доказе, или је учествовала или се сложила да учествује у некој ствари која је у вези са кривичном истрагом или тужбом и којој може да буде потребна заштита, заједно са свима који, на основу тога што су повезани са сведоком, могу такође да захтевају заштиту (члан 2. Закона о програму за заштиту сведока). То могу бити родитељ, дете или било која друга особа чија безбедност може да буде угрожена сарадњом сведока са властима. На Краљевској канадској коњичкој полицији је да одреди да ли је безбедност појединца „озбиљно угрожена“, а могућност учешћа у Програму може бити понуђена било коме ко је повезан са штићеником и чији живот или безбедност могу бити угрожени.

Сведоци који користе Програм за заштиту сведока припадају двома главним групама: обавештајцима (обавештајни извори) и полицијским агентима (агенцијски извори и агенти).¹⁶

---

¹³ *Evidence*, април 2007. године.

¹⁴ Годишњи извештај Закона о програму за заштиту сведока 2002/2003. година.

¹⁵ Gregory Lacko (2004).

¹⁶ Ове дефиниције преузете су из *Operational Manual* Краљевске канадске коњичке полиције, 31.1: типови извора и коришћење упутстава.

Обавештајни и агенцијски извори не морају обавезно да буду криминалци. У неким случајевима то могу да буду савесни грађани који случајно имају обавештења која полиција може да користи.

Да би обавештајац добио статус агента, Краљевска канадска коњичка полиција мора да обави детаљну процену случаја. Сврха процене, коју спроводи особље Краљевске канадске коњичке полиције обучено у области заштите сведока,¹⁷ је да се одреде квалитет кандидата и њихова спремност да поштују потенцијални уговор са Краљевском канадском коњичком полицијом, као и да се одреди да ли Краљевска канадска коњичка полиција може да прихвати да дугујемо тој особи у толикој мери да се прихвати у програм и да се стара о њеним/његовим трошковима.¹⁸ Очигледно је да се многи случајеви елиминишу у фази оцене.

Важно је истаћи да примање у Програм заштите сведока не даје тим појединцима имунитет, и то важи за кривична дела почињена пре или након њиховог примања у Програм. Штићеници остају подложни свим законима парламента као било који други грађани Канаде, њихова постојећа кривична прошлост остаје са њима и пратиће их у њихов нови идентитет.¹⁹

е) Транспарентност

Да би се обезбедила транспарентност, према Закону о програму за заштиту сведока, комесар Краљевске канадске коњичке полиције обавезан је да састави годишњи извештај у коме ће представити опште информације о управљању Програмом за заштиту сведока. Овај захтев признаје да би откривање детаљних информација могло да угрози безбедност штићеника и интегритет Програма. Годишњи извештај представља парламенту министар јавне безбедности.

---

¹⁷ „Краљевска канадска коњичка полиција посветила је доста времена обуци особља од 2003. године. Обука почиње осмочасовним интернет курсом који може свако да похађа у Краљевској канадској коњичкој полицији; то је сада обавезни тренинг курс и у Реџини. Следећи корак је петодневни или шестодневни курс који се искључиво фокусира на развој особља. Такође постоји и курс о развоју особља за контролоре. Признајемо да је читава област развоја особља важна; морамо да имамо људе који су обучени и који разумеју када нам неко доноси информације да морамо да преуземо самосталне независне кораке да бисмо поткрепили материјал који нам је донет. Морамо да имамо неки метод да бисмо оценили обавештење које нам је пружено“; *Evidence*, 7. јун 2007. године.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Raf Souccar, *Evidence*, 19. Април 2007.

3. Доступни подаци о Програму за заштиту сведока

У 2007. години у Програму за заштиту сведока било је око хиљаду штићеника, укључујући 700 оних које је водила Краљевска канадска коњичка полиција и 300 од других извршних агенција.²⁰ Готово 30 одсто њих нису били сведоци за тужилаштво већ су прихваћени у Програм због односа са сведоцима.²¹

а) Прихватање у Програм

Анализе годишњих извештаја (видети табелу 1) откривају неке занимљиве детаље о Програму за заштиту сведока током времена. Прво, примећују се занимљиве варијације у броју прихватања у Програм откад је створен 1996. године. Према последњем годишњем извештају,²² између 1. априла 2005. и 31. марта 2006. године у Програм је примљено 66 штићеника, у поређењу са 37 у претходној фискалној години, што указује на пораст од око 78 одсто. Када се подаци из 1996/1997. године (за период од 20. јуна 1996. године, када је Закон о програму за заштиту сведока ступио на снагу, до 31. марта 1997. године) упореде са подацима из 2005/2006. године, видимо значајан пад у прихватањима: са 152 у 1996/1997. на 66 у 2005/2006. години. Откад је донет Закон о програму за заштиту сведока, најнижи број прихватања Краљевска канадска коњичка полиција забележила је у 2001/2002. години, када је Краљевска канадска коњичка полиција прихватила само 29 штићеника у Програм.

Табела 1. Пројрам за заштитиу сведока 1996-2006.

	1996-1997	1997-1998	1998-1999	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007
Прихватање у Програм	152	110	92	72	37	29	61	34	37	66
Нови случајеви	100	81	70	57	57	62	103	72	86	53

²⁰ Chief Superintendent Derek R. Ogden, Director General, *Drugs and Organized Crime, Federal and International Operations Royal Canadian Mounted Police*, Evidence, 19. Април 2007.

²¹ Ibid.

²² Годишњи извештај се захтева чланом 16. Закона о програму за заштиту сведока.

Одбијање заштите од стране сведока	5	2	2	4	23	11	13	11	11	15
Прихватање од стране друге полиције	30	22	23	12	17	23	34	41	34	35
Промена идентитета	46	19	36	11	14	24	26	52	35	54
Премештај у другу провинцију	71	51	30	25	14	23	25	27	25	22
Премештај у оквиру исте провинције	31	9	9	15	15	12	20	14	15	9
Добровољни престанак	4	9	6	7	8	9	13	12	16	21
Невољни престанак	3	4	7	2	1	1	3	3	8	7
Неуспела заштита сведока проузрокована од стране Краљевске коњичке полиције	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Трошкови програма	\$1,579,869	\$3,058,966	\$3,794,478	\$1,942,983	\$1,626,428	\$1,538,658	\$3,397,647	\$1,961,318	\$2,565,288	\$1,932,761

б) Трошкови

Табела 1. такође приказује и варијације у трошковима Програма. Потребно је истаћи да трошкови који су приказани у годишњим извештајима и табели представљају само део трошкова заштите сведока. Наведени износи односе се само на трошкове који су директно намењени штићеницима и којима управља Краљевска канадска коњичка полиција.

Из табеле се може видети да трошкови Програма не могу да се посматрају само на основу броја прихваћених штићеника. Као пример могу послужити подаци из 2004/2005. године, када је у Програм прихваћено 37 ових штићеника, и из 2005/2006. године, када је у Програм прихваћено 66 особа. Годишњи трошкови програма били су већи у 2004/2005. години (2.565.288 долара) у односу на 2005/2006. годину (1.932.761 долара), када је примљено више штићеника. Ове варијације у трошковима

могу бити последица многих фактора (индивидуалне околности сведока, безбедност породице, пријатеља итд).

в) Одбијање заштите

У табели 1. приказани су подаци о броју лица која су одбила да се укључе у Програм за заштиту сведока. Може се приметити да је тај број значајно варирао и да се од 2000/2001. године стабилизовао између 11 и 15 одбијања по години. Као најчешћи разлог за одбијање заштите сведоци су наводили превелику захтевност Програма, бројне рестрикције и обавезу да се преселе.

г) Добровољни и невољни престанак

Од успостављања Програма између 4 и 21 сведока је током године одлучивало да га напусти. Разлози за то многобројни су, али најчешћи представљају многобројна ограничења која се односе на породицу и пријатеље, као и на тешкоће сведока да се прилагоде новом животу.

Када је у питању престанак Програма заснован на одлуци комесара, најчешћи разлог је озбиљно кршење безбедности од стране самог сведока. Такође, значајан разлог за прекид заштите представља и то када штићеник изврши кривично дело.

4. Промовисање транспарентности и доступности Програма

Заштита сведока захтева поштовање поверљивости и необјављивање детаљних података који могу да компромитује безбедност штићеника и интегритет Програма за заштиту сведока. Међутим, Програм би требало да буде транспарентан у већој мери, дозвољавајући независно истраживање које поштује поверљивост случајева – унапређењем информација у годишњим извештајима и обезбеђивањем независног увида у активности Краљевске канадске коњичке полиције.

Многе полицијске службе у Канади нису у могућности да користе предности Програма јер трошкове сноси полицијска служба која је предложила укључење у Програм. Уколико сведок сарађује са неком другом агенцијом за спровођење закона а не са Краљевском канадском коњичком полицијом, трошкови падају на њен терет. Агенције често нису у могућности да снесу те трошкове јер немају довољно средстава у буџету. Из наведеног разлога у Канади ће се приступити припреми новог споразума о финансирању који ће закључити министарства свих провинција, као и федерално министарство надлежно за правосуђе и јавну безбедност.

ПРАВНИ ОКВИРИ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

I. УВОД

Трговина људима је глобални проблем који превазилази националне оквире, као и све друге активности које су повезане са организованим криминалом. Такође, трговина људима представља сложен проблем који захтева примену ефикасних мера на плану превенције, сузбијања и кажњавања учинилаца, али и заштите жртве.

Заједнички именилац разних видова трговине људима јесте употреба силе, преваре или принуде са циљем експлоатације појединца зарад профита.

Жртва може бити подвргнута радној или сексуалној експлоатацији, или обема. Радна експлоатација укључује традиционално ропство, принудни рад и дужничко ропство. Сексуална експлоатација обично укључује злостављање у оквиру комерцијалне секс-индустрије. У другим случајевима појединци, који често захтевају и секс и рад, експлоатишу жртве у приватним кућама. Употреба силе или принуде може бити директна и физичка или психичка.

Постоји широк спектар процена о обиму и величини савременог ропства. Међународна организација за рад (ILO), орган Уједињених нација задужен за питања радног стандарда, запошљавања и социјалне заштите, процењује да је у сваком тренутку на принудном раду, у ропском раду, на принудном дечјем раду или у сексуалном ропству 12,3 милиона људи; друге процене крећу се између четири и чак 27 милиона људи.

Постојећи модели заштите жртава трговине људима често дају приоритет органима кривичног прогона (полиције, тужилаштва) у односу на права жртава трговине. Потребно је редефинисати и реформисати заштиту и положај жртава трговине људима и појачати њихова права.

Жртве трговине људима су жене, мушкарци и деца. Важно је знати да не постоји егзактан профил потенцијалних жртава трговине људима. Трговац одабира жртве према „захтевима тржишта“ – за просјачење, присилан рад и сексуалну експлоатацију; затим жртве са одређених поднебља; децу и жене одређених националности итд.

Постоји неколико карактеристика жртава трговине људима:

- жртве су у највећем броју случајева жене и деца: само два одсто укупног броја жртава су мушкарци и дечаци;
- жртве су најчешће особе од 18 до 25 година, али је међу њима све више млађих особа;
- жртве се регрутују из села, мањих градова и градова у осиромашеним регионима;
- жртве су најчешће незапослене и сиромашне;
- жртве могу да буду нижег образовања, због чега су дискриминисане у породичном и професионалном окружењу;
- жртве су често из дисфункционалних породица;
- жртве ретко говоре стране језике.

Главна карактеристика потенцијалних жртава је јака жеља за побољшањем социјално-економских услова и животног стандарда.

II. УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ

- *Конвенција о транснационалном организованом криминалу*, из 2000. године (ступила на снагу 29. септембра 2003)
- *Протокол о превенцији, сузбијању и кажњавању ширивине људима, а нарочито женама и децом – Палермо протокол / Антии-рафикини протокол*, из 2000. године (ступио на снагу 25. децембра 2003)

Конвенција о транснационалном организованом криминалу

Конвенција Уједињених нација (УН) против транснационалног организованог криминала има за циљ промовисање међународне сарадње полиције и правосуђа ради сузбијања и спречавања транснационалног организованог криминала. Конвенција је правно обавезујући инструмент за државе које су је ратификовале. Свака држава има право избора модалитета конкретне примене ове конвенције у националном законодавству – дакле, или непосредном применом стандарда међународног права, или путем њиховог уграђивања у национално законодавство.

Заштити сведока и помоћ жртвама (чл. 24-25):

1. Заштита од одмазде и могућег застрашивања сведока: физичка заштита, пресељење, заштита идентитета, сведочење путем видео-линка.

2. Жртвама се пружа заштита само ако су сведоци, иначе се државе обавезују на предузимање „одговарајућих мера у оквиру својих могућности ради пружања помоћи и заштите жртвама, нарочито у случајевима претњи одмаздом и застрашивањем“.

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, а нарочито женама и децом

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, а нарочито женама и децом ступио је на снагу 25. децембра 2003. године. То је први правно обавезујући инструмент који садржи дефиницију трговине људима. Ова дефиниција усвојена је ради усаглашавања националних законодавстава и уједначавања њиховог приступа приликом успостављања кривичних дела која се односе на трговину људима. Додатни циљ доношења Протокола је и пружање заштите и подршке жртвама трговине људима.

Све земље југоисточне Европе потписале су 13. децембра 2000. године у Палерму Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, као и њена два додатна протокола. Према Протоколу против трговине људима, све земље су обавезне да развију национални план за превенцију, забрану и кажњавање трговине људима. Тим протоколом усвојена је и дефиниција појма „трговина људима“:

а) Трговином људима сматраће се врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица – путем претње силом, или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре и обмане (довођење у заблуду); затим путем злоупотребе овлашћења или тешког положаја, или путем давања или примања новца или неке друге користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем са циљем њене експлоатације. Експлоатација као минимум обухвата експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству – сервитут, или пак уклањање органа.

б) Пристанак жртве трговине људским бићима на намеравану експлоатацију изнету у параграфу а) овог члана је без значаја у случајевима у којима је коришћена било која мера изнета у параграфу а).

в) Врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета са циљем експлоатације сматра се „трговином људским бићима“ чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у параграфу а) овог члана.

г) Дететом се сматра свака особа млађа од осамнаест година (члан 3. Протокола).

Протокол се односи на све аспекте трговине људима:

- Земљу порекла, транзита и дестинације
- Регулисање статуса жртава трговине људима, са препоруком државама да усвоје законске или друге одговарајуће мере које ће

жртвама нелегалне трговине људима дозвољавати да на њиховој територији остану привремено или трајно

- Превентивне мере, пре свега усмерене на заштиту жртава од секундарне виктимизације (члан 9)
- Процесуирање и кажњавање учинилаца кривичних дела трговине људима (члан 5)
- Увођење мера којима треба да се обезбеде физички, психолошки и социјални опоравак жртава нелегалне трговине људима; одговарајуће становање; саветовање; давање информација; медицинска, психолошка и материјална помоћ; образовање, запослење, обука итд. (члан 6)
- Давање могућности жртвама трговине људима да траже надокнаду

Када је реч о заштити жртава трговине људима, Протокол предвиђа низ мера:¹

---

¹ *Члан 6: Помоћ жртвама нелегалне трговине људима и њихова заштити*

1. У одговарајућим случајевима и у мери у којој је то могуће на основу домаћих законских прописа, свака држава потписница штитиће приватност и идентитет жртава нелегалне трговине људима, укључујући, између осталог, и поверљиво вођење законских поступака који се односе на ову нелегалну трговину.

2. Свака држава потписница обезбедиће да њено домаће законодавство или административни систем садрже мере које у одговарајућим случајевима пружају жртвама нелегалне трговине људима:

(а) обавештења о релевантним судским и административним поступцима;

(б) помоћ која ће омогућити да њихова становишта и интереси буду изнети и размотрени у одговарајућим фазама кривичног поступка против починилаца кривичног дела, на начин који неће утицати на право одбране.

3. Свака држава потписница размотриће спровођење мера којима треба да се обезбеди физички, психолошки и социјални опоравак жртава нелегалне трговине људима, укључујући, у одговарајућим случајевима, и сарадњу са невладиним организацијама и другим субјектима грађанског друштва, а посебно обезбеђивање:

а) одговарајућег становања;

б) пружања савета и информација, посебно у вези са њиховим законским правима, на језику који жртве нелегалне трговине људима могу да разумеју;

в) лекарске, психолошке и материјалне помоћи и

г) запослења, могућности образовања и обуке.

4. Приликом примене одредаба из овог члана свака држава потписница узимаће у обзир године старости, пол и посебне потребе жртава нелегалне трговине људима, а нарочито специјалне потребе деце, укључујући и одговарајуће становање, образовање и бригу о њима.

5. Свака држава потписница трудиће се да обезбеди физичку безбедност жртава нелегалне трговине људима док су оне на њеној територији.

- Разматрање спровођења мера за обезбеђивање физичког, психолошког и социјалног опоравка, а посебно: смештаја, информисања о правима, медицинске, психолошке и материјалне помоћи, запослења и могућности образовања и обуке
- Разматрање дозвола за привремени или трајни боравак
- Репатријацију, уз одговарајућу бригу о безбедности
- Успостављање програма и мера за заштиту од ревиктимизације

---

6. Свака држава потписница обезбедиће да њен домаћи правни систем садржи мере које жртвама нелегалне трговине људима пружају могућност добијања надокнаде на име претрпљене штете.

Члан 7: Стајтус жртвава нелегалне трговине људима у државама које их њима

1. Поред предузимања мера у складу са чланом 6. овог протокола, свака држава потписница размотриће усвајање законских или других одговарајућих мера које жртвама нелегалне трговине људима дозвољавају да, у одређеним случајевима, на њеној територији остану привремено или трајно.

2. Приликом спровођења одредбе садржане у ставу 1. овог члана, свака држава потписница ће на одговарајући начин имати у виду хуманитарне факторе и факторе самилости.

Члан 8: Репатријација жртвава нелегалне трговине људима

1. Држава потписница чији је држављанин жртва нелегалне трговине људима или у којој је то лице имало право на стални боравак у време уласка на територију државе потписнице примаоца омогућиће и прихватиће повратак тог лица без непотребног или неоправданог одлагања, уз дужну бригу о његовој безбедности.

2. Када држава потписница враћа жртву нелегалне трговине људима држави потписници чији је то лице држављанин или у којој је оно имало право на стални боравак у време уласка на територију државе потписнице примаоца, то враћање ће, по могућству, бити добровољно, уз дужну бригу о безбедности тог лица и о стању свих врста правних поступака с обзиром на чињеницу да је то лице жртва нелегалне трговине људима.

3. На захтев државе потписнице примаоца, држава потписница од које то буде затражено потврдиће без непотребног или неоправданог одлагања да ли је лице које је жртва нелегалне трговине људима њен држављанин или да ли је имало право на сталан боравак на њеној територији у време уласка на територију државе потписнице примаоца.

4. Да би омогућила повратак жртве нелегалне трговине људима која је без одговарајуће документације, држава потписница чији је то лице држављанин или у којој је оно имало право на сталан боравак у време уласка на територију државе потписнице примаоца сложиће се да, на захтев државе потписнице примаоца, изда сва путна документа или друго овлашћење које том лицу може да омогући путовање и поновни улазак на њену територију.

5. Овај члан не доводи у питање ниједно право које жртвама нелегалне трговине људима даје било који домаћи законски пропис државе потписнице примаоца.

6. Овај члан не доводи у питање ниједан важећи билатералан или мултилатералан споразум или аранжман који, у целини или делимично, уређује повратак жртвама нелегалне трговине људима.

III. ЕВРОПСКА УНИЈА

Приступ Европске уније борби против трговине људима био је пре свега фокусиран на проблеме спровођења закона, као што је увођење уједначених казни за трговину и релевантна кривична дела. Увиђање и признавање чињенице да су жртве трговине људима претрпеле тешка кршења људских права активирало је одређене обавезе влада држава чланица да штите жртве.

Недавно је Бриселска декларација за спречавање и борбу против трговине људима, која је за циљ имала стварање упутства за „најбоље праксе“, позвала поново владе да усвоје конкретне мере *inter alia* у области заштите и помоћи жртвама – успостављањем стандарда за тренутну помоћ жртвама, давањем статуса жртви као сведоку и заштитом и социјалном реинтеграцијом жртава.

Оквирна одлука Савета ЕУ о борби против трговине људима (2002/629/JHA)

Оквирна одлука Савета ЕУ углавном се односи на материјалнокривичне правне одредбе у вези са трговином људима, а пружа мало заштите жртвама трговине. Само члан 7. ове одлуке односи се на заштиту и помоћ жртвама трговине.

Према одредбама тог члана, жртвама ће се обезбедити смештај и медицинска нега, а уколико је то потребно, и полицијска заштита да би се могле опоравити и како се не би плашиле да сведоче против починилаца злочина. Оне ће бити заштићене од даљих траума током кривичног поступка, попут оних које, на пример, проистичу из пробних питања о искуству у вези са њиховом присилном сексуалном експлоатацијом. Жртве ће добити бесплатну правну помоћ током поступка, укључујући и помоћ приликом подношења захтева за финансијску компензацију.

Оквирном одлуком се препоручује увођење санкција против клијентата људи који су приморани да пружају сексуалне услуге, али и против послодаваца који запошљавају жртве трговине људима, као и оснивање независног тела које ће надгледати спровођење ових мера.

Упутство Савета ЕУ 2004/81. о дозволи боравка: дозвола се даје жртвама које сарађују са органима гоњења

Иако су омогућавање илегалне имиграције, тј. кријумчарење и трговина људима два различита прекршаја, ово упутство проистиче из чињенице да се та два прекршаја често преклапају у пракси. Комисија стога признаје повезаност трговине и кријумчарења, али се та два об-

лика посматрају као део општијег проблема – пораста незаконите имиграције. Термин „жртве трговине људима“ дефинише се на исти начин као у Протоколу о трговини. Концепт „жртве активности за омогућавање илегалне имиграције“ има веома посебно значење тако да не покрива све оне који траже помоћ за незакониту имиграцију већ само оне који могу основано да се сматрају жртвама које су претрпеле штету (на пример, пошто су им животи били у опасности или су претрпели физичке повреде).

Циљ овог предлога је да понуди привремене боравишне дозволе жртвама спремним да надлежним органима дају доказе о својој сарадњи са лицима осумњиченим да су починили кривична дела. Дозвола би била издата жртвама трећих земаља које су претрпеле штету директно од активности омогућавања незаконите имиграције или трговине људима. Жртве се дефинишу као пунолетна или малолетна лица која испуњавају одређене услове утемељене у домаћем законодавству.

Примена Упутства ограничена је на издавање боравишне дозволе. Иако боравишна дозвола нуди *de facto* заштиту против депортације, циљ Упутства нису мере заштите жртава или заштите сведока. Заштита жртава и заштита сведока регулисани су националним законима или неким другим прописима Европске уније. Упутство, као и Оквирна одлука, упућује на *Оквирну одлуку о стицању статуса жртва у кривичном поступку* (од 15. марта 2001. године), као и на *Резолуцију Савета о заштити сведока у оквиру борбе против међународног организованог криминала* (од 23. новембра 1995. године) као адекватно испуњење потреба заштите жртава и сведока трговине људима и позива државе чланице да осигурају правилну и ефективну заштиту сведока пре, током и након суђења. Таква заштита би, уколико је то потребно, била проширена и на родитеље, децу и друге блиске сроднике сведока.

Међутим, ниједан од ових докумената није био усвојен због посебних потреба жртава трговине људима. Поред тога, они се не односе на жртве које не сарађују са органима у току кривичног поступка. То значи да жртве трговине људима које не могу или не желе да сарађују са тим органима могу да буду ухапшене, притворене и депортоване. Као што је *Human Rights Watch* нагласио, „овај приступ кажњава жртве трговине, категоризујући их само као недокументоване имигранте који треба да се избаце, без икаквог признавања да су он или она жртве тешког кршења права“. Поред тога, овај приступ утврђује две категорије жртава, без обраћања икакве пажње на потребу за заштитом, која је свим жртвама заједничка.

Као резиме може се рећи да у европском режиму борбе против трговине људима остаје озбиљан процеп у смислу посебних мера зашти-

те свих жртава. Општа заштита, укључена у поменуте постојеће одлуке и резолуције, не испуњава правни вакуум у вези са жртвама које не сарађују са органима у кривичним поступцима и које су остављене без било какве заштите. Одсуство такве заштите за све жртве трговине људима не успева да испуни стандарде за заштиту жртава трговине истакнуте у Протоколу о трговини људима. Међутим, ово такође може да се критикује и због недостатка стварања оквира за основна људска права, што је изражено терминима „влада ће настојати“ и „влада ће размотрити“. То представља пропуштену прилику да се борба против трговине људима директно повеже са оквиром за основна људска права. Оквирна одлука ЕУ о борби против трговине људима оставља ову могућност као изборну.

Препорука Савета за идентификацију и упућивање служби за помоћ жртвама трговине људима, из 2007. године

Ова препорука садржи позив за успостављање националног механизма за рану идентификацију и помоћ жртвама трговине људима. Анализа националне добре праксе показала је да помоћ жртвама трговине људима у већини случајева пружају невладине организације и друге организације грађанског/цивилног друштва, које лакше остварају пријатељски приступ жртвама. Такође, само критика грађанског друштва омогућава националним владама да у потпуности примене међународне обавезе и унесу их у национално законодавство. Национални механизми требало би да се заснивају на тесној сарадњи државних органа и цивилног друштва.

Као подршка жртвама препоручује се успостављање мера помоћи, које могу бити различите природе – медицинска, психолошка, социјална, финансијска и правна помоћ; могућност образовања или запослења итд.

Посебне мере заштите препоручене су за децу жртве трговине људима.

IV. САВЕТ ЕВРОПЕ

Европска конвенција о борби против трговине људима, усвојена 16. маја 2005. године

- Циљ: заштита људских права жртава трговине људима и осмишљавање свеобухватног оквира за пружање заштите и помоћи жртвама и сведоцима, уз гарантовање равноправности полова, као и обезбеђивање ефикасне истраге и кривичног гоњења

Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима предвиђа низ обавеза за државе потписнице. Оне су усмерене на подизање свести лица која су у ризику да буду жртве трговине људима и акције у правцу обесхрабривања „корисника“ како би се спречила трговина људима. Жртве трговине људима морају се препознати као такве како би се спречило да их полицијски и државни органи третирају као илегалне мигранте или криминалце.

Жртвама трговине људима ће бити пружена физичка и психолошка помоћ и подршка ради њиховог повратка у друштво. Медицинске услуге, саветовање и информације, као и одговарајући смештај спадају у мере које је неопходно обезбедити. Жртве такође имају и право на накнаду штете, као и право на најмање 30 дана за опоравак, ослобађање од утицаја трговаца људима и доношење одлуке о евентуалној сарадњи са државним органима. Може им се одобрити обновљива дозвола боравка ако то захтева њихова лична ситуација или ако је њихов останак потребан ради сарадње и у истражном поступку.

Трговина људима ће се сматрати кривичним делом: трговци људима и њихови саучесници ће стога бити кривично гоњени. Приватан живот и безбедност жртава трговине људима биће заштићени за време трајања судског поступка.

Конвенцијом се предвиђа могућност кривичног прогона корисника услуга жртава трговине људима ако су знали да се ради о жртви трговине људима. Такође, Конвенцијом се пружа и могућност некажњавања жртве за њено учешће у нелегалним радњама ако је на то била приморана.

Када је реч о заштити жртава трговине људима, Европска конвенција о борби против трговине људима предвиђа следеће:

- Мере помоћи и заштите, а као минимум: адекватан и безбедан смештај, хитну медицинску помоћ, информисање о правима, правну помоћ и приступ образовању за децу (члан 12)
- Дозволе боравка: период опоравка од најмање 30 дана, а потом по основу сарадње са државним органима или због личне ситуације жртве, уз старање да се обезбеде запослење, професионална обука и едукација.

V. СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

Закон о заштити жртава трговине људима, из 2000. године

У октобру 2000. године усвојен је *Закон о заштити жртава трговине људима (Public Law 106-386)*. Пре доношења овог закона није постојао ниједан федерални пропис којим би се штитиле жртве трговине људима или процесуирали њихови трговци.

Закон је свеобухватан у приступу различитим начинима за борбу против трговине људима, укључујући превенцију, заштиту и процесуирање. Превентивне мере укључују одобрење за образовне програме и програме подизања јавне свести.

Према овом закону, заштита и помоћ жртвама трговине људима подразумевају обезбеђење смештаја, образовни програм, медицинску негу, обуку за посао и друге програме и социјалне услуге који се финансирају на федералном нивоу како би се жртвама помогло да поново изграде своје животе. Закон је такође установио *T-визу*, која омогућава жртвама да добију привремено боравиште у САД.

Закон о заштити жртава трговине људима одобрава да до 5.000 жртава трговине људима сваке године добије статус сталног боравка, и то након три године од издавања њихових привремених виза. *T-виза* означава промену у стратегији закона о имиграцији, који је раније за последицу имао то да су многе жртве депортоване као илегални мигранти. Овим законом се одређује да су жртве подложне Програму за заштиту сведока.

Законом се, такође, одређује и да жртве трговине људима могу да користе бенефиције и услуге федералних или државних програма када добију потврду Министарства здравља и хуманих услуга САД. Пунолетним жртвама трговине људима добијање ове потврде је предуслов за коришћење услуга у оквиру било ког федерално или државно финансираног програма, и то у истој мери као и избеглице, укључујући избегличку новчану помоћ, медицинску помоћ и социјалне услуге. Жртве млађе од 18 година не морају да добију ову потврду.

Жртве трговине људима које нису држављани САД подобне су за добијање бенефиција и услуга из Закона о заштити жртава трговине људима у истој мери као и избеглице. Жртве које су држављани САД не морају да добију потврду од стране Министарства здравља и хуманих услуга да би добиле ове бенефиције.

Законом о заштити жртава трговине људима предвиђени су нови инструменти за спровођење закона да би се појачало процесуирање и кажњавање трговаца, претварајући трговину људима у федерално кривично дело са тешким казнама.

Закон о поновном одобравању заштите жртава трговине људима, из 2003. године

Захваљујући *Закону о поновном одобравању заштите жртава трговине људима*, Влада САД одобрила је 2003. године више од 200 милиона долара за борбу против трговине људима. Тај закон обнавља обаве-

зу владе САД да помогне жртвама које су, путем трговине људима, у Сједињеним Америчким Државама искоришћаване ради посла или сексуалних услуга.

Закон о поновном одобравању заштите жртава трговине људима омогућава средства и иницијативе за помоћ 18 до 20 хиљада жртава трговине људима које се сваке године прокријумчаре у Сједињене Америчке Државе. Он повећава законска средства која могу да се користе против трговаца, овлашћујући жртве да покрену федералне грађанске парнице против трговаца за проузроковану штету, укључујући и трговину ради сексуалних услуга и присилног рада као кривична дела према *Закону о рекетирању ушницајних и корумпираних организација*.

VI. НАЦИОНАЛНИ ОКВИРИ

Одредбом члана 26. Устава Републике Србије изричито је забрањено да неко може бити држан у ропству или у положају сличном ропству, односно забрањен је сваки облик трговине људима, као и принудни рад.

Дефиниција трговине људима, садржана у Протоколу о превенцији, сузбијању и кажњавању трговине људима, а посебно женама и децом, представљала је основ по коме је, ради сузбијања трговине људима, у Кривичном законнику Републике Србије дефинисано кривично дело трговине људима. Поред Кривичног законика, положај жртава трговине људима, као и одређене мере заштите жртава уређују и следећи прописи:

- *Законик о кривичном поступку*
- *Закон о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала*
- *Закон о заштити учесника у кривичном поступку*
- *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичној равној заштити малолетних лица*
- *Закон о прекршајима*
- *Закон о здравственој заштити*
- *Закон о социјалној заштити*
- *Закон о кретању и боравку странаца*
- *Инструкција о условима за одобрење привремене дозволе боравка за стране држављане жртве трговине људима*

Ради заштите права и интереса жртава, Република Србија је на Министарском форуму Пакта стабилности, одржаном у Тирани 2002. године, потписала *Изјаву о обавезама*. Потписивањем те изјаве Министарство унутрашњих послова обавезало се да ће легализовати статус и гарантовати продужетак боравка страним држављанима жртвама трговине људима до завршетка њиховог опоравка, са циљем обезбеђивања њихо-

вог сведочења против трговаца људима, а тиме и ефикаснијег прекидања мреже овог вида организованог криминала.

Имајући у виду поменуте стандарде заштите жртава трговине људима, као и међународне обавезе наше земље, министар унутрашњих послова донео је 2004. године *Инструкцију о условима одобрења привременој боравка страним држављанима жртвама трговине људима*.²

Према том документу, орган унутрашњих послова надлежан према месту боравка жртава може да одобри привремени боравак из хуманитарних разлога страним држављанима за које Служба за координацију заштите жртава трговине људима процени да им треба пружити заштиту и третман као жртвама трговине људима.

Жртви трговине људима може се одобрити привремени боравак из хуманитарних разлога у трајању од:

- три месеца, ради пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у земљу порекла или претходног пребивалишта;
- шест месеци, уколико сарађује са органима власти у откривању кривичних дела и извршилаца;
- једне године, уколико активно учествује у судском поступку као сведок или оштећени, као и у случају када то захтевају разлози њене личне безбедности.

Влада Републике Србије је децембра 2006. године донела *Стратеију борбе против трговине људима*, која се састоји од низа мера и активности које треба предузети како би се правовремено и свеобухватно одговорило на проблем трговине људима. Посебан акценат стављен је на заштиту људских права жртава трговине људима.

VII. ПОТРЕБА ДА СЕ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗУЈЕ ДОБРА ПРАКСА

Истраживања указују да, из различитих разлога, жртве трговине често неће или не могу да сарађују са властима. Многе жртве трговине не желе да дају доказе против трговаца јер се боје њихове одмазде или одмазде корумпираних службеника у земљи порекла, укључујући страх за своју физичку безбедност и безбедност својих породица, и то како у земљи боравка тако и у земљи порекла. Други се боје да ће их процесуирати као илегалне имигранте.

---

² На основу члана 101. Закона о кретању и боравку странаца и међународних обавеза које је наша земља преузела, 5. јула 2004. године министар унутрашњих послова донео је *Инструкцију о условима за одобрење привременој боравка страним држављанима жртвама трговине људима*.

Власти земље боравка често се према прокријумчареним женама понашају више као према криминалцима него као према жртвама, тако да се оне суочавају са хапшењем, притвором и протеривањем. Неке жртве, чак и ако успеју да побегну из такве ситуације, не успеју да побегну и од свог дуга. Поред тога, многе жртве трговине никада не добију могућност да сведоче пошто су, као емигранти, лишаване слободе, притваране и депортоване јер је то прва ствар која се решава. Оне имају статус емиграната без докумената, што омета њихов статус жртава трговине. Посебни извештај Уједињених нација о насиљу над женама у свом *Извештају за 2000. годину о трговини женама и девојчицама* навео је да „у великој већини земаља боравка депортација остаје примарни механизам за решавање имиграната без докумената, укључујући ту и особе које су жртве трговине“.

Краткорочна боравишна дозвола је веома важна полазна тачка. Без обзира на то, неке жртве трговине могу да посматрају иницијативе за сарадњу са властима са скептицизмом пошто оне знају да су многе такозване заштитне мере само привремене и да не пружају онај тип безбедности и сигурности који им је дугорочно потребан. Не само да су дозволе резервисане једино за оне жртве које се посматрају као „корисне“ властима већ постоји и само ограничена гаранција да ће се оне обновити.

Anti-slavery International препоручује да би важан део ове заштите била гаранција да ће све особе за које се сумња да су жртве трговине добити барем тромесечно одлагање како би се размотрила њихова ситуација, као што је то случај у Холандији. Одлагање дозвољава жртвама трговине да остану законито у земљи како би се опоравиле и размотриле своје опције. Три месеца је разумно време да би се донеле одлуке засноване на пуним обавештењима о томе шта желе следеће да раде, као и да ли желе да покрену цивилну или кривичну тужбу против трговаца. Одлагање због разматрања ситуације мора да буде праћено активностима специјализованих служби и невладиних организација које су у могућности да обезбеде одговарајући смештај, правну, здравствену, психолошку и материјалну помоћ.

Постоји и потреба за прописима који одобравају да се привремени боравак одмах изда (у року од 24 часа), као што је то у Белгији случај, како би се обезбедило да жртве трговине одмах имају приступ овим службама. Спора обрада боравишних дозвола у Италији и Сједињеним Америчким Државама указује на то да многе жртве трговине зависе од добре воље појединаца и организација које ће водити бригу о њима. Све државе би требало да финансирају склоништа за жртве трговине и да обезбеде и финансирају одговарајућу заштиту жртава и сведока. Трену-

тно, Белгија, Холандија, Пољска, Тајланд, Велика Британија и САД дају право на привремени боравак само оним жртвама које су спремне да помогну у њиховим истрагама и тужбама. То може да буде у сукобу са међународним принципима за заштиту људских права, као што је, на пример, начело забране протеривања.

Бољи приступ би био да се доступност статуса привременог боравка обезбеди свим жртвама трговине које су претрпеле озбиљно злостављање у земљама боравка, или би претрпеле штету уколико би се вратиле кући, или пак онима које помажу у истрази или тужби против трговаца. Одвајање ових ствари такође осигурава да добијање статуса боравка неће бити коришћено како би се дискредитовало сведочење жртве на суђењу трговцу.

Мере одговарајуће заштите жртава подразумевају осигурање да ће полиција пружити заштиту од освете и да се жртвама даје приступ мерама и различитим нивоима заштите, и то како званичних, тако и незваничних. Што се тиче давања доказа на суђењима, државе морају да обезбеде да жртве сведоци могу безбедно да изнесу доказе и да се потруде да смање секундарну трауму – виктимизацију, коју жртве често претрпе у судници, на пример, употребом изјава под заклетвом, снимљених сведочења, видео веза и преткривичних саслушања.

Мере заштите сведока морају да избалансирају права брањеника на фер суђење са правима жртава да не буду трауматизоване или изложене опасности путем сведочења. Незваничне мере, као што је пружање одвојених простора у судницама за жртве сведоке да би се спречио могући сусрет са породицом или пријатељима трговца, подједнако су важне.

У земљама које припадају континенталном правном систему веома је важно да се жртвама обезбеди адвокат који ће их представљати у кривичном случају. *Anti-slavery International* је закључио да су случајеви у којима су заштићена права жртава и у којима постоји успешна осуда претежно они у којима жртва трговине има правног заступника. Адвокати играју важну улогу у свим земљама, обезбеђујући да се права жртава трговине штите, а посебно њихово право на обавештења о судском поступку и гаранција да ће жртва трговине бити призната као жртва кривичног дела. Поред тога, важно је да се осигура да жртве имају надокнаду. Надокнада за изгубљене зараде, као и за претрпљени бол била је важан начин остваривања права жртава због обраћања пажње и на њихове финансијске потребе, што чини процес проласка кроз кривично суђење вредним.

Као што је већ наведено, постоји растућа свест на свим нивоима о потреби за оквиром о основним људским правима да би се ефикасније

борило против трговине људима. Случајеви најбоље праксе у смислу успешне заштите права жртава постоје тамо где постоје истинско разумевање и добра воља од стране укључених органа власти. Успешне случајеве генерално карактерише присуство посвећених тимова за спровођење закона – тужилаца, правника и службеника који су показали осетљивост за потребе и права жртава трговине. Сада постоји потреба да се институционализује примењена добра пракса.

VIII. ПРЕПОРУКЕ

Следеће три области заштите су неодвојиве уколико заштита жртава трговине треба да се ефективно оствари:

- *Социјална помоћ*
- *Процесуирање и заштитна људских права жртвава трговине*
- *Информација/реинформација жртвава*

Таква подршка треба да постане доступна свим жртвама трговине људима, без икаквог разликовања заснованог на типу трговине. Било да је пружају владе, међународне организације или невладине организације, та подршка би требало да, између осталог, укључује:

- специјализована склоништа, на првом месту, са могућношћу приступа смештају у каснијој фази;
- медицинске услуге и саветовања;
- правну помоћ;
- информације о правима жртава и последицама одлуке да постану сведоци;
- језичке и професионалне курсеве обуке;
- курсеве увода у културу;
- финансијску помоћ и
- помоћ у тражењу посла.

Правно признавање у земљи боравка права жртве трговине да одлучи да се врати или да остане, потражи посао или приступ образовању и обуци било би пут ка помоћи жртвама кршења људских права да се опораве и поново добију своју личну и економску независност.

Посебне препоруке: споразуми за боравишне и радне дозволе

Обавезе из Женевске конвенције о избеглицама, из 1951. године, и Европске конвенције о људским правима треба да представљају основ за усвајање процедура неопходних за заштиту жртава трговине људима.

Било би неопходно да се жртвама трговине у што краћем року пружи приступ основној подршци и помоћи у земљи у којој се у том тренутку

налазе, укључујући и давање привремене боравишне дозволе. Депортација жртава у земљу порекла требало би да се одложи док се околности случаја не разјасне и не размотре све друге мере.

Жртвама би требало да се понуди период одмора током кога би могле да одлуче да ли желе да поднесу пријаву против трговаца, да ли желе да се врате у земљу порекла или да потраже начине да остану у земљи боравка, и то без обзира да ли учествују као сведоци у било ком законском поступку против трговца – трафиканта.

Одобрење жртвама да остану у земљи боравка барем у току трајања суђења на коме учествују као сведоци требало би да се прошири на све жртве трговине, заједно са одговарајућом заштитом уколико током периода истраге/тужбе против трговца жртви прети опасност од трговца или његових сарадника.

На основу процене сваког случаја и импликација људских права, жртвама трговине које су већ неко време законито боравиле у тој земљи требало би дати могућност да траже стално боравиште.

Спровођење закона и заштита жртава као сведока

Национални правни системи требало би да обезбеде признавање кршења људских права у случајевима трговине људима. До овог тренутка, *Конвенција против међунационалној организованој криминала*, која је усвојена у Генералној скупштини Уједињених нација 15. новембра 2000. године, и с њом повезани *Прошколок против трговине људима, а посебно жена и деце*, требало би да ратификује што већи број држава, а трговина људима треба да се призна као кривично дело.

Жртве трговине људима требало би да имају приступ бесплатном правном савету. Адвокати треба да буду присутни током разговора које воде службеници који спроводе закон како би обезбедили да се жртва трговине призна као жртва кривичног дела а не као страна која је дала пристанак, да буде призната као оштећена страна у грађанским поступцима и да јој се да приступ правним лековима из грађанског поступка.

Надлежне владине агенције требало би да сачине упутства како би осигурале да се приликом интервјуисања емиграната без докумената постављају права питања, да се они који су жртве трговине идентификују као такви и да се понуди правна подршка свима којима је потребна.

Агенције за спровођење закона требало би да буду обучене да би им се помогло да схвате сложеност и рањивост позиције жртве. Присуство судског тумача током интервјуа такође би било неопходно да би се осигурали правилно разумевање и заштита права жртве.

Идентитет и статус жртве трговине људима не би требало откривати органима земље порекла без знања жртве и њеног пристанка. То је посебно важно када постоји забринутост због корупције локалних службеника или у вези са друштвеном стигматизацијом и дискриминацијом оних који су постали жртве проституције.

Жртве трговине људима би, у најранијој могућој фази, требало да буду обавештене о свим доступним заштитним мерама за сведоке тужилаштва против трговаца. Овакве мере требало би увести да би се спречило и на најмању могућу меру свело изазивање било какве додатне трауме жртви током судског поступка. Право на поверљивост требало би да се чува. Кривичним судовима би требало наложити да жртвама сведоцима пруже незваничну заштиту против застрашивања.

Службеници органа закона који дођу у контакт са појединцима за које се верује да су жртве трговине људима требало би да те особе упуте у специјализоване центре или невладине организације које могу боље да приступе њиховим менталним, физичким и здравственим потребама и да их обавесте о њиховим законским правима, као што је могућност да се пријаве за азил, боравак и радну дозволу.

Власти и друго особље подршке требало би да жртву трговине обавесте о последицама сведочења, као што су могућности другостепене трауме, одмазде или виђења свог трговца и његових или њених сарадника на суду. То би требало да јој се јасно објасни у тренутку када се жртва пита да сведочи против трговца. Жртве би такође требало да буду потпуно обавештене о напретку суђења. Поред тога, требало би да им се одобри одлагање од најмање 30 дана због разматрања тог предлога, заједно са обезбеђењем права на приступ основној помоћи и служби за подршку током тог периода.

Требало би истражити и могућност заједничког прављења образаца заштите сведока и жртава у земљама боравка и порекла, као и могућност стварања система регионалне заштите сведока, у коме би могле да сарађују бројне државе ради пружања безбедног смештаја и заштите жртава сведока трговине људима.

Повратак и реинтеграција

Жртве трговине људима не би требало да се одмах враћају у земљу порекла када постоји основана сумња да могу имати додатну штету услед стигматизације и дискриминације, или да постоји ризик од одмазде. Повратак треба да буде добровољан до могућег степена. Могућност пријаве за стални боравак требало би пружити уколико постоји стварни ризик по живот жртве трговине после повратка у земљу порекла. Ими-

грационе службе треба да подржавају и да користе постојеће добровољне програме репатријације које нуде бројне организације укључене у поступак повратка. На пример, Међународна организација за миграције, у сарадњи са другим агенцијама, координира такве програме заједно са свеобухватном подршком реинтеграцији и опоравку жртава.

Након повратка, жртвама трговине људима требало би омогућити приступ локалним невладиним организацијама ради подршке и помоћи. Такође, требало би да добију и одговарајућу заштиту од локалних установа у случају да их опет контактира њихов трговац или да им се прети одмаздом.

Институционална сарадња

Постоји потреба за специјализованим центрима стручно оспособљеним за бригу о деци малолетницима која су постала жртве трговине људима. Посебна пажња мора се посветити школарцима да би се заштитили од трговаца када иду на часове.

Систематско сакупљање статистичких података о случајевима трговине људима на националном, као и на ширем нивоу олакшало би напоре за њено спречавање. Такве статистике треба да укључују и информације о националности, узрасту и другим социјално-економским показатељима жртава трговине људима (породичним односима, обуци, пословној ситуацији у земљи порекла и сл.), затим број регистрације и категорију боравишне дозволе издате особама које су жртве трговине, као и број особа које започињу судски поступак (кривични или грађански) против трговца.

Умрежавање је од суштинског значаја и за стратешки дијалог између националних институција укључених у развој стратегије и праксе. Власти, међународне организације, невладине организације и друге институције укључене у пружање помоћи, повратак и реинтеграцију жртава трговине људима требало би да даље јачају и шире сарадњу мрежа и размену информација како би се осигурали благовремено достављање, практична помоћ и најшира могућа расподела информација о најбољим праксама. Сарадња са другим институцијама, као што су конзулати и амбасаде укључених земаља, од велике су важности за повратак и реинтеграцију.